

GEMEENTE HOF VAN TWENTE

EEN ARCHEOLOGISCHE INVENTARISATIE, VERWACHTINGS- EN BELEIDSADVIESKAART

BAAC rapport V-08.0417

november 2009

GEMEENTE HOF VAN TWENTE

**EEN ARCHEOLOGISCHE INVENTARISATIE,
VERWACHTINGS- EN BELEIDSADVIESKAART**

BAAC rapport V-08.0417

november 2009

Status
Definitief

Auteur(s)

Colofon

ISSN: 1873-9350

Auteur:

Redactie:

Cartografie:

Copyright: Gemeente Hof van Twente / BAAC bv, Deventer

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de gemeente Hof van Twente en/of BAAC bv te Deventer.

BAAC bv

Onderzoeks- en adviesbureau voor Bouwhistorie, Archeologie, Architectuur- en Cultuurhistorie

Postbus 2015
7420 AA Deventer
Tel.: (0570) 67 00 55
Fax: (0570) 61 84 30
E-mail: deventer@baac.nl

Graaf van Solmsweg 103
5222 BS 's-Hertogenbosch
Tel.: (073) 61 36 219
Fax: (073) 61 49 877
E-mail: denbosch@baac.nl

Administratieve gegevens

Onderzoekgegevens:

Type onderzoek : Archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart

Onderzoeksgebied : Gemeente Hof van Twente

Oppervlakte : 21850 ha

Datum opdracht : 7 oktober 2008

Uitvoerder : BAAC bv, Deventer

Projectleider

Auteurs

Reactie

BAAC-rapport : V-08.0417

Beheer documentatie : BAAC bv te Deventer

Opdrachtgever : Gemeente Hof van Twente

Mevr.
Postbus 54
7470 AB Goor

Dit project is mede mogelijk gemaakt door een subsidie van de Provincie Overijssel

INHOUDSOPGAVE

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	1
SAMENVATTING	5
1.1 Aanleiding	7
1.2 Doelstelling	7
1.3 Ligging van het gebied	8
1.4 Leeswijzer	8
2 ONDERZOEKSOPZET	9
2.1 Inleiding	9
2.2 Landschappelijke inventarisatie	9
2.3 Archeologische inventarisatie	10
2.4 Veldinspectie	10
2.5 De archeolandschappelijke eenhedenkaart	10
2.6 De archeologische verwachtingskaart	11
2.7 De archeologische beleidsadvieskaart	12
3 LANDSCHAPPELIJKE ONTWIKKELING	13
3.1 Algemeen	13
3.2 Geologische en geomorfologische ontwikkeling	13
3.2.1 Pleistoceen	13
3.2.2 Holoceen	15
3.3 Landschap, bodem en de relatie met de archeologie	16
3.3.1 Inleiding	16
3.3.2 Zandgronden	16
3.3.3 Veengronden	18
4 BEWONINGS- EN ONTGINNINGSGESCHIEDENIS	21
4.1 Paleolithicum	21
4.2 Mesolithicum en neolithicum	23
4.3 Bronstijd	28
4.4 IJzertijd	32
4.5 Romeinse tijd	36
4.6 Vroege middeleeuwen	38
4.7 Historische ontwikkeling (late middeleeuwen - nieuwe tijd)	43
4.7.1 Inleiding	43
4.7.2 De belangrijkste kernen	43
4.7.3 Landweren	48
4.7.4 Kastelen en havezaten	49
4.7.5 Ontginning van het buitengebied	59
4.8 Bodemverstoringen	60
5 DE ARCHEOLOGISCHE VERWACHTINGSKAART	61
5.1 Inleiding	61
5.2 Analyse van bekende archeologische waarden	61
5.3 Archeologisch verwachtingsmodel	66
5.4 Kaartopbouw	67
5.5 Beperkingen	69
6 BELEIDSKADER	71
6.1 Verdrag van Valletta en wetswijzigingen	71
6.1.1 Algemeen	71
6.1.2 De Monumentenwet 1988 en WAMZ	71
6.2 Archeologie en ruimtelijke ordening	72
6.3 Gemeentelijk archeologiebeleid	73

6.4	Beleidsadviezen	73
6.4.1	Inleiding	73
6.4.2	AMK-terreinen	74
6.4.3	Gemeentelijke archeologische monumenten	76
6.4.4	Zones met een zeer hoge archeologische verwachting voor de late middeleeuwen en nieuwe tijd	76
6.4.5	Zones met een hoge archeologische verwachting	77
6.4.6	Zones met een middelhoge archeologische verwachting	78
6.4.7	Zones met een lage archeologische verwachting	78
6.4.8	Toevalsvondsten	79
6.5	Het archeologische traject	80
	GERAADPLEEGDE LITERATUUR EN KAARTEN	85
	Websites	87

BIJLAGEN

Bijlage 1 – overzicht van geologische en archeologische tijdvakken

Bijlage 2 – hoogtekaart met bodemverstoringen

Bijlage 3 – verklarende woordenlijst

Bijlage 4 – catalogus

a – catalogus AMK-terreinen

b – catalogus waarnemingen

c – catalogus historische erven 1500

d – catalogus meldingen heemkundeverenigingen

e – catalogus onderzoeksmeldingen

Bijlage 5 – archeologische waardenkaart

a – detailkaart historische kern Delden

b – detailkaart historische kern Diepenheim

c – detailkaart historische kern Goor

d – detailkaart historische kern Markelo

e – Gemeente Hof van Twente

Bijlage 6 – archeolandschappelijke eenhedenkaart

Bijlage 7 – archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart

Samenvatting

In opdracht van de gemeente Hof van Twente heeft BAAC bv voor het gehele grondgebied van de gemeente een archeologische inventarisatie uitgevoerd en vervolgens een archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart opgesteld. Op de verwachtingskaart staan naast de reeds bekende archeologische waarden ook de te verwachte archeologische waarden in de vorm van zones met een bepaalde trefkans. Hiermee wordt een beeld verkregen waar archeologische sporen en vondsten in de bodem aanwezig kunnen zijn. Door aan de verwachtingskaart beleidsadviezen te koppelen, ontstaat een kaart die gebruikt zal worden om een archeologisch beleid te kunnen voeren.

De archeologische verwachtingszones in de gemeente zijn bepaald door de landschapkenmerken en de bekende archeologische waarden te koppelen, waarna vervolgens aan elke archeolandschappelijke eenheid een archeologische verwachting kan worden toegekend. De aanwezigheid van een bepaald landschapstype zegt immers veel over de oorspronkelijke hoogteligging, de hydrologische situatie en de bodemvruchtbaarheid: de drie factoren die bij de locatiekeuze van nederzettingen en akkers in het verleden een belangrijke rol speelden.

De bekende archeologische en historische waarden zijn op de verwachtingskaart opgenomen, omdat in de directe omgeving ervan archeologische resten in de bodem aanwezig kunnen zijn. In de tabellen in de bijlagen is daartoe tevens aangegeven hoe nauwkeurig de ligging van de waarden kon worden bepaald. De informatie over de op de verwachtingskaart opgenomen bodemverstoringen is afkomstig van de provincie en van gedetailleerde bodemkaarten. Daarnaast zijn ontgroningen te herkennen uit de sterke reliëfverschillen op de gedetailleerde hoogtekaart van de gemeente. Omdat slechts sporadisch bekend is tot op welke diepte de bodem is verstoord, is alleen het type verstoring op de verwachtingskaart opgenomen. Zonder vervolgonderzoek is niet uit te sluiten dat er ter plaats van gesignaleerde bodemverstoringen nog onverstoorde archeologische resten in de bodem aanwezig kunnen zijn. Aan de verwachtingszones is vervolgens een beleidsadvies gekoppeld, resulterend in een archeologische beleidsadvieskaart.

De archeologische beleidsadvieskaart kan als instrument worden gebruikt om bij de keuze van toekomstige bouwlocaties de archeologie zoveel mogelijk te ontzien. In een oogopslag is zichtbaar waar de kans het hoogst is om archeologische resten in de bodem aan te treffen. Verder kan worden bepaald welke gebieden archeologisch dienen te worden onderzocht bij de aanvraag van vergunningen voor werkzaamheden die kunnen leiden tot verstoring van de bodem. Bij een hogere verwachting is eerder archeologisch onderzoek noodzakelijk. De gemeente haakt hierbij aan bij het provinciale beleid, omdat dit beleid een praktische insteek heeft. Kleine bodemingrepen zijn hierbij over het algemeen vrijgesteld van onderzoek.

Tot slot wordt kort ingegaan op de onderliggende wetgeving. Uitgangspunt van de Wet op de Archeologische Monumentenzorg is behoud van archeologische resten op de locatie waar ze in de bodem voorkomen (*in situ*). De gemeente heeft een belangrijke rol bij het behoud en beheer van ondergrondse archeologische resten. Zo is de gemeente verplicht bij bodemingrepen rekening te houden met en inzicht te

verschaffen in zowel de bekende archeologische waarden als de te verwachten archeologische resten. In de praktijk gebeurt dit door toetsing van aanvragen voor bouw-, sloop- en aanlegvergunningen in het kader van de Woningwet, bij nieuwe planologische ontwikkelingen en bestemmingsplanprocedures (projectbesluiten). Ook wordt ingegaan op het stappenplan en de kwaliteitseisen voor de uitvoering van archeologisch onderzoek. Archeologisch onderzoek mag alleen worden uitgevoerd door bedrijven die over een opgravingsvergunning beschikken. Tot slot dient te worden vermeld dat er een meldingsplicht bestaat bij het (onverwacht) aantreffen van archeologische vondsten (buiten archeologisch onderzoek).

1 Inleiding

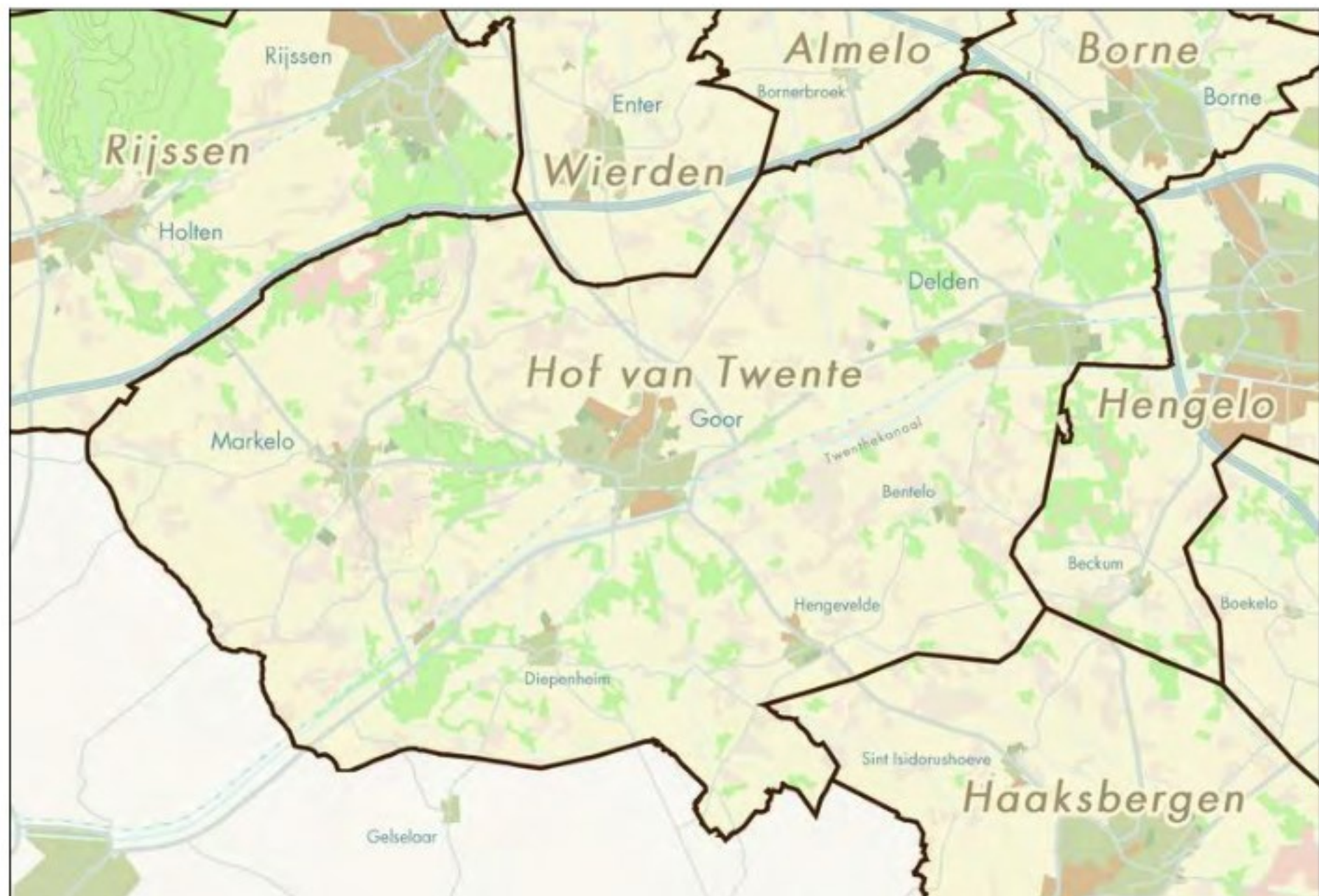
1.1 Aanleiding

In opdracht van de gemeente Hof van Twente heeft BAAC bv (onderzoeks- en adviesbureau voor Bouwhistorie, Archeologie, Architectuurhistorie en Cultuurhistorie) een archeologische inventarisatie uitgevoerd, waarna een archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart voor de gemeente is opgesteld. Aanleiding is de Wet op de Archeologische Monumentenzorg. Deze wet, die op 1 september 2007 van kracht is geworden, geeft aan dat de gemeente inzicht dient te hebben in de (te verwachten) archeologische waarden binnen haar grondgebied. Tevens is het voor de gemeente gewenst om bij geplande bodemingrepen en wijzigingen in bestemmingsplannen de archeologie al in een vroeg stadium bij de planvorming te kunnen betrekken. Hiertoe is het hebben van een gemeentelijk archeologiebeleid essentieel. Het onderzoek is mede mogelijk gemaakt door een subsidie van de provincie Overijssel.

1.2 Doelstelling

Het doel van onderhavig onderzoek is inzicht te krijgen in de aanwezige archeologische waarden én in de kans dat archeologische resten in de ondergrond aanwezig zijn binnen de gemeentegrenzen van Hof van Twente om zo te kunnen komen tot een goed onderbouwd gemeentelijk archeologiebeleid.

Waar van toepassing is het onderzoek uitgevoerd conform de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA), versie 3.1¹.

Figuur 1.1 Het grondgebied van de gemeente Hof van Twente (Hof van Twente, 2009)

¹ SIKB 2007

1.3 Ligging van het gebied

Het onderzoeksgebied betreft het gehele grondgebied van de gemeente Hof van Twente en beslaat een oppervlakte van circa 21.850 ha. Figuur 1.1 geeft het gemeentelijk grondgebied weer, inclusief de ligging van de verschillende kernen. De belangrijkste kernen binnen de gemeente zijn Delden, Diepenheim, Goor en Markelo. Daarnaast is sprake van een aantal kleinere kernen, waaronder Hengevelde en Bentelo. De gemeente grenst aan de gemeenten Rijssen-Holten, Wierden, Almelo, Borne, Hengelo, Haaksbergen, Berkelland en Lochem. De gemeenten Rijssen-Holten, Almelo, Borne, Hengelo en Berkelland beschikken reeds over een gemeentelijke archeologische verwachtingskaart.

1.4 Leeswijzer

In onderliggende rapportage staan de resultaten van het onderzoek beschreven. Na dit inleidende hoofdstuk is een hoofdstuk gewijd aan de onderzoeksopzet. Vervolgens wordt ingegaan op de inhoudelijke achtergrond van de landschappelijke ontwikkeling van het gebied (hoofdstuk 3), de bewoningsgeschiedenis (hoofdstuk 4) en het verwachtingsmodel in hoofdstuk 5 en het beleidskader in hoofdstuk 6. Ten slotte is er een lijst met de geraadpleegde bronnen zoals literatuur, kaartmateriaal en websites.

2 Onderzoeksopzet

2.1 Inleiding

Om tot een gemeentelijke archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart te komen is het onderzoek opgesplitst in een aantal fasen.

In de eerste fase is een inventarisatie gemaakt van de landschappelijke opbouw. Gelijktijdig met de landschappelijke inventarisatie zijn de bekende archeologische waarden geïnterpreteerd (fase 2). Hierbij is gekeken naar de huidige kennis en kennislacunes van de verschillende archeologische perioden en de relatie met de grotere (archo-) regio. Op basis van deze inventariserende fasen is een archeolandschappelijke eenhedenkaart vervaardigd. Vervolgens heeft een veldinspectie plaatsgevonden (fase 3).

Op basis van de relatie tussen landschappelijke ligging en de locatie van archeologische waarden, gecombineerd met locatiekeuzefactoren, is een archeologische verwachtingskaart opgesteld (fase 4). Vervolgens is aan de verschillende verwachtingseenheden een bepaald advies gekoppeld, waarmee een archeologische beleidsadvieskaart is ontstaan (fase 5). In de navolgende paragrafen wordt per fase een uitgebreide beschrijving van de werkwijze weergegeven.

2.2 Landschappelijke inventarisatie

In fase 1 is de ontwikkeling van het landschap door de tijd heen geanalyseerd. Immers, tot aan de Middeleeuwen was het nederzettingspatroon en het landgebruik in de omgeving voor een belangrijk deel gekoppeld aan de landschappelijke omstandigheden.

Het landschap is geanalyseerd door gegevens van de bodemkaart², geomorfologische kaart³ en een gedetailleerd hoogtemodel (AHN) te combineren. Verder is gebruik gemaakt van gedetailleerde bodemkaarten van het gebied⁴.

Voor gebieden die ten tijde van de bodemkartering bebouwd waren, zijn sommige bodemgegevens niet voorhanden. Voor deze zones zijn de gegevens geëxtrapoleerd en zo nodig aangevuld op basis van historische kaarten en het hoogtemodel.

Bij de inventarisatie van mogelijke bodemverstoringen binnen de gemeente is gebruik gemaakt van een drietal bronnen.

- ontgrondingsvergunningen: De locaties met ontgrondingen zijn gebaseerd op verleende ontgrondingsvergunningen van de provincie Overijssel. Een dergelijke vergunning is in principe verplicht bij afgraving van minimaal 500 m³ grond. Bij de ontgrondingsvergunningen is echter geen informatie voorhanden of de ontgraving ook daadwerkelijk heeft plaatsgevonden of over de diepte van ontgraving. Een ontgrondingsvergunning wordt veelal aangevraagd in het kader van grootschalige ontzandingen, maar ook bij het diepploegen van landbouwpercelen;
- bodemkaart / geomorfologische kaart: Op de diverse kaarten staan diverse soorten bodemverstoringen aangegeven. Zo is aangegeven in welke gebieden het veen is afgegraven ten behoeve van de turfwinning en welke percelen vergraven zijn bij de ruilverkavelingen;

² Stiboka, 1983

³ Alterra, 2008

⁴ Ruilverkavelingsgebied Holten-Markelo: Van der Hurk, 1967; Landinrichtingsgebied Diepenheim: Van der Werff 1997.

- Actueel Hoogtebestand Nederland: Op het AHN zijn percelen met onnatuurlijke lineaire of rechthoekige structuren zichtbaar die lager liggen dan omliggende percelen. Dit betekent dat de bodem in dergelijke percelen afgegraven of geëgaliseerd is.

2.3 Archeologische inventarisatie

Op basis van de bekende gegevens is een overzicht gemaakt van bekende archeologische vindplaatsen en vondstmeldingen. Hiervoor zijn diverse bronnen geraadpleegd, waaronder het ARCHEologisch Informatie Systeem (ARCHIS) van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) en gegevens uit de literatuur. Tevens is er contact geweest met lokale amateurarcheologen, verenigd in diverse historische verenigingen.⁵ Bij aanvang van het project is een bijeenkomst georganiseerd met de verenigingen. Aan de verenigingen zijn topografische kaarten verstrekt met het verzoek gegevens aan te vullen. De aangeleverde gegevens zijn verwerkt in het rapport en op de kaarten. Tevens is de verenigingen de mogelijkheid geboden commentaar te leveren op het conceptrapport en kaartmateriaal.

Op basis van historische bronnen en historisch kaartmateriaal zijn de verwachte archeologische vindplaatsen geïnventariseerd. Hierbij gaat het om prehistorische tot middeleeuwse bewoningssporen en verder om laat- en post-middeleeuwse elementen en gebouwen. Hieronder vallen ook eventuele oude dorpskernen in het buitengebied, oude hoeven en erven, waterstaatkundige werken, kloosters, sluis- of damcomplexen, versterkte huizen, et cetera. Oude kaarten en rapporten die gebruikt zijn:

- de digitale versie van de oudste kadastrale kaarten ('kadastrale minuten') uit de periode 1817-1832, (Historisch Centrum Overijssel);
- oude topografische kaarten (voor zover beschikbaar en relevant);
- Bonnekaarten uit de periode 1860-1940;
- archeologische rapporten van BAAC en andere bedrijven.

2.4 Veldinspectie

Na vervaardiging van de archeolandschappelijke eenhedenkaart vond een veldinspectie plaats, waarbij aan de hand van de kaart het gebied visueel (met name steilranden, reliëf en natuurlijke grenzen) is gecontroleerd. Er zijn geen boringen uitgevoerd, aangezien er geen grote onduidelijkheden waren.

2.5 De archeolandschappelijke eenhedenkaart

De verschillende landschappelijke eenheden zoals dekzandruggen, -vlakten en beekdalen vormen de ondergrond van de archeolandschappelijke eenhedenkaart. De archeologische en relevante cultuurhistorische gegevens zijn op deze ondergrond geprojecteerd, waarbij elke archeologische vindplaats dan wel historisch relict genummerd is. De gegevens zijn eveneens verzameld in een database. Op deze manier ontstaat er een gedetailleerde kaart waarop de bekende archeologische waarden, de daarmee samenhangende cultuurhistorische relict en de reconstructie van het oorspronkelijke landschap staan aangegeven. Vervolgens is de relictkaart aangevuld met tal van archeologische en cultuurhistorische gegevens, bestaande uit:

⁵ De historische verenigingen: Stichting Historisch Goor, Vereniging Old Deep'n Diepenheim, Historisch Centrum Hof van Twente, Stichting Heemkunde Markelo, Vereniging heemkunde Ambt Delden en Stichting De Hofmarken

- Archeologische monumenten en terreinen met een bepaalde archeologische waarde. Deze terreinen staan op de Archeologische Monumentenkaart (AMK);
- Archeologische vindplaatsen, achterhaald met behulp van ARCHIS (uit het Centraal Archeologisch Archief van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed);
- Bebouwingszones rond 1830, gebaseerd op de kadastrale kaart uit 1830 (Bron: Historisch Centrum Overijssel);
- Cultuurhistorische relictten. Deze zijn gebaseerd op:
 - Oude (topografische) kaarten. Er zijn vele oude kaarten van het gebied. Naast de bovengenoemde kadastrale kaart uit omstreeks 1832 en de topografische kaart uit 1850 zijn ook kaarten uit andere perioden onderzocht;
 - De Cultuurhistorische Atlas Overijssel (CHW). Op deze kaart staan gegevens over cultuurhistorische relictten;
 - Aangeleverde gegevens van de diverse historische verenigingen
 - Literatuurstudie: een deel van de relictten is achterhaald door het bestuderen van literatuur. Met behulp van (oude) topografische kaarten worden zij vervolgens opgespoord.

De archeolandschappelijke eenhedenkaart is vervaardigd met een kaartschaal 1:10.000 en bestaat uit de volgende kaartlagen:

- archeologische monumenten (weergegeven met gebruikelijke kleuren);
- archeologische onderzoeksmeldingen;
- bekende archeologische locaties, weergegeven naar complextype (symbool) en archeologische periode (kleur);
- historische elementen naar categorie (symbool) zijn allen weergegeven met zwarte kleur;
- landschappelijke eenheden (stuwwal, grondmorenerug, dekzandrug, -vlakte, etc.).

2.6 De archeologische verwachtingskaart

Archeologische vindplaatsen liggen niet willekeurig verspreid door het landschap, maar blijken veelal te liggen in landschappelijke zones die in het verleden geschikt waren voor bewoning. Hierdoor zijn gebieden aan te wijzen waar veel archeologische vindplaatsen dicht bij elkaar liggen, terwijl in andere gebieden tot op heden nauwelijks archeologische resten zijn gevonden.

Op basis van kennis over de relatie tussen het nederzettingspatroon en het landschap in het verleden kunnen voorspellingen worden gedaan over de plaatsen waar nederzettingen aangetroffen kunnen worden. Dergelijke voorspellingen zijn vooral belangrijk voor de perioden tot de Late Middeleeuwen, waarvoor historische bronnen (zeer) schaars zijn of ontbeken en cartografische bronnen geheel ontbreken. Dit heeft geleid tot een archeologische verwachtingskaart met schaal 1:10.000 waarbij vlakdekkend en op perceelniveau zichtbaar is welke archeologische verwachting er geldt voor een bepaald terrein. Deze verwachting is een weergave van het verwachtingsmodel dat op basis van de voorgaande fasen is opgesteld. Het verschil in de verschillende verwachtingszones is een verschil in dichtheid aan te verwachten archeologische vindplaatsen. In een zone met een hoge archeologische verwachting is, op basis van de huidige kennis binnen de archeologische wetenschap, een grotere dichtheid aan archeologische vindplaatsen te verwachten dan in zones met een lage verwachting.

De verwachtingskaart bestaat uit de volgende kaartlagen:

1. Terreinen en puntlocaties waar archeologische resten al zijn vastgesteld;
2. Archeologische verwachtingslaag;
3. Terreinen waar de eventueel aanwezige archeologische resten mogelijk zijn verstoord of opgeruimd door bodemingrepen in het verleden.

2.7 De archeologische beleidsadvieskaart

Aan zowel deze bekende archeologische waarden als de verwachtingszones (bv. middelhoge verwachting) is in fase 5 een beleidsadvies gekoppeld, resulterend in een beleidsadvieskaart.

De beleidsadviezen zijn gekoppeld aan de verschillende eenheden op de archeologische verwachtingskaart, zodat een archeologische beleidsadvieskaart ontstaat.

3 Landschappelijke ontwikkeling

3.1 Algemeen

De gemeente Hof van Twente ligt in het oostelijke dekzandgebied. Binnen het gebied komen stuwwallen, hellingafzettingen, smeltwaterafzettingen, dalen, dekzand- en stuifzandafzettingen voor⁶. Daarnaast komen in het gebied moerige tot venige gronden voor⁷. De afzettingen die zich momenteel aan de oppervlakte bevinden, zijn gevormd en afgezet in het Pleistoceen en het Holoceen (zie bijlage 1).

3.2 Geologische en geomorfologische ontwikkeling

3.2.1 Pleistoceen

In het Pleistoceen bereikte het landijs ons land gedurende de Saalien ijstijd (van circa 370.000 tot 130.000 v. Chr.). Aan de rand van de ijslobben werden oudere afzettingen door de druk van het ijs opgestuwd tot stuwwallen. De ijslobben hadden een dikte van minimaal 225 m.⁸ Binnen de gemeente bevinden zich diverse stuwwallen, zoals in de omgeving van Markelo de Markelose berg, Kattenberg, Herikerberg en de Dingspelerberg, De Hulpe en de Hemmel. Ten westen van Elsen bevindt zich de Friezenberg. Ook ten noordwesten van Delden bevindt zich een stuwwal. De ijsuitbreiding in het Saalien gebeurde in fases. De gehele gemeente is bedekt geweest met landijs. Door de verschillende ijsuitbreidingsfases zijn de stuwwallen plaatselijk overreden.

Het landijs nam puin en grind met zich mee. Door het uitsmelten van puin uit het landijs in combinatie met kleiig/siltig materiaal dat door het schuiven van het ijs over de ondergrond ontstond, werd keileem gevormd. Keileem⁹ is ook afgezet op de stuwwallen (Formatie van Drenthe).¹⁰ Door verwerking en erosie is deze echter ter plaatse van de hoge stuwwallen grotendeels verdwenen.¹¹ In de lagere terreindelen is nog wel keileem aanwezig. Keileem is relatief ondoorlatend en heeft een grote invloed op de grondwaterstanden. De stuwwallen bij Hengevelde en Delden bestaan grotendeels uit overreden keileem. Rondom Markelo bestaan de stuwwallen uit gestuwde onder-pleistocene, midden-pleistocene en tertiaire formaties, uit keileem en uit fluvioglaciale afzettingen.¹² Deze laatste betreffen afzettingen die zijn afgezet door smeltwater.

Bij het afsmelten van het landijs ontstond ruimte tussen de ijsmassa zelf en de stuwwal. Smeltwater en het sediment dat door het smeltwater werd getransporteerd vulde deze ruimtes op, waardoor smeltwaterstromen aan de randen van de ijslob ontstonden (zie afbeelding 3.1).¹³ Nadat het landijs volledig gesmolten was, bleef het sediment dat door de smeltwaterstromen werd verplaatst in het landschap achter in de vorm van smeltwaterterrassen, -heuvels en -glooiingen (Laagpakket van Schaarsbergen van de Formatie van Drenthe).

⁶ Alterra 2007, Van Dodewaard en Kiestra 1990, Van de Hurk 1967, Stiboka 1983

⁷ Van Dodewaard en Kiestra 1990, Van de Hurk 1967, Stiboka 1983

⁸ Berendsen 1998

⁹ Laagpakket van Gieten van de Formatie van Drenthe, De Mulder et al. 2003

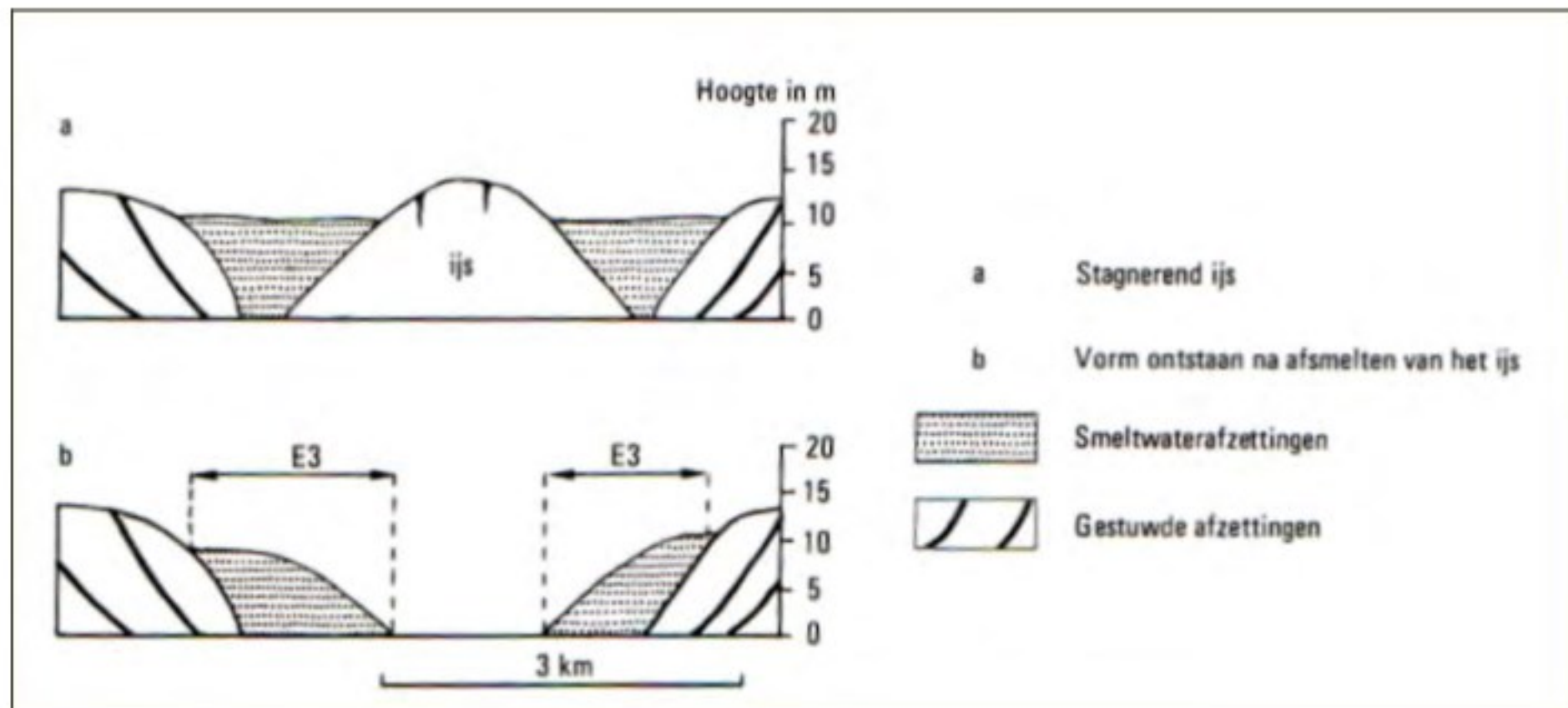
¹⁰ De Mulder *et al.* 2003.

¹¹ Stiboka 1983

¹² TNO 2000.

¹³ Alterra 2007 en Van de Hurk 1967

Voorbeelden van smeltwaterheuvelds zijn de Friezenberg en de Apenberg, terwijl de Borkeld een voorbeeld is van een smeltwaterterras.

Figuur 3.1 Schematische voorstelling van het ontstaan van een smeltwaterterras waarbij met E3 de momenteel nog in het terrein aanwezige smeltwaterterrassen, -heuvelds en -glooiingen worden aangegeven¹⁴

Tijdens de Weichselien ijstijd (van circa 115.000 tot 11.755 jaar geleden) bereikte het landijs Nederland niet. Wel heersten er periglaciaire condities. De ondergrond was permanent bevroren en door het koude en droge klimaat was er weinig vegetatie. Doordat de ondergrond bevroren was, moest sneeuwmeltwater en regenwater oppervlakkig afstromen. Hierdoor werden op de hellingen van de stuwwal smeltwaterdalen gevormd. Veel van deze dalen hebben een asymmetrische vorm. Deze vorm is ontstaan doordat de permafrost op de zuidelijke helling eerder ontdooide dan de schaduwrijke noordelijke hellingen. De ontdooide bodem kon makkelijker eroderen en afglijden dan de bevroren helling en hierdoor ontstond aan de zonzant een flauwere en langere helling.¹⁵

Onderaan de smeltwaterdalen werd het door het smeltwater geërodeerde materiaal in een waaiervorm afgezet.¹⁶ Dergelijke puinwaaiers zijn aanwezig ten westen van Markelo en Elsen en ten noorden van Delden ter hoogte van Elbertsbosch. In het Midden-Weichselien ontstond door het oppervlakkig afstromende sneeuw- en smeltwater tussen de stuwwallen een stelsel van beken en riviertjes. Door de beken en riviertjes werden fluvioperiglaciaire afzettingen afgezet die bestaan uit fijn tot grof zand, grind, leemlagen en veenbandjes.¹⁷

Door het koele en droge klimaat kon lokaal zand gemakkelijk door de wind worden verplaatst. Dit zand werd als dekzand op de fluvioperiglaciaire smeltwaterafzettingen en tegen de randen van de stuwwal afgezet.¹⁸

Binnen de gemeente is dekzand aanwezig in de vorm van dekzandruggen, dekzandvlaktes en gordeldekzand. Gordeldekzand is dekzand dat als een gordel rond lokale hoogtes zoals de stuwwalresten is afgezet. Gordeldekzand is aanwezig aan de voet van onder andere de Friezenberg, Herikerberg, Markelerberg, de stuwwal van Delden en ten zuiden van Bentelo.

¹⁴ Stiboka/RGD 1977

¹⁵ Berendsen 1998

¹⁶ Laagpakket van Schaarsbergen van de Formatie van Drenthe, De Mulder et al. 2003

¹⁷ Laagpakket van Singraven van de Formatie van Bostel, De Mulder et al. 2003

¹⁸ Laagpakket van Wierden van de Formatie van Bostel, De Mulder et al. 2003

Dekzandvlaktes kunnen zijn ontstaan doordat het dekzand min of meer vlak is afgezet, of doordat het dekzand is verspoeld. Deze verspoeling kan reeds in het Weichselien hebben plaatsgevonden. Na de verspoeling kan weer enige verstuing plaatsvinden.¹⁹ Binnen het gebied kunnen de dekzandvlaktes ook zijn ontstaan doordat de lagere terreindelen met veen bedekt zijn en de hogere delen afgegraven of geëgaliseerd. In de dekzandafzettingen zijn duinvormen aanwezig. Indien deze afzonderlijk als rug te onderscheiden zijn, dan zijn deze op de landschapseenhedenkaart opgenomen als dekzandrug. Indien meerdere welvingen en hoogteverschillen voorkomen, dan is dit op de kaart opgenomen onder de eenheden dekzandruggen en gordeldekzandwelvingen.

3.2.2 Holoceen

In het Holoceen (vanaf circa 8000 v. Chr.) verbeterde het klimaat. De permafrost ontdooide en het regen- en smeltwater kon weer in de bodem trekken. De smeltwaterdalen kwamen hierdoor droog te staan.

Doordat de in de ondergrond aanwezige keileem ondoorlatend is, wordt de waterafvoer belemmerd. Ook dekzandruggen blokkeren plaatselijk de ontwatering. Plaatselijk zorgen schijngrondwaterstanden en kwelwater voor vochtige omstandigheden.

Daarnaast steeg door het afsmelten van het landijs uit het Weichselien de zeespiegel en daarmee de grondwaterspiegel. Reeds vanaf het begin van het Holoceen groeit er veen in het dal van de Regge (De Mulder et al. 2003). Vanaf het Laat-Atlanticum (circa 5100 jaar BP) wordt door de vochtige lokale omstandigheden en slechte afwatering ook elders veen gevormd binnen de gemeente zoals in het gebied ten westen van Markelo en Stokkum, maar ook ter hoogte van Herikervliet, het dal van de Holtdijksche beek en in het Elsener- en Deldenerbroek.

Het veen breidde zich vanuit depressies in het landschap uit naar de omliggende gebieden. Het veen wordt gerekend tot het Laagpakket van Griendtsveen van de Formatie van Nieuwkoop. Het veen is vanaf de 18de eeuw voornamelijk in markeverband afgegraven voor turfwinning.²⁰

Het gebied is in de loop der tijd ontwaterd door het graven en rechtekken van verschillende waterlopen zoals de Regge, Holtdijksche beek, de Schipbeek, Bolksbeek, Buurserbeek en Hagmolenbeek.²¹

Tot het moment dat de mens zich met de waterafvoer ging bemoeien, werd door de beken bij overstromingen in de lage terreindelen beekklei afgezet waarbij leekerdgronden zijn ontstaan.²² Binnen de gemeente bevinden dergelijke gronden zich alleen ter hoogte van Ziethetaerhoek (ten westen van Delden).²³ Het laaggelegen gebied ten noordoosten van Goor lag in het verleden binnen het overstromingsbereik van de Boven Regge en de Bolscherbeek.

Door verschraling van de grond kon in het dekzandgebied opnieuw verstuing plaatsvinden. Verschraling van de grond kan optreden door boskap, het steken van heideplaggen en door overbeweiding. Secundaire verstuingen van dekzand zijn bekend vanaf de Bronstijd, maar vonden voornamelijk in de Middeleeuwen plaats. In de secundair verstoven zanden (Laagpakket van Kootwijk van de Formatie van Bortel) zijn duinvormen en uitblazingslaagtes aanwezig. De secundair verstoven dekzanden

¹⁹ Stiboka/RGD 1977

²⁰ Stiboka 1983

²¹ Stiboka 1979

²² Laagpakket van Singraven van de Formatie van Bortel, De Mulder et al. 2003

²³ Stiboka 1979

zijn op de landschapseenhedenkaart opgenomen als stuifduinen en komen plaatselijk voor bij De Borkeld.

3.3 Landschap, bodem en de relatie met de archeologie

3.3.1 Inleiding

De bodemopbouw is sterk gerelateerd aan het landschap waar men zich bevindt. De afzettingen waarin de bodem is gevormd (moedermateriaal) en de grondwaterstand hebben grote invloed op de bodemvorming. De verspreiding van archeologische vindplaatsen vertoont over het algemeen ook een duidelijke relatie met het landschap en de bodemgesteldheid. Bewoning vindt voornamelijk plaats op de hoger gelegen en daarmee drogere delen van het landschap. In de periode dat de mensen als jagers en verzamelaars leefden (paleolithicum tot neolithicum, bijlage 1) vormden overgangen in het landschap gunstige bewoningslocaties, vanwege de aanwezige biodiversiteit. In de periode dat mensen als landbouwers leefden (neolithicum tot en met nieuwe tijd), was naast de beschikbaarheid van water ook de natuurlijke bodemvruchtbaarheid belangrijk voor locatiekeuze en de meer permanente vestiging van nederzettingen. Binnen het gebied komen voornamelijk zandgronden voor. Plaatselijk zijn deze afgedekt met veen.

3.3.2 Zandgronden

Podzolgronden

Op de grofzandige tot grindige smeltwaterafzettingen, de stuwwal, de hellingafzettingen langs de stuwwal en de fijnere dekzandafzettingen komen van nature podzolgronden voor. Podzolering is een proces waarbij zwakke humuszuren uitgespoeld worden naar diepere lagen. Het ijzer dat in het zand aanwezig is, wordt door deze zuren opgelost en naar een dieper niveau meegevoerd. Hierdoor ontstaat een grijze uitspoelingslaag (E-horizont) en op een dieper niveau een (rood)bruine inspoelingslaag (Bhs-horizont). Bij een intact bodemprofiel van een podzolbodem worden eventuele archeologische resten verwacht binnen 50 cm beneden maaiveld. Door de slechte afwatering en de daarmee samenhangende hoge grondwaterstanden zijn ter plaatse van dekzandvlaktes en de voet van de stuwwallen veldpodzolbodems aanwezig. Veldpodzolgronden hebben een lage bodemvruchtbaarheid en zijn relatief natte bodems met een hoge grondwaterstand.²⁴

Ter plaatse van de stuwwal komen voornamelijk drogere haarpodzolgronden en plaatselijk holtpodzolgronden voor. Haarpodzolgronden zijn droge, arme en daardoor relatief onvruchtbare zandgronden. Holtpodzolgronden zijn lemiger dan haar- en veldpodzolgronden en daardoor vruchtbaarder. Op de Herikerberg bevindt zich een grote zone met holtpodzolgronden. In zones met holtpodzolgronden worden over het algemeen meer nederzettingen aangetroffen dan op armere gronden

Enkeerdgronden en laarpozolgronden

In de Late Middeleeuwen ging men akkers bemesten met bosstrooisel of heideplaggen die met potstalmest doordrenkt waren. Zo ontstond na verloop van tijd een ophoogpakket (esdek) bestaande uit humeus zand. Indien dit ophoogpakket dikker is dan 50 cm, dan is sprake van een enkeerdgrond. Onder het esdek kunnen de oorspronkelijke podzolbodem of oude in cultuur gebrachte gronden nog begraven aanwezig zijn.

²⁴ Spek 2004

Aan de voet van de diverse stuwwallen zijn grote escomplexen aanwezig, zoals bij Markelo, maar ook op de noordhelling van de Herikerberg, in de omgeving van Elsen en op de stuwwal van Delden. In het dekzandgebied is bijna elke dekzandrug afgedekt met een esdek.

Een esdek biedt bescherming aan eventuele archeologische resten uit de perioden voor de late middeleeuwen die in de top van het originele dekzandprofiel aanwezig zijn. Archeologische resten zijn te verwachten aan de basis van het esdek en in de top van de mogelijk nog aanwezige onderliggende bodem of een cultuurlaag.

Gronden waar een esdek aanwezig is met een dikte tussen de 30 en 50 centimeter worden laarpodzolgronden genoemd als de van nature aanwezige bodem een veldpodzolgrond is. Laarpodzolgronden zijn in het gebied aan te treffen op de top van de Hemmel en de Hulpe, in de omgeving van Pothoek en tevens op de welvingen in het dekzandgebied.

Beekeerdgronden

Ter plaatse van de lage delen van de dekzandvlakte ten westen van Markelo, rond Diepenheim/Hengevelde, tussen het Elsenerbroek en Deldenerbroek en in het dal van de diverse beeklopen is op de bodemkaart een beekeerdgrond aangegeven.

Beekeerdgronden zijn kenmerkend voor gebieden met een hoge grondwaterstand, waardoor de organische stof in de humushoudende bovengrond minder snel wordt afgebroken. Door de aanvoer van organische stof ontstaat na verloop van tijd een bodem met een matig dik humeus dek (15-30 cm). De beekeerdgronden bevatten roestvlekken tot in de bovengrond. De aanwezigheid van roestvlekken duidt op een (zeer) slechte ontwateringstoestand van de ondergrond van deze bodem en dus op periodieke wateroverlast. In de laagste delen van het landschap is de kans op de aanwezigheid van archeologische nederzettingen daarom klein.

In beekdalen, zoals die van de Regge, zijn echter juist bijzondere resten te verwachten²⁵, met name in overgangszones waar direct naast het beekdal een dekzandrug ligt. Hierbij moet gedacht worden aan bijvoorbeeld kortstondig gebruikte kampementen van jagers en verzamelaars²⁶, voorden en bruggen, depotvondsten, dumpplaatsen van nederzettingafval en voorzieningen voor de visvangst. De vochtige bodemgesteldheid zorgt er voor dat eventuele archeologische resten goed geconserveerd blijven. Juist langs de Regge dient dus rekening te worden gehouden met dergelijke archeologische resten.

Gooreerdgronden

Ter plaatse van de dekzandvlakte ter hoogte van het Markelosche Broek en enkele versnipperde locaties zoals een zone ten oosten van Hengevelde komen gooreerdgronden voor. Gooreerdgronden zijn net als de beekeerdgronden kenmerkend voor gebieden met een hoge grondwaterstand. Gooreerdgronden verschillen met de beekeerdgronden door de iets minder lage ligging in het landschap, waardoor geen roestvlekken in de bovengrond aanwezig zijn. Net als bij de beekeerdgronden is de kans op de aanwezigheid van archeologische nederzettingen klein. De vochtige bodemgesteldheid zorgt er voor dat eventueel aanwezige archeologische resten goed geconserveerd blijven.

²⁵ Gerritsen en Rensink 2004

²⁶ Deeben *et al.*, 2005

Duin- en vlakvaaggronden

Voor de stuifzanden in de omgeving van De Borkeld zijn op de bodemkaart²⁷ duin- en vlakvaaggronden aangegeven. Duinvaaggronden zijn jonge bodems en hebben een zeer dunne humushoudende bovengrond (A-horizont tot 10 cm) die op het nog weinig door bodemvorming veranderde moedermateriaal ligt (het gele zand: C-horizont). Vlakvaaggronden verschillen van de duinvaaggronden door de aanwezigheid van een hoge grondwaterstand, zodat roest en grijze vlekken kunnen voorkomen. Archeologische resten kunnen in zowel een duin- als vlakvaaggrond bij een intact bodemprofiel in theorie worden verwacht op of binnen 30 cm beneden maaiveld. Vanwege de jonge leeftijd van deze bodems is dat vaak niet het geval. Door de ligging in een stuifzandgebied dient echter rekening te worden gehouden met verschillende sedimentatiefasen, waarbij oudere bodems (en dus leefniveaus) kunnen zijn afgedekt met jongere stuifzanden. Onder een vondstloze C-horizont van een duinvaaggrond kunnen nog begraven bodems met bewoningssporen en/of oudere vondstniveaus voorkomen. Indien archeologische resten overstoven zijn, dan biedt het stuifzanddek bescherming tegen invloeden van bovenaf, wat de conservering van archeologische resten ten goede komt.

3.3.3 Veengronden

Veengronden ontstaan in de laagste delen van het landschap met een permanent hoge grondwaterstand. Ook in zones met een slechte afwatering kunnen veengronden ontstaan. Afhankelijk van de dikte van het moerige materiaal is sprake van een moerige grond²⁸ of van een veengrond.²⁹

Binnen het plangebied komen veengronden voor ten noordwesten, noordoosten en zuidoosten van de stuwwal bij Markelo. Ten noorden van Delden komt daarnaast veen voor in een aantal beekdalen.

Daar waar het veen over hoger gelegen delen van het landschap is gegroeid, kan onder het veen nog de voormalige podzolbodem aanwezig zijn. Indien dit binnen 120 cm beneden maaiveld is, is dit als zodanig in de bodemclassificatie weergegeven. Tot aan de ontwatering en veenontginning waren de veengebieden vanwege de natheid van het landschap niet tot weinig geschikt voor bewoning. De kans op de aanwezigheid van archeologische resten van nederzettingen in het veengebied uit de periode Neolithicum tot en met de Middeleeuwen en/of Nieuwe tijd is daardoor klein. Dit betekent echter niet dat in het veengebied geen archeologische resten aanwezig kunnen zijn. In het veengebied kunnen kuppelpaden, rituele deposities en losse vondsten gerelateerd aan de jacht en houtkap aanwezig zijn. De bodemgesteldheid zorgt ervoor dat eventuele archeologische resten goed geconserveerd blijven. Daarnaast moet in het veengebied rekening gehouden worden met eventuele archeologische resten uit de perioden van voor de veenvorming. Ter plaatse van de onder het veen aanwezige podzolbodem zouden bewoningsresten uit de periode Paleolithicum tot en met het Mesolithicum aanwezig kunnen zijn.

²⁷ Van de Hurk 1967 en Stiboka 1983

²⁸ Indien binnen 80 cm beneden maaiveld een laag van maximaal 40 cm materiaal met veel organische stof (moerig materiaal) aanwezig is

²⁹ Indien binnen 80 cm beneden maaiveld een laag van tenminste 40 cm materiaal met veel organische stof (moerig materiaal) aanwezig is

Moerige gronden

Moerige gronden bevinden zich in het gebied van het Markelosche Broek, de Herikervlier, het Elsenerveld en –veen en het Elsenerbroek. Moerige gronden beslaan binnen de gemeenten een veel grotere oppervlakte dan de veengronden. Het veenpakket is bij een moerige grond dunner dan ter plaatse van de veengronden. De moerige bodems worden onderscheiden in moerige eerdgronden en moerige podzolgronden. De moerige eerdgronden bevinden zich ter plaatse van de van oorsprong lager gelegen terreindelen, terwijl de moerige podzolgronden juist op de van oorsprong iets hoger gelegen terreindelen liggen. Ter plaatse van de moerige gronden kunnen archeologische resten uit de periode vanaf de ontwatering en de veenontginning aanwezig zijn. Daarnaast kunnen losse vondsten aanwezig zijn die te relateren zijn aan de ontginning. Rituele deposities en losse vondsten uit de perioden van voor de veenontginning kunnen aanwezig zijn, maar zijn waarschijnlijk reeds tijdens de ontginning aangetroffen of verstoord. Ter plaatse van de dekzandverhogingen onder het veen, ofwel de moerige podzolgronden, kunnen bewoningsresten aanwezig zijn uit de perioden van voor de veenvorming. Daar waar de onderliggende bodem nog door een veenlaag wordt afgedekt, zullen eventueel aanwezige archeologische resten goed geconserveerd zijn. Omdat de veendikte ter plaatse van de dekzandverhogingen geringer was dan in de laagtes is het echter mogelijk dat de top van de dekzandkopjes, en daarmee het archeologisch relevante niveau, reeds is verstoord tijdens de ontginning.

Veengronden

Binnen de gemeente zijn slechts enkele zones waar veengronden aanwezig zijn, zoals in het gebied De Slagen ten westen van Markelo, het dal van de Holtdijksche beek en de Herikervlier. Het veen bevindt zich ter plaatse van natte en daarmee voor bewoning minder geschikte terreindelen. Bewoningssporen van voor de ontginning worden daarom niet in het veen verwacht. Eventueel aanwezige rituele deposities en losse vondsten uit de periode van voor de veenontginning kunnen in dit veen wel aanwezig zijn. Bewoningsresten uit de periode vanaf de ontwatering en de veenontginning kunnen aanwezig zijn. Indien archeologische resten aanwezig zijn uit de ontginningsperiode, dan zijn dit waarschijnlijk losse vondsten. Eventueel aanwezige archeologische resten in de top van het dekzand onder het veen zullen naar verwachting intact zijn, omdat het afdekkende veenpakket zorgt voor een goede conservering.

4 Bewonings- en ontginningsgeschiedenis

4.1 Paleolithicum

Overijssel was voor eenzede deel geschikt en aantrekkelijk voor bewoning tussen 14.000 v.Chr. en 1000 n.Chr. (late laat paleolithicum - vroege middeleeuwen).³⁰ In het laat paleolithicum zwierven jagers door Twente die jacht maakten op rendieren. Bovendien leefden zij ook van eetbare planten, bessen en zaden. Men gebruikte (vuur)-stenen werktuigen die nog ruw en nauwelijks bewerkt waren. Vondsten uit het vroege- en midden paleolithicum verschillen van die van jongere perioden. Deze oude vondsten (sporen uit paleolithicum tot vroeg mesolithicum zijn nog niet bekend) kunnen met name aangetroffen worden op stuwwallen, omdat deze oud genoeg zijn om dergelijke vondsten te herbergen. Overige midden-paleolithische vondsten liggen te diep onder het dekzand verborgen. In Twente zijn nog nauwelijks vondsten of vindplaatsen uit het paleolithicum bekend. In de onderstaande tekst wordt melding gemaakt van enkele paleolithische vondsten uit de gemeente Hof van Twente.

Figuur 4.1 *Vondstlocaties uit het paleolithicum (zie volgende pagina)*

Vondstlocaties en waarnemingen

De oudste in ARCHIS geregistreerde vondst uit het noordelijke deel van de gemeente is gevonden nabij Deldenerbroek. Het betreft een zogenaamde vuurstenen Mousterien-spits die is aangetroffen in de wegverharding van de Zomerweg. De vondst zou te dateren zijn in het midden Paleolithicum (CAA-nr. 2686). Deze vondst is echter aangevoerd van elders en betreft dus geen *in-situ* vindplaats.

Rond natuurgebied De Borkeld, in een zone met grondmoreneruggen en –glooiingen, zijn twee waarnemingen bekend uit het paleolithicum. Het betreft een vuurstenen kling en een schrabber uit het laat Paleolithicum, alsmede (bewerkt) vuursteen uit globaal het late paleolithicum tot de bronstijd (CAA-nr. 2630). In dezelfde omgeving zijn nog een aantal vuurstenen vondsten aangetroffen in de vorm van geretoucheerde werktuigen, afslagen, kernen en klingen uit het laat paleolithicum (CAA-nr. 4932). Deze vondst is echter voorzien van administratieve coördinaten, hetgeen betekent dat de exacte vindplaats niet bekend is

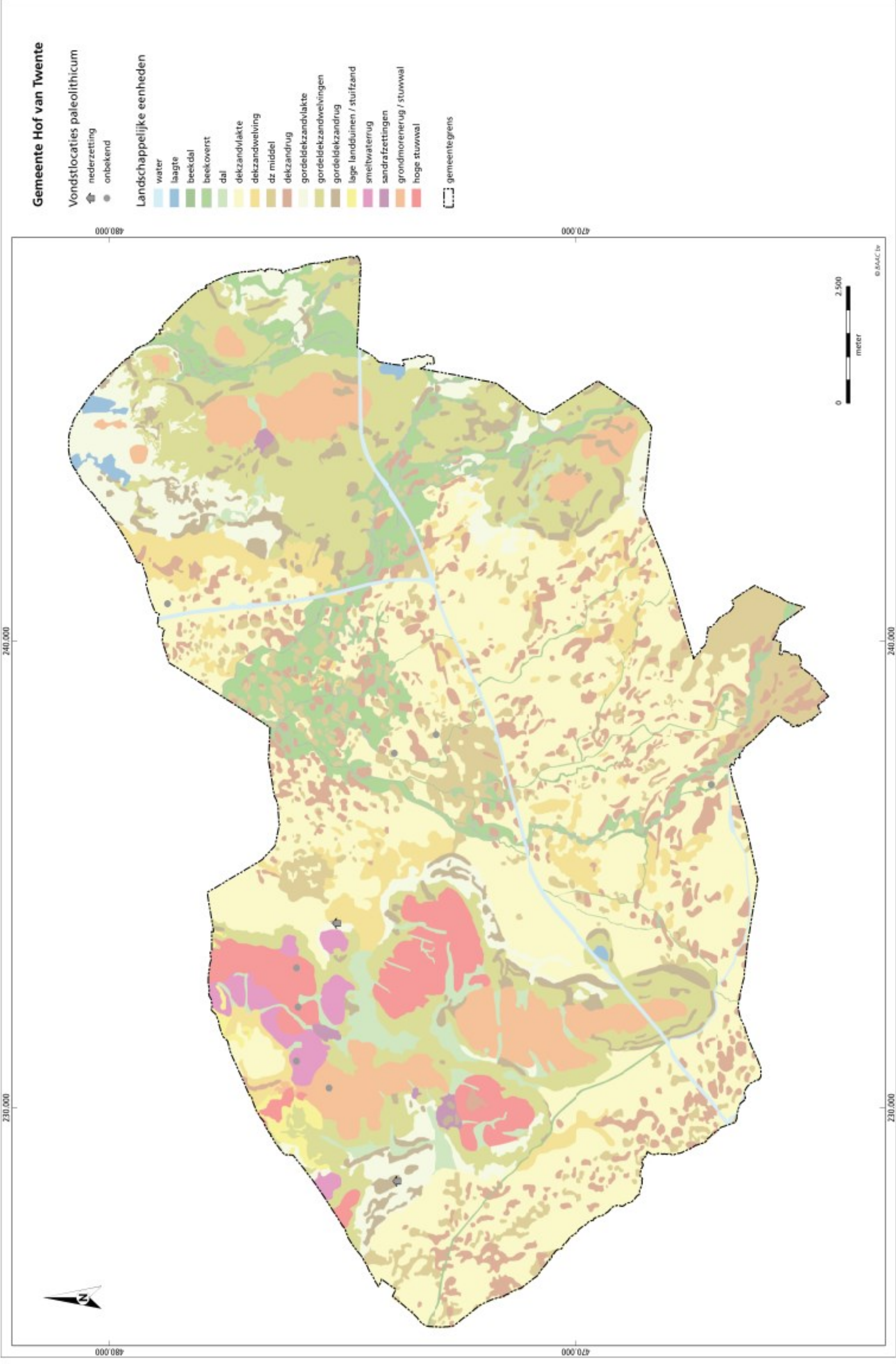
Ten zuiden van het Elsenerbroek is een vuurstenen schrabber uit het laat paleolithicum gevonden (CAA-nr. 19302).

Rond Goor zijn enkele waarnemingen uit het paleolithicum gedaan. Tijdens een booronderzoek voor de ontwikkeling van het bedrijventerrein Zenkeldamshoek in Goor zijn in het esdek twee vuurstenen afslagen en een vuurstenen kling aangetroffen (laat paleolithicum-mesolithicum; CAA-nr. 59015).

Verder is ten westen van Goor een vuurstenen steker uit het laat paleolithicum gevonden, een zogenaamde krombeksteker (CAA-nr. 4869). Tevens zijn vuurstenen geretoucheerde klingen, kernen, stekers en stukken vuursteen uit het laat paleolithicum tot mesolithicum gevonden. Net ten noorden van Goor zijn nog twee vuurstenen afslagen aangetroffen uit deze periode (CAA-nr. 59017).

Tenslotte zijn ten noordwesten van Markelo twee vuurstenen klingen en een geretoucheerde kling aangetroffen (laat paleolithicum; CAA-nr. 3054). In het plangebied Domelaar II te Markelo is tijdens een booronderzoek een vuurstenen

³⁰ Rappol (red.) 1993, 169

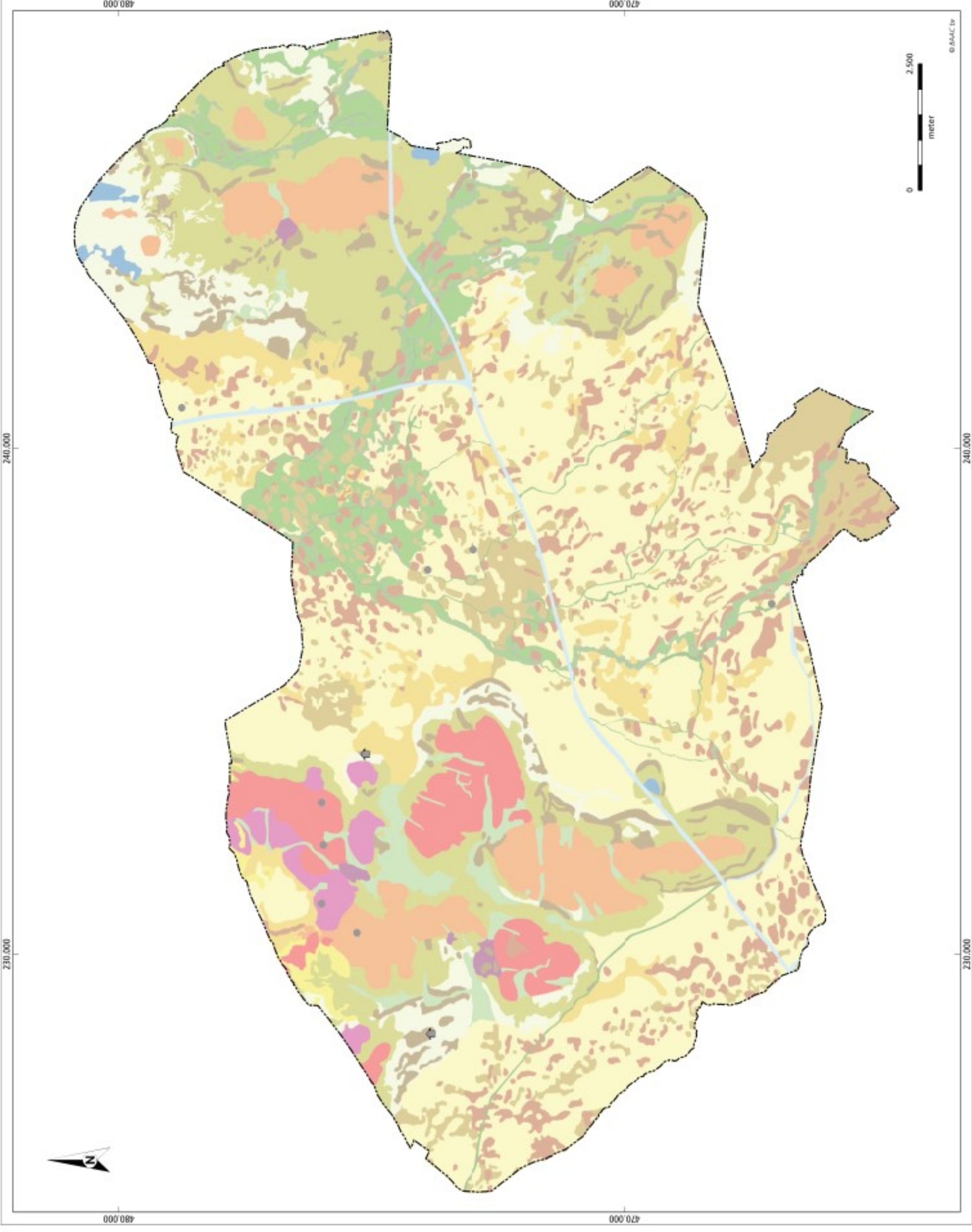
Gemeente Hof van Twente

Vondstlocaties paleolithicum

- ↑ nederzetting
- onbekend

Landschappelijke eenheden

- water
- laagte
- beekdal
- beekoverst
- dal
- dekzandvlakte
- dekzandwieling
- dz middel
- dekzandrug
- gordeldekzandvlakte
- gordeldekzandwielingen
- gordeldekzandrug
- lage landduinen / stuifzand
- smeltwaterrug
- sandraffettingen
- grondmorenerug / stuwwal
- hoge stuwwal
- gemeentegrens

© BAS-C bv

werktuig aangetroffen uit het paleolithicum.³¹ De afgeronde hoeken duiden op transport door water, waarmee kan worden aangenomen dat het een vondst betreft die afkomstig is van elders.

4.2 Mesolithicum en neolithicum

Na de ijstijd werd het landschap in het mesolithicum (8800 – 4900 v. Chr.) bedekt door bossen afgewisseld met moerassen. De bewoning van Overijssel in het mesolithicum en neolithicum was dan ook gecentreerd op dekzandruggen, stuwwallen, stuifzand en smeltwaterafzettingen die in deze provincie als eilanden in het natte en lagere landschap lagen. De bewoners van Twente waren jagers/verzamelaars die leefden van de jacht, visvangst en eetbare planten. Hun werktuigen bestonden uit stenen bijlen, speer- en pijlpunten. Deze voorwerpen waren fijner bewerkt en kleiner dan die uit het paleolithicum. In het neolithicum (5300-2000 v.Chr) werd het jagen en verzamelen steeds minder belangrijk. In deze periode nam akkerbouw en veeteelt een steeds grotere plaats in. Het zwervend bestaan werd vervangen door plaatsvast boerderijen. Daarnaast werden nieuwe technieken voor het bewerken van steen gebruikt zoals polijsten en slijpen. Ook werd begonnen met het bakken van aardewerk dat vaak met geometrische lijnen versierd werd. In het neolithicum worden drie culturen onderscheiden: Trechterbekercultuur (2500-1800 v.Chr.), de Standvoetbekercultuur (2400-1900 v.Chr.) en de Klokbekercultuur (2000-1600 v.Chr.).

Vondsten en vondstlocaties

In de gemeente is een groot aantal vindplaatsen uit het mesolithicum en neolithicum aanwezig. De meeste vindplaatsen uit deze periode kenmerken zich door de vondst van vuurstenen artefacten. Binnen de gemeente zijn een vijftal zones aan te duiden waar dergelijke vindplaatsen aanwezig zijn. Daarnaast zijn enkele geïsoleerde vuursteenvindplaatsen aanwezig.

De zones waar op basis van de landschappelijke ligging een duidelijke concentratie vuursteenvindplaatsen aanwezig is, zijn:

A: Stuwwal en sandrafzettingen: De Borkeld;

B: Zone met gordeldekzandwellingen: stuwwal Herikerberg en omgeving;

C: Stuwwal Delden;

D: Bentelerheide;

E: Rond Elsenerbroek;

F: Het overige gebied (geïsoleerde vondstlocaties).

Per zone worden de vindplaatsen besproken evenals de relatie met de landschappelijke ligging.

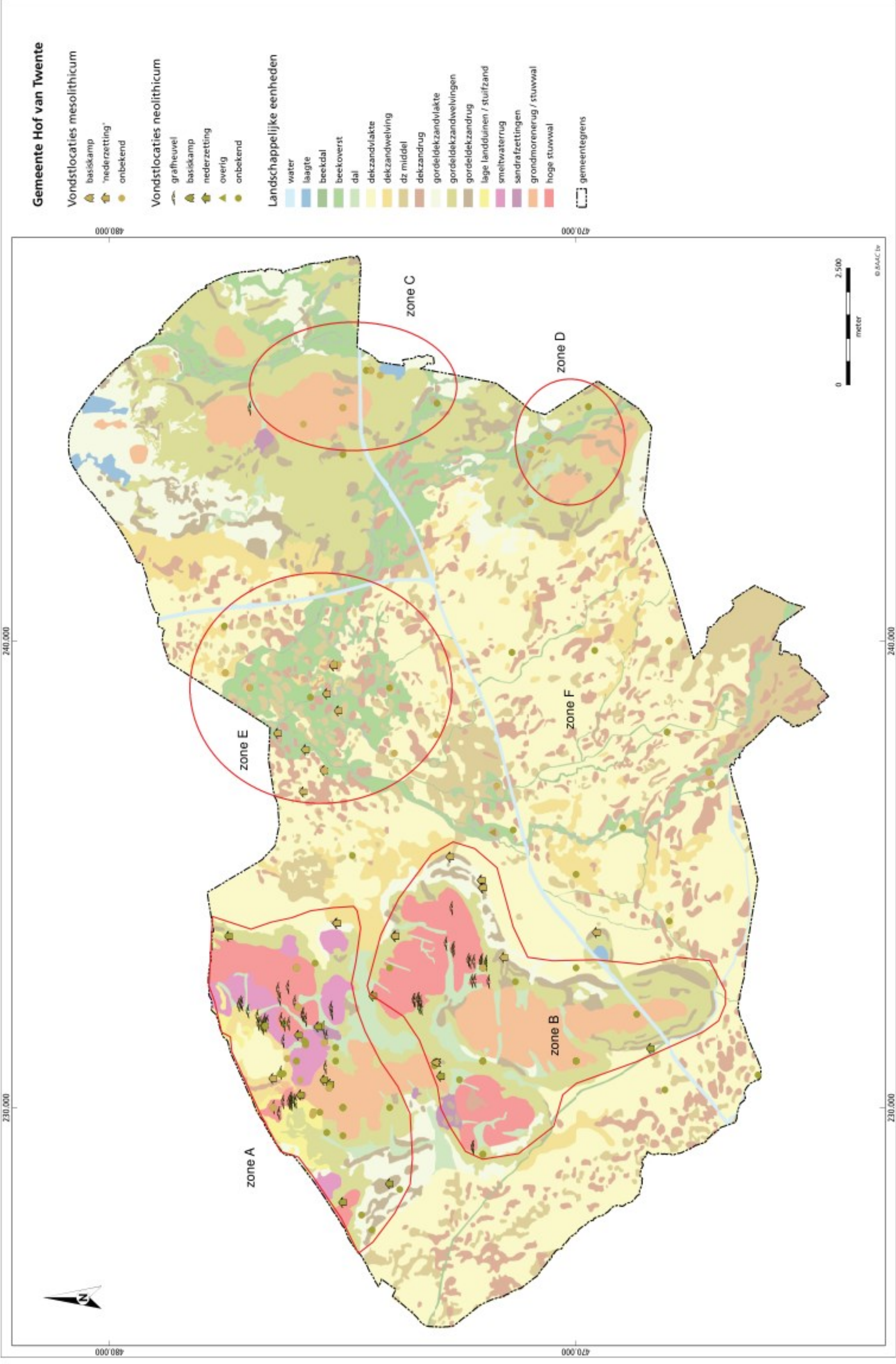
Figuur 4.2 *Vondstlocaties uit het mesolithicum en neolithicum (zie volgende pagina)*

Zone A (De Borkeld)

In een groot gebied rond De Borkeld (tussen Lutteke Veld en Elsen) bevinden zich veel vuursteenvindplaatsen. De vindplaatsen bevinden zich voornamelijk op de stuwwallen en op de smeltwaterheuvels en –terrassen, maar er zijn ook vindplaatsen op de grondmoreneruggen.

Het betreft enkele vuursteenvindplaatsen uit het Mesolithicum waarvan diverse vondsten in de vorm van vuurstenen werktuigen, maar ook afslagen en kernen zijn

³¹ vondstmeldingsnummer 405944

aangetroffen.³² Er zijn echter meer vindplaatsen uit het neolithicum bekend.³³ Zo zijn in het noordelijke deel van het Elsenerveld vijf vuursteenconcentraties aangetroffen (CAA-nr. 19311). De concentraties hebben afmetingen van maximaal 10 x 20 meter waarmee de kleine omvang van dergelijke vindplaatsen nog eens is bevestigd. Naast vele vindplaatsen die duiden op kampementen zijn ook diverse losse vuursteenvondsten in het gebied aangetroffen. Enkele vindplaatsen uit het laat-neolithicum bevatten naast vuursteen ook fragmenten aardewerk. Zo is op het Elsenerveld een nederzetting aangetroffen waarbij een scherp aardewerk is aangetroffen die is versierd met wikkeldraadstempels (CAA-nr. 19310). Op het Groningeresch en -veld zijn 20 fragmenten Trechterbekeraardewerk gevonden (CAA-nrs. 2616 en 13790). Andere vindplaatsen met dergelijk aardewerk zijn aangetroffen ten noorden van Markelo (CAA-nr. 2637) en bij Elsen (CAA-nr. 2643). In Elsen is tevens klokbekeraardewerk aangetroffen (CAA-nr. 2618) en een versierde rand van een potbeker (CAA-nr. 2618).

Zone B (gordeldekzanden stuwwal Herikerberg)

Aan de voet van de stuwwal tussen Markelo en Goor (de Herikerberg) zijn in de zone met gordeldekzandafzettingen diverse vuursteenvindplaatsen aanwezig.³⁴ Zo zijn in de buurt van Stokkum een kern, enkele klingen, afslagen, een spits en werktuigen aangetroffen uit het midden tot laat neolithicum (CAA-nr. 19324).

Ten westen van Goor, aan de zuidelijke voet van de Herikerberg, zijn meerdere vindplaatsen bekend met diverse vuurstenen werktuigen (een sikkkel, spitsen, schrabbers) evenals halffabrikaten en afslagen. Drie vindplaatsen dateren uit het mesolithicum (CAA-nrs. 4869, 13795 en 18841) en eveneens drie andere vindplaatsen uit het neolithicum (CAA-nrs. 4870, 4871 en 21540). Bij twee van deze laatste vindplaatsen zijn ook scherven aardewerk aangetroffen die kunnen worden toegeschreven aan de Trechterbeker-cultuur (CAA_nrs. 4870 en 4871).

Zone C: stuwwal Delden

Van de stuwwal bij Delden zijn zes vuursteenvindplaatsen bekend, waarvan drie uit het mesolithicum (CAA-nrs. 4722, 13702 en 32106) en twee uit het neolithicum (CAA-nrs. 4720 en 4723).

Zone D: Bentelerheide

In het zuidoosten van de gemeente, ten zuiden van Bentelo, bevindt zich een grondmorenerug. In de zone met gordeldekzand om deze rug heen zijn op de overgang naar een beekdal enkele vuursteenvindplaatsen bekend.³⁵ Ook hier betreft het vindplaatsen uit zowel het mesolithicum (CAA-nrs. 4724, 4726, 13456 en 13703) als het neolithicum (CAA-nrs. 4725 en 4727).

Zone E (Elsenerbroek)

De hiervoor beschreven vuursteenvindplaatsen liggen allen op de stuwwal, of juist op de overgang van de stuwwal naar het lager liggende deel van het landschap. In het Elsenerbroek bevindt zich een concentratie van vuursteenvindplaatsen die hiervan

³² CAA-nrs. 2632, 13003, 19302; vondstmeldingen 405942, 405943, 405944 en 405945

³³ CAA-nrs. 2520, 2527, 2560, 2564, 2616, 2618, 2629, 2631, 2635, 2637, 2638, 2643, 2644, 4932, 4936, 4941, 4958, 13469, 13726, 13772, 13773, 13790, 13791, 18017, 19309, 19310, 19311, 19321, 29300, 22214, 30627, 43946, 50652, 402651

³⁴ CAA-nrs. 4869, 4870, 4871, 13795, 18841, 19324 en 21540

³⁵ CAA-nrs. 4724, 4725, 4726, 4727, 13456, 13703

afwijkt.³⁶ Het landschap ter plaatse betreft het beekdal van de Boven-Regge waarlangs een aantal kleine dekzandkopjes liggen. De vindplaatsen dateren allen uit het mesolithicum. Slechts één vuurstenen werktuig is mogelijk in het neolithicum te dateren. De vindplaatsen wijken hiermee af van de andere concentraties aan vuursteenvindplaatsen in de gemeente waar zowel mesolithische als neolithische vindplaatsen aanwezig zijn.

Naast de diverse vuurstenen afslagen, klingen en werktuigen is bij een van de vindplaatsen een vermoedelijke hardplaats aangetroffen (CAA-nr. 19288), waarmee duidelijk sprake is van een jachtkampement. Op een andere vindplaats zijn in totaal 60 vuurstenen artefacten aangetroffen tijdens een waarderend veldonderzoek in 2006 (CAA-nr. 21518). Er was sprake van twee dekzandkopjes die echter geëgaliseerd bleken te zijn.³⁷

Zone F Geïsoleerde vuursteenvindplaatsen

Naast de genoemde concentraties aan vuursteenvindplaatsen zijn ook enkele geïsoleerde locaties bekend waar bewerkt vuursteen is aangetroffen. Zo is in de bebouwde kom van Goor (Kevelhammerhoek) een kampement uit het mesolithicum aangetroffen op een dekzandkopje naast een beekdal (CAA-nr. 4896). Ook is een vuursteenvindplaats aangetroffen op een rug naast een uitblazingslaagte, ten westen van Diepenheim (CAA-nr. 21654) waarbij in een proefputje circa 40 vuurstenen artefacten uit het mesolithicum zijn aangetroffen.

Ten zuidoosten van Diepenheim is bij De Horde een vuursteenvindplaats aangetroffen op een dekzandrug langs de Diepenheimsche molenbeek (vondstmelding 403554). Het betreft diverse vuurstenen artefacten in de vorm van afslagen, kernen, afvalstukken en een kling. Een aantal vondsten zijn zeer globaal gedateerd (tussen Paleolithicum en Bronstijd), terwijl andere vondsten niet gedateerd kon worden.

Ten slotte zijn ten zuidoosten van Azelo twee vuursteenvindplaatsen aangetroffen bij de aanleg van een aardgastransportleiding. De ene vindplaats ligt op een noordoost-zuidwest georiënteerde dekzandrug waar in totaal 4528 artefacten zijn verzameld (vondstmelding 405817). De vondsten dateren globaal tussen het Mesolithicum en de vroege bronstijd. Tevens zijn drie fragmenten verbrand bot gevonden. De andere vindplaats bevindt zich iets zuidelijker waar enkele losse vondsten zijn aangetroffen in de vorm van een vuurstenen kling en drie vuurstenen afslagen (vondstmelding 405829). Het aangetroffen vuursteen duidt op de aanwezigheid van kampementen van jagers/verzamelaars in het gebied, met name op dekzandkoppen en -ruggen.³⁸ De verwachting is dat de sporen hiervan zich nog verder over het terrein uitstrekken.

Overige vondsten

Naast vuursteen en natuursteen werd in het mesolithicum ook bot bewerkt tot werktuigen. Binnen de gemeente is maar een vondstlocatie bekend waar bewerkt bot uit deze periode is aangetroffen. Het betreft een dissel van elandsgewei, te dateren in het vroege mesolithicum tot vroege neolithicum die op de stuwwal van de Herikerberg is aangetroffen.³⁹

³⁶ CAA-nrs. 13475, 13828, 19298, 13299, 21517, 21518, 21519, 21520, 402653, 402655

³⁷ Van den Berghe 2006.

³⁸ Scholte Lubberink 2008a, 60.

³⁹ CAA-nr. 4880

Aardewerkvindplaatsen

In het neolithicum is men aardewerk gaan maken, Naast vindplaatsen waarbij zowel vuurstenen werktuigen als aardewerk is aangetroffen, zijn ook enkele vondstlocaties bekend waar alleen aardewerkvondsten uit het Neolithicum zijn aangetroffen. Het betreft een locatie op de Noordachteres op de stuwwal net ten noorden van Markelo (CAA-nr 55702) waarbij niet nader gespecificeerd aardewerk is aangetroffen. Ook is een fragment aardewerk uit het laat-neolithicum aangetroffen op een locatie op een grondmorenerug nabij Elsen (CAA-nr. 2641) ter plaatse van een nederzetting uit de late bronstijd (zie paragraaf 4.3).

Een losse vondst betreft die van een standvoetbeker (zigzag-beker) uit het laat-neolithicum op een dekzandrug bij Hengevelde (CAA-nr. 4867).

Grafheuvels

De oudst voorkomende grafheuvels in de gemeente dateren uit het neolithicum⁴⁰, en met name uit het laatste deel van deze periode. De datering van de heuvels loopt veelal door tot de bronstijd of ijzertijd. De ligging van de grafheuvels uit het neolithicum beperkt zich tot het gebied van De Borkeld (Elsenerveld) in een zone met voornamelijk gordeldekzandwelingen en op de stuwwal van de Herikerberg (CAA-nrs. 4853 en 13814).

De heuvels variëren in diameter en hoogte. Zo heeft een grafheuvel op het Elsenerveld (CAA-nr. 2599) een diameter van 12 meter en een hoogte van 60 centimeter, terwijl een grafheuvel langs de Oude Rijssenseweg een diameter heeft van 15 meter en circa 75 centimeter hoog is.

Enkele grafheuvels zijn niet meer aanwezig in het landschap (CAA-nr. 2598), zijn zeer verstoord (CAA-nrs. 4853, 2626 en 2627) of hebben een onduidelijke registratie in ARCHIS (CAA-nr. 2593 en 2644).

Ook staan in ARCHIS enkele grafheuvels geregistreerd die oorspronkelijk een datering in het neolithicum hadden, maar waarvan is gebleken dat het (hoogstwaarschijnlijk) een natuurlijke heuvel betreft. Dit betreft een tweetal heuvels ten westen van Markelo (CAA-nrs. 37201, 37830). Op de Herikerberg bevindt zich een heuvel die een uitkijkheuvel of prieel blijkt te zijn (CAA-nr. 37202).

Volgens gegevens in ARCHIS zou op de zuidhelling van de Friezenberg een sterk vervallen hunebed aanwezig moeten zijn (CAA-nr. 2579). In het jaar 1856 is geconstateerd dat het hunebed erg beschadigd is, maar wel duidelijk herkenbaar. Op dit moment is de bewuste locatie niet bekend en ook in literatuur is niet meer informatie over dit mogelijke hunebed te vinden.

Depotvondsten en/of losse vondsten in de vorm van (vuur)stenen werktuigen

Van de 49 locaties waar vuurstenen of natuurstenen voorwerpen in de vorm van bijlen of hamers zijn aangetroffen is van het merendeel (30 locaties) de exacte vondstlocatie onbekend. Deze vondsten staan ook met administratieve coördinaten in ARCHIS.⁴¹ Wel is duidelijk dat het overgrote deel van de administratief geplaatste bijlen aangetroffen moeten zijn in de omgeving van de stuwwal tussen Markelo en de Borkeld. Het betreft een aantal hamerbijlen (o.a. typen R/S hamerbijl en Breitkeil), twee geröllkeule, een spitzhaue, en ruim twintig bijlen (type fels-rechteckbeilen, flint-rechteckbeilen en fels-ovalbeilen) Een aantal vondsten is niet nader gespecificeerd in ARCHIS.

⁴⁰ CAA-nrs. 2556, 2557, 2558, 2582, 2593, 2598, 2599, 2626, 2627, 4853 en 13814

⁴¹ CAA-nrs. 2606, 2710, 3057, 3058, 3675, 4655, 4728, 4863, 4865, 4874, 4876, 4877, 4878, 4879, 4883, 4884, 4885, 4886, 4887, 4888, 4889, 4893, 4895, 4913, 4914, 4933, 4937, 4942, 4943, 43959

Van negentien vondstlocaties van bijlen uit het mesolithicum en/of neolithicum is de vondstlocatie redelijk tot goed bekend.⁴² Opvallend is dat deze bijlen juist in de lagere delen van het landschap zijn gevonden, zoals het Deldenerbroek, het gebied tussen Diepenheim en Hengevelde.

Uit het gebied ten noorden van Goor met kleine dekzandruggen in een relatief nat landschap zijn 6 vondstlocaties bekend. Er zijn twee stenen hamerbijlen uit het laat-neolithicum gevonden (CAA-nrs. 4860 en 13474). Uit deze periode stamt ook een Flint-Rechteckbeil (CAA-nr. 44862). Daarnaast staan in ARCHIS een stenen spitzhaue uit het Mesolithicum- vroeg Neolithicum geregistreerd (CAA-nr. 2636), een geröllkeule (midden-mesolithicum tot neolithicum; CAA-nr. 19312) en een stenen Fels-Rechteckbeil uit het midden-neolithicum tot bronstijd (CAA-nr. 711).

Uit het gebied in de driehoek Goor, Diepenheim en Hengevelde zijn vier vondstlocaties bekend. Drie locaties betreft de vondst van een Fels-Rechteckbeil (midden-neolithicum tot bronstijd): Langs het dal van de Boven-Regge ten zuiden van Goor (CAA-nr. 4861), Ten noorden van Hengevelde (CAA-nr. 4866) en langs de Diepenheimsche molenbeek ten zuidoosten van Diepenheim (CAA-nr. 4900). Op deze laatste locatie is ook een zandstenen geröllkeule aangetroffen (CAA-nr. 4901). De vondst stamt uit de periode midden-mesolithicum tot midden-neolithicum. Een kilometer noordoostwaarts, langs de Poelsbeek is tot slot een stenen hamerbijl (zogenaamde P1-hamer) aangetroffen, te dateren in het laat-neolithicum (waarneming 4912).

In de zone met gordeldekzandafzettingen ten noordwesten van Markelo zijn op vier locaties bijlen aangetroffen. Drie locaties bevinden zich in de directe omgeving van Domelaar (CAA-nrs. 3052, 3056 en 3339), terwijl de vierde vondst in de dorpskern van Markelo is gedaan (CAA-nr. 4875). Van deze laatste locatie staan slechts summiere gegevens in ARCHIS geregistreerd. Het is dan ook niet uit te sluiten dat het een administratief geplaatste vondst betreft.

In het oostelijke deel van de gemeente, in de omgeving van Bentelo, zijn eveneens twee vondstlocaties gesitueerd in de directe omgeving van beeklopen. Het betreft een vuurstenen bijl langs het beekdal van de Diekkers strang ten zuidoosten van Bentelo (CAA-nr. 13715) en een stenen hamerbijl lang in het dal van de Nieuwlandsbeek tussen Bentelo en Delden (CAA-nr. 4721).

In het zuidwestelijke deel van de gemeente, in de omgeving van de Bolksbeek en de Schipbeek, zijn twee bijlen gevonden. Het betreft respectievelijk een Fels-Rechteck- en een Flint-Ovalbeil (CAA-nrs. 4910 en 4911).

4.3 Bronstijd

De overgang van het neolithicum naar de bronstijd (2000-800 v.Chr.) was zeer geleidelijk. Vuursteen blijft namelijk nog lange tijd een belangrijke grondstof naast brons. Gedurende deze periode treedt er een sterke vernatting op van het gebied ten gevolge van de stijging van het grondwaterniveau (als gevolg van de alsmear stijgende zeespiegel). Het geleidelijk vochtiger wordende karakter van met name het westelijke en centrale deel van de gemeente, maakte deze zones vanaf de bronstijd steeds minder aantrekkelijk voor permanente vestiging van bewoning.

⁴² CAA-nrs. 2636, 2702, 2711, 3052, 3056, 3339, 4721, 4860, 4861, 4866, 4875, 4900, 4901, 4910, 4911, 4912, 13474, 13715, 19312, 44862

In de periode veranderde het landschap door het kappen van bomen en de intensivering van de landbouw. De kale plekken in het landschap herstelden zich weer behalve daar waar het vee graasde. Ter plaatse ontstonden dan ook heidevelden. Zo werden grafheuvels uit de bronstijd bedekt met heideplaggen. Grondstoffen voor bronzen voorwerpen werden geïmporteerd, deze kwamen vanuit het oosten naar Noord-Europa. Van het brons werden wapens gemaakt zoals bijlen, dolken en speren, maar ook sierraden. Ook werd nog steeds gebruik gemaakt van (vuur-) stenen voorwerpen, evenals been en gewei. De doden werden in deze periode begraven in grafheuvels die vaak gegroepeerd bij elkaar lagen. In de late bronstijd werd verbranding echter steeds meer in gebruik.

Binnen de gemeente is een groot aantal grafvelden uit de bronstijd bekend. Deze grafvelden zijn herkenbaar aan verhogingen in het landschap. De hoogtes variëren van 0,50-2,50 m. De diameters liggen tussen 10 en 22 m. De terreinen waarop de grafvelden liggen betreffen over het algemeen hoger gelegen terreinen. De percelen met grafvelden hebben een hoge tot zeer hoge archeologische waarde. Zestien grafvelden hebben een beschermde status. Veel grafheuvels zijn door zowel menselijke als dierlijke ingravingen aangetast. Bovendien zijn sommige grafheuvels door de aanleg van wegen, afgravingen en ploegen deels vernield. In de jaren '90 is een groot deel van de heuvels gerestaureerd. Dit vond plaats door middel van opvulling met zand van de ingravingen, het verwijderen van beplanting en het afdekken van de grafheuvel door het opwerpen van plaggen.

Naast de grafvelden zijn nog talloze vondsten gedaan en vindplaatsen bekend.

Op basis van de landschappelijke opbouw is voor concentraties vindplaatsen uit de bronstijd een indeling in drie zones gemaakt:

Zone A: stuwwal Markelo-De Borkeld

Zone B: stuwwal Delden en omliggend grondmorene-gebied

Zone C: dekzandgebied (overig gebied)

De vindplaatsen uit de bronstijd zullen per zone besproken worden.

Figuur 4.3 *Vondstlocaties uit de bronstijd (zie volgende pagina)*

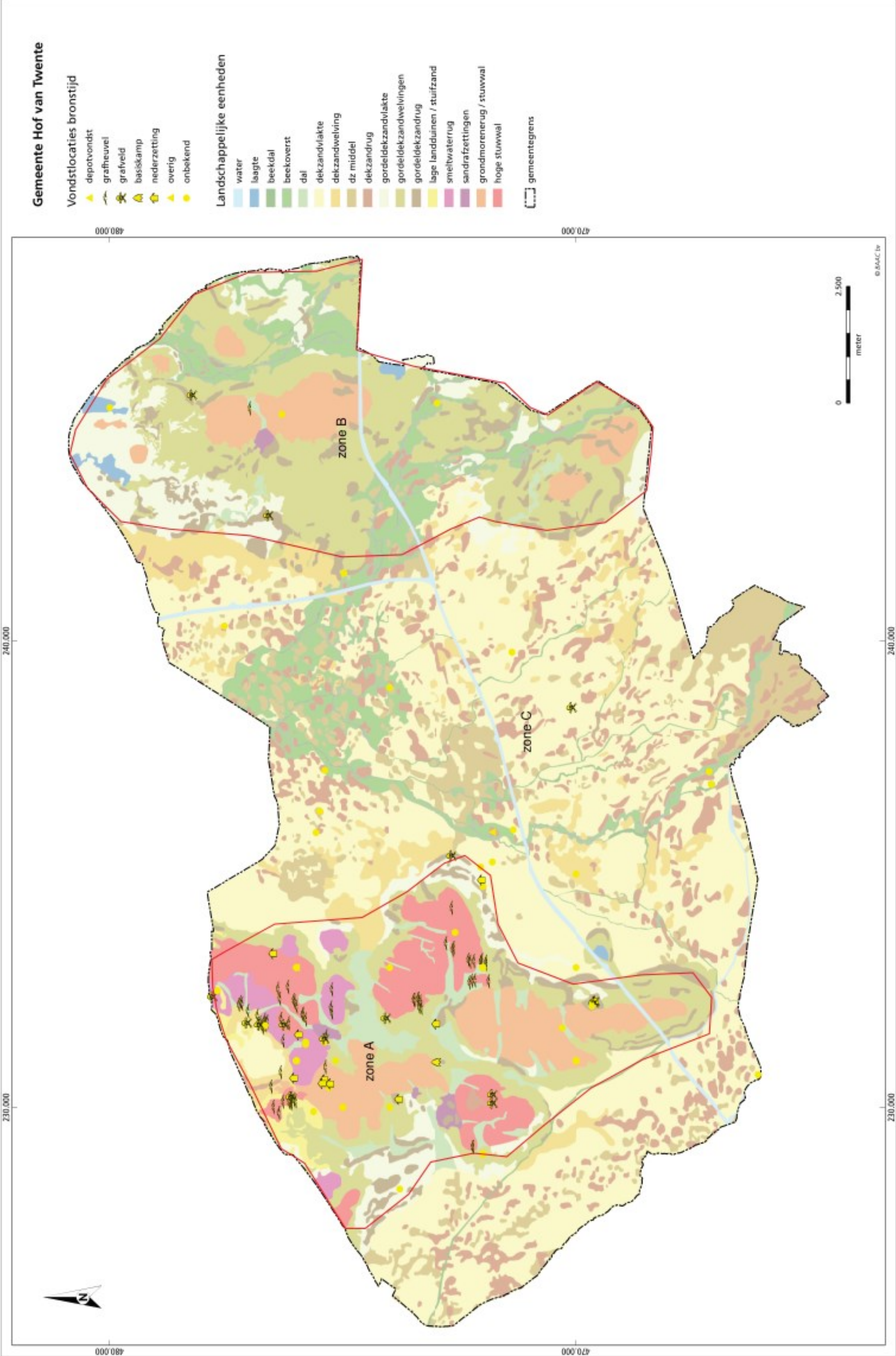
Zone A Stuwwal Markelo-De Borkeld

Binnen zone A is een groot aantal grafvelden aangetroffen, met name in de kern Elsen en Markelo. Rondom Elsen zijn in totaal 34 grafheuvels bekend met een datering van het (laat) neolithicum-bronstijd.⁴³ Hiervan bestaan vier vindplaatsen uit twee of meer dan twee grafheuvels. De overige vindplaatsen bestaan uit geïsoleerde grafheuvels. Rondom Markelo zijn verschillende groepen grafheuvels, evenals enkele geïsoleerde heuvels aangetroffen.⁴⁴ Ook deze heuvels dateren uit het (laat-) neolithicum-bronstijd. Van één grafheuvel is de datering onbekend. Mogelijk dat het een heuvel uit de ijzertijd betreft. Ook bij Herike bevinden zich drie groepen grafheuvels uit het laat neolithicum-bronstijd.⁴⁵ Op de zuidhelling van de Herikerberg op camping Monte Bello liggen twee grafheuvels. Op het terrein van bungalowpark Hessenheem bevinden zich twee groepen grafheuvels bestaande uit respectievelijk twee en drie grafheuvels. Ten noordwesten van Herike is een urn gevonden met crematieresten uit de late bronstijd tot vroege ijzertijd. Het betreft hier een na-bijzetting in een oudere grafheuvel.

⁴³ CAA-nrs. 2514, 2549 tot en met 2555, 2561, 2583, 2585, 2588 tot en met 2592, 2594, 2595, 2596, 2597, 2608 tot en met 2615, 2624, 2625, 13267, 17976, 17977, 37197.

⁴⁴ CAA-nrs. 4839 tot en met 4844, 4846 tot en met 4850, 37203, 46321, 46322 en 402657; monumentnummer 2573.

⁴⁵ CAA-nrs. 4851, 4852, 4855 tot en met 4858.

Naast de grafheuvels zijn vindplaatsen met vondstmateriaal en in een enkel geval sporen bekend. Zo zijn op een terrein aan de Hochtweg te Elsen sporen en vondsten uit de bronstijd blootgelegd (CAA-nr. 13726).⁴⁶ De sporen vormen mogelijk een plattegrond van 10,5 x 6 m. Het aardewerk bestaat uit scherven handgevormd aardewerk uit de late bronstijd.

In het noordwesten van de gemeente is een hoeveelheid aardewerk uit de late bronstijd met meerdere soorten versieringen aangetroffen, die toegeschreven wordt aan de Eems-cultuur (CAA-nr. 2641). Daarnaast is ook een paalkuil uit dezelfde periode gevonden.

Op twee locaties is een depot gevonden met bronzen voorwerpen. Zo is een bronsdepot van vijf bronzen armbanden uit de late bronstijd aangetroffen (CAA-nr. 2580) en een bronsdepot bestaande uit een kokerbijl (type Seddin) en twee kokerbijlen van het type Hunze-Eems uit de late bronstijd. Ze worden toegeschreven aan de Eems-cultuur (CAA-nr. 4935).

Daarnaast is een aantal losse vondsten aangetroffen in de vorm van bronzen bijlen, zoals een vleugelbijl uit de midden tot late bronstijd (CAA-nr. 2623), een kokerbijl uit de late bronstijd (CAA-nr. 4939) en een randbijl uit de midden bronstijd (CAA-nr. 4940). In de buurt van Markelo zijn meerdere bronzen lanspunten uit de bronstijd gevonden (CAA-nr. 4836 en 4862), evenals bij Herike (CAA-nr. 4838) en Stokkum (CAA-nr. 4837).

Bij een zandafgraving ten noordoosten van Markelo zijn diverse vondsten aangetroffen waaronder houtskool, bewerkt vuursteen en aardewerk uit de vroege bronstijd (CAA-nr. 4818). CAA-nr. 19297 betreft in een maïskuil aangetroffen aardewerk, (bewerkt) vuursteen en natuursteen uit de bronstijd.

Op diverse locaties in de omgeving van Markelo en de Herikerberg is wikkeldraadaardewerk gevonden, daterend in de vroege bronstijd (CAA-nrs. 2637, 4871, 4881 en 18015). Ten slotte is ten noorden van Markelo aardewerk gevonden dat wordt toegeschreven aan de Hilversum-cultuur uit de midden-bronstijd (CAA-nr. 21539).

Zone B Stuwwal Delden en omliggend grondmorene-gebied

In zone B, de stuwwal van Delden en het gebied met grondmorene-afzettingen, bevinden zich grafheuvels, nederzettingssporen, en losse vondsten. Het betreft voornamelijk aardewerk en daarnaast is bewerkt vuursteen aangetroffen.

Op het Koematenveld (Deldeneresch) bevindt zich een grafveld met 22 grafheuvels uit de bronstijd dat als beschermd monument staat geregistreerd (CMA-nr. 75).⁴⁷ De heuvels zijn gelegen op een gordeldekzandrug met een westzuidwest-oostnoordoost oriëntatie. Vermoedelijk gaat het om een aantal midden-bronstijd grafheuvels waartegen een aantal urnenveldheuvels (heuvels met een diameter kleiner dan 10 m) is aangelegd.

Zoals reeds beschreven in de paragraaf over het neolithicum zijn tijdens de opgraving op terrein De Haar te Buren 875 fragmenten Wikkeldraad-aardewerk aangetroffen waarvan 25 scherven versierd zijn (vondstmelding 405817). Bovendien zijn onder de vondstlaag vijf paalsporen blootgelegd van 20-30 cm diep.⁴⁸ Aangenomen is dat deze

⁴⁶ Monumentnummer 2809.

⁴⁷ CAA-nrs. 1290 en 2685.

⁴⁸ Scholte Lubberink 2008a, 58.

sporen uit de vroege bronstijd dateren en dat deze onderdeel zijn van een omvangrijke nederzetting in het gebied.⁴⁹

Een losse vondst betreft onder andere een fragment handgevormd aardewerk uit de late bronstijd tot vroege ijzertijd dat bij Delden is aangetroffen (CAA-nr. 2687). In de omgeving van Azelo is ook dergelijk aardewerk aangetroffen (CAA-nr. 2703), en bij Ziethover hoek ten westen van Delden is bewerkt vuursteen en een fragment wikkeldraadaardewerk uit de vroege ijzertijd gevonden (CAA-nr. 4658).

Zone C Dekzandgebied

Zone C betreft het dekzandgebied binnen de gemeente. In deze zone zijn, naast de bijlen die reeds bij het Neolithicum zijn besproken, slechts enkele losse vondsten gedaan. In de omgeving van Goor zijn (op verschillende locaties) drie bronzen lanspunten gevonden uit de midden – en/of late bronstijd (CAA-nrs. 2602, 4819 en 4894). Ook is net ten westen van Goor handgevormd aardewerk gevonden dat kan worden toegeschreven aan de Wikkeldraad-cultuur (CAA-nr. 4870).

4.4 IJzertijd

Heel Nederland kan in de ijzertijd (800-12 v.Chr.) getypeerd worden als 'een gebied met een rijke schakering aan bewoonde landschappen'.⁵⁰ Vanaf de vroege ijzertijd lijkt elk landschapstype geschikt bevonden voor bewoning of exploitatie. Zelfs in de laaggelegen, natte gebieden zijn nederzettingen te vinden. De aard van de nederzettingen was meestal kleinschalig en ook de huizen waren, zeker vergeleken met de bronstijduizen, vrij klein in omvang. Als gevolg van de fysieke omstandigheden zoals wateroverlast, concentreerde de bewoning zich in groepen van huizen. Pas tegen het eind van de ijzertijd, tegen het begin van de jaartelling, begint ook de bewoning op de zandgronden enigszins samen te klonteren in gehuchten. De bewoners op deze zandgronden hadden de eigenschap zich om de 20 tot 30 jaar (één generatie) binnen een territorium van een aantal vierkante kilometers te verplaatsen. Na enkele generaties keerde men weer terug op een eerder bewoonde locatie, waardoor de nederzetting een zogenaamde 'zwerfcyclus' of 'omgang' had gemaakt. De zwerfafstand van de nederzettingen lijkt gedurende de ijzertijd af te nemen naar mate de agglomeratie van de bewoning begint toe te nemen. Het handgevormde aardewerk in het eerste millennium v.Chr. kenmerkte zich met name van noord naar zuid in stijlverschillen, waarbij Noord-Nederland vooral affiniteiten vertoonde met het Duitse gebied en Zuid-Nederland aanvankelijk met westelijk Centraal-Europa (urnenveldculturen), maar in de vijfde eeuw v.Chr. vooral met Noord-Frankrijk (imitatie van Marne-aardewerk). Het rivierengebied van Midden-Nederland lijkt altijd een soort overgangsgebied te zijn geweest. Vanaf de vierde eeuw v.Chr. ontwikkelen zich in Nederland regionaal steeds meer stijlverschillen.⁵¹

In de ijzertijd kwamen naast bronzen ook ijzeren voorwerpen voor. In Twente werd ijzererts in moerrassen gewonnen. Met nieuwe technieken konden hogere smelttemperaturen bereikt worden. Er zijn in Twente echter niet veel ijzeren objecten teruggevonden vanwege het wegroesten van het ijzer in de grond. Gedurende de ijzertijd heeft er ook een ontwikkeling plaatsgevonden in het grafbestel. De vroege ijzertijd staat in de hogere delen van Nederland vooral bekend om de urnenvelden en crematiegrafvelden met individuele grafmonumenten. Vanaf de midden-ijzertijd raken

⁴⁹ Scholte Lubberink 2008a, 60.

⁵⁰ Van den Broeke, 2005b: 683.

⁵¹ Van den Broeke 2005a: 612.

de urnenvelden in onbruik en ontstaan er nieuwe grafvelden, terwijl de archeologisch waarneembare grafrituelen in grote lijnen gelijk blijven. Vaak in associatie met grafvelden zijn cultusplaatsen teruggevonden. Dit kunnen offerplaatsen zijn in de vorm van sloten of kuilen, maar ook monumentale structuren die een centrale plaats kunnen innemen binnen een grafveld. In Twente worden de grafvelden aangetroffen op de hoger gelegen delen van het landschap. Urnenvelden zijn onder andere bekend in Delden, Elsen, Goor en Markelo.⁵²

Vondsten en vondstlocaties

Uit de ijzertijd zijn in Hof van Twente diverse urnenvelden bekend. Deze velden zijn te herkennen aan kleine en lage heuveltjes in hoger gelegen delen van het landschap. In enkele urnenvelden konden geen verhogingen meer vastgesteld worden. De afmetingen van de heuvels zijn kleiner dan die van grafheuvels uit de bronstijd. De diameter en hoogtes verschillen, maar liggen tussen 5 en 9,5 m respectievelijk tussen 0,25 en 0,70 m. Ook deze heuveltjes zijn, evenals die uit de bronstijd, aangetast door onder andere ingravingen en in de jaren 80 en 90 van de twintigste eeuw gerestaureerd. De percelen met urnenvelden hebben een *hoge tot zeer hoge archeologische waarde*. Eén urnenveld heeft een *beschermd status* (CAA-nr. 1291). Naast de urnenvelden zijn nederzettingssporen en losse vondsten aangetroffen. Op basis van de landschappelijke opbouw is voor concentraties vindplaatsen uit de ijzertijd een indeling in drie zones gemaakt:

Zone A: Stuwwal Markelo-De Borkeld

Zone B: Stuwwal Delden en omliggend grondmorenegebied

Zone C: Dekzandgebied (overig gebied)

De vindplaatsen uit de ijzertijd zullen per zone besproken worden.

Figuur 4.4 *Vondstlocaties uit de ijzertijd (zie volgende pagina).*

Zone A Stuwwal Markelo-De Borkeld

Binnen de kernen Elsen en Markelo zijn tien op de stuwwal gelegen urnenvelden bekend.⁵³ In en rondom Elsen bevindt zich een achttal urnenvelden uit de late bronstijd-ijzertijd. Hieronder bevindt zich een veld met zes heuveltjes, een veld met drie heuvels, een met 24 heuveltjes, een urnenveld met een kringgreppel en een vierkante greppel en een veld met dertig kringgreppels. Bij een onderzoek in 1976/77 zijn deze kringgreppels aangetroffen met bijbehorende begravingen van crematieresten in urnen, bijzettingen en enkele brandkuilen. De overige twee urnenvelden hebben een onbekend aantal begravingen. Volgens Archis II zijn de urnenvelden gemeld, maar nu verdwenen.

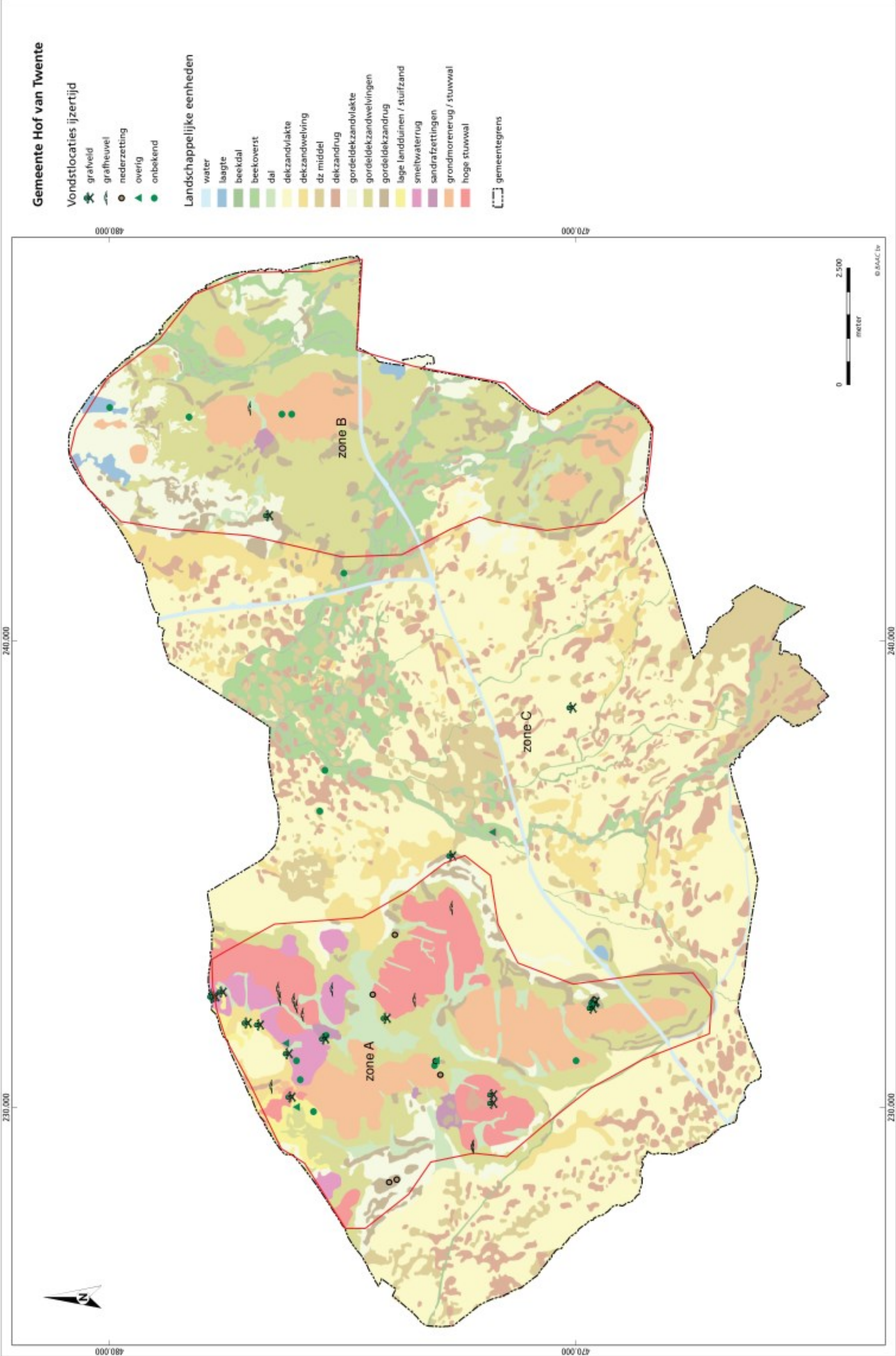
Ten noorden van Markelo bevindt zich waarschijnlijk een urnenveld uit de late bronstijd-ijzertijd. In 1932 is hier handgevormd aardewerk van een dubbelconische urn en crematieresten gevonden. Een tweede urnenveld bevindt zich in de buurt van Markelo (CAA-nr. 1280). Het gaat om een urnenveld uit de late bronstijd-vroege ijzertijd waar geen nadere informatie over beschikbaar is.

Op een terrein aan de Driebelterweg te Markelo bevindt zich een tweetal grafheuvels waarvan één heuvel vermoedelijk uit de ijzertijd dateert (CAA-nr. 988 met beschermde status).⁵⁴ De datering van de heuvel is gebaseerd op de afmetingen. De diameter van de grafheuvel is 9, de hoogte bedraagt 0,5 m.

⁵² ARCHIS

⁵³ CAA-nrs. 1279, 1280, 1281, 1282, 2572, 2573, 2586, 2587, 2601, 13278, 13813, 17975, 43992 en 43996.

⁵⁴ CAA-nr. 4843.

Aan de Petersweg te Stokkum ligt een terrein met de restanten van een urnenveld uit de vroege ijzertijd (CAA-nrs. 1284, 2368, 3287, 3507, 3598 en 4892).⁵⁵ Sinds 1922 zijn begravingen ontdekt in de omgeving van boerderij Grevens. Deze bestonden uit urnen met crematieresten, ook binnen een kringgreppel en bijpotjes.

Behalve urnenvelden is in Archis ook melding gemaakt van losse vondsten zoals aardewerk en metaal en nederzettingssporen.

Zo zijn op diverse locaties fragmenten aardewerk aangetroffen, zoals bij Elsen (CAA-nrs. 2584, 2633), Herike (CAA-nrs. 18017, 19321), Markelo (CAA-nrs. 3053, 4890, 43959, 55702, 13791). Op de Noordachteres zijn naast aardewerk ook sporen in de vorm van kuilen en paalkuilen aangetroffen (CAA-nrs. 43946, 43959 en 50652).

Bij Stokkum zijn een stenen hamerbijl van het type Baexem uit de late bronstijd tot midden ijzertijd gevonden (CAA-nr. 98) evenals een ijzeren lanspunt die globaal kan worden gedateerd in de ijzertijd tot vroege middeleeuwen.

Zone B Stuwwal Delden en omliggend grondmorenegebied

Op de stuwwal Delden zijn een urnenveld en twee vondstlocaties aangetroffen.

Het urnenveld dateert uit de late bronstijd-vroege ijzertijd en bestaat uit 13 grafheuvels (CAA-nr. 1291).⁵⁶ In 1999 zijn de heuvels gerestaureerd. Toch zijn de heuvels als gevolg van achterstallig onderhoud vaak onherkenbaar. Over grafheuvel 1/1 loopt een uitgesleten pad, op heuvels 1/3 en 1/4 zijn beschadigingen door dieren veroorzaakt waargenomen en van heuvel 1/9 is de top afgeplat. Het is onbekend in welke staat de grafheuvels verkeren.

Bij de opgraving Azeler Esch waar ook vondsten uit het neolithicum en bronstijd zijn aangetroffen (zie paragrafen 4.2 en 4.3) zijn ook resten uit de ijzertijd blootgelegd (vondstmelding 405824).⁵⁷ Er zijn diverse sporen als paalsporen en kuilen aangetroffen die plaatselijk dichte clusters vormden. Daarnaast zijn tientallen fragmenten van weefgewichten gevonden evenals 41 stuks handgevormd aardewerk. In het zuidelijk deel van de Azeler Esch is een nederzetting uit de vroege-midden ijzertijd aangetroffen. Deze bestaat uit diverse paalgaten en kuilen, en 200 fragmenten handgevormd aardewerk waarvan circa 150 stuks uit één kuil afkomstig waren. Op de stuwwal ten westen van Delden is een waterput aangetroffen uit vermoedelijk de vroege tot midden ijzertijd (CAA-nr. 32106), evenals aardewerk uit dezelfde periode (CAA-nr. 32106; 2695). Ook bij Azelo zijn tientallen fragmenten aardewerk uit de ijzertijd gevonden (CAA-nr. 2684).

Zone C Dekzandgebied

Zone C is het dekzandgebied binnen de gemeente. In deze zone wordt op basis van een toponiem de ligging van een urnenveld vermoed. Tussen Hengevelde en Goor ligt namelijk 'Het Aschpotterveld' (CAA-nr. 4854). Er zijn nog geen concrete aanwijzingen voor.

Andere vondstlocaties in het dekzandgebied betreffen vondsten die reeds in de paragraaf van de bronstijd zijn besproken.

⁵⁵ Monumentnummer 2548.

⁵⁶ Monumentnummer 73 met beschermde status.

⁵⁷ In het tracé van de gasleiding. Scholte Lubberink 2007, 5.

4.5 Romeinse tijd

In de Romeinse tijd (circa 12 v. tot 450 na Christus) lag het grondgebied van Hof van Twente ten noorden van de *limes* en dus buiten de grenzen van het Romeinse rijk. Wel moet er, gezien de "importvondsten" van onder andere aardewerk, in dit gebied handel zijn gedreven met de Romeinen. De invloed van de Romeinen is dus wel voelbaar aanwezig.

Tijdens de Romeinse tijd werd het huidige Twente bewoond door de stammen van de Chamaven, Bructeren en Tubanten, ook wel Tuvanten geheten. Omstreeks het jaar 300 hebben de Tuvanten zich verenigd met andere vrije Germaanse stammen tot de stam van de Salische Franken. Het is aannemelijk dat de naam Twente is afgeleid van de naam Tubanten of Tuvanten.

Vondstlocaties en waarnemingen

Uit de Romeinse periode zijn binnen de gemeente Hof van Twente enkele vondsten gedaan. De meeste vondsten stammen uit de westelijke helft van de gemeente, slechts een paar liggen in het oosten. Bij Elsen is, ten westen van de Rijssenseweg, een nederzettingsterrein uit de 4^e – 5^e eeuw gevonden, de overgangperiode van de Romeinse tijd naar de vroege middeleeuwen. Elders in Nederland zijn sporen uit deze periode relatief zeldzaam en wordt vaak aangenomen dat het landschap ontvolkt raakte. Deze nederzetting, met een grootte van mogelijk wel 2 hectare, is op de archeologische monumentenkaart gewaardeerd als een terrein van zeer hoge archeologische waarde (CMA-nr. 2808; CAA-nrs. 17980, 22188). Twee onderzoeken die op het terrein hebben plaatsgevonden, hebben geleid tot veel archeologische resten in de vorm van aardewerk, bronzen en ijzeren voorwerpen, botmateriaal maar ook twee waterputten, greppels, paalkuilen en dergelijke.

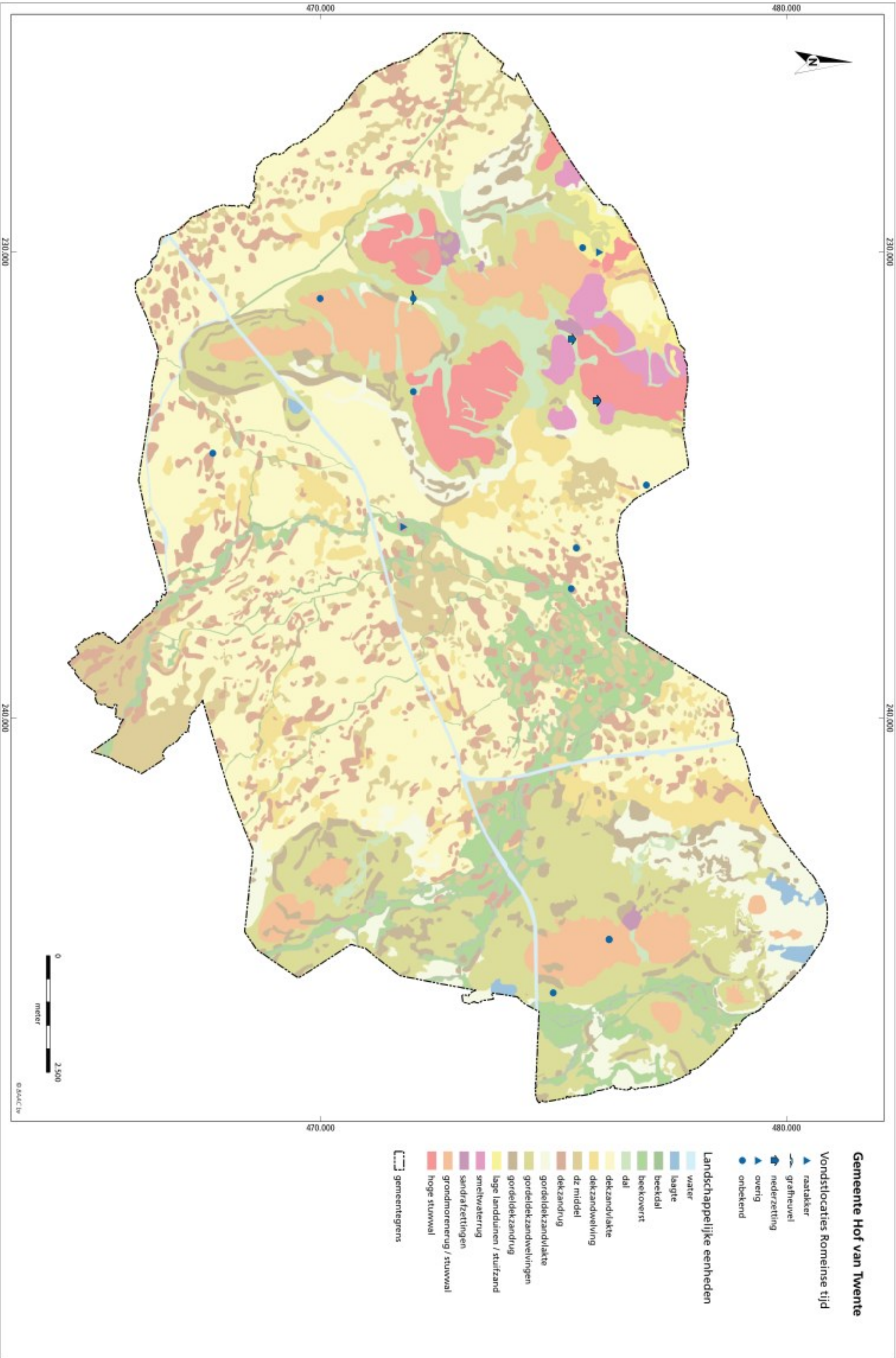
Ten zuidwesten van deze nederzetting zijn in het Groningeresch en –veld 20 fragmenten handgevormd aardewerk uit de Romeinse tijd gevonden. Het gaat hier om nederzettingsafval. De vondsten zijn gedaan ter plaatse van het AMK-terrein 13618 (terrein van hoge archeologische waarde), waarop ook vondsten uit andere perioden zijn gedaan. Een andere nederzetting is aangetroffen bij een opgraving in het kader van de aanleg van een cunet van een aardgastransportleiding ten zuiden van Azelo (vondstmelding 405827).⁵⁸ Hier bevindt zich een inheems-Romeinse nederzetting uit de laat-Romeinse tijd. Naast diverse vondsten is onder andere een houten waterput aangetroffen. Het hout is dendrochronologisch gedateerd op het jaar 272-273.

Figuur 4.5 *Vondstlocaties uit de Romeinse tijd (zie volgende pagina)*

Daarnaast zijn binnen de gemeente Hof van Twente diverse losse vondsten aangetroffen uit de Romeinse tijd, waaronder enkele Romeinse munten in Delden (CAA-nrs. 18718 en 22181) en ten zuiden van Diepenheim (CAA-nr. 1060) en een bronzen ring uit de omgeving van het Elsenerbroek (CAA-nr. 19308).

Twee waarnemingen in ARCHIS duiden mogelijk op een grafveld. Zo is op een niet nader gespecificeerde locatie in de Enterven en handgevormd aardewerk gevonden daterend uit de 3^e eeuw, waaronder enkele urnen (CAA-nr. 2566). Ook ten zuiden van Markelo staan in ARCHIS enkele administratief geplaatste waarnemingen geregistreerd, waaronder een kannetje (CAA-nr. 4962), een olielampje (CAA-nr. 4963) en handgevormd aardewerk (CAA-nr. 4822).

⁵⁸ Scholte Lubberink 2007, 5.

4.6 Vroege middeleeuwen

Vanaf de vijfde eeuw kwamen Twente en Salland in toenemende mate onder de invloed van de Saksen. Aan het eind van de achtste eeuw werd de streek echter ingelijfd bij het Frankische rijk van de Karolingen, die er militaire vestigingen stichtten (o.a. Oldenzaal). De Franken voerden een actieve kersteningspolitiek met tal van kerkelijke en parochiale stichtingen. De komst van de Franken betekende een duidelijke breuk in de bewoningsgeschiedenis van de regio: geen enkele Merovingische of vroeg-Karolingische nederzetting in Oost-Nederland bleef aantoonbaar bewoond tot in de Late Middeleeuwen. Dit is mogelijk het gevolg van de nieuwe bezitsverhoudingen en herinrichting van het cultuurlandschap waardoor de nederzettingen in de loop van de Middeleeuwen verplaatst werden⁵⁹.

Aan het einde van de 8^e eeuw – begin van de 9^e eeuw kwam het Twentse gebied onder de macht te staan van het Frankische Rijk, waarvan Karel de Grote de meest bekende keizer is. Deze Frankische overheersing ging samen met de kerstening van het gebied. Christelijke missionarissen waarvan men vermoedt dat ze in Twente werkzaam waren, zijn Lebuïnus (of Liefwin), Marchelm (of Mercellinus) en Plechelmus.

Twente werd onder de Franken een gouw. Rond 804 werd de gouw Twente omgezet in het graafschap Twente met aan het hoofd daarvan een graaf. Deze was de representant van de Frankische keizer en zetelde nabij het huidige Goor. De Frankische heersers stichtten hun eigen militaire vestigingen in het gebied. De negende eeuw werd vooral gekenmerkt door invasies uit het noorden, die langs de zee en de rivieren plaatsvonden. Tegen de Vikingen uit Zweden, Noorwegen en Denemarken waren de Franken nauwelijks bestand. Grote delen van Europa werden slachtoffer van plotselinge en snelle plunderingen en ontvoeringen ten behoeve van slavernij, waartegen de Frankische koningen weinig bescherming konden bieden. In 834 zijn de Vikingen het Nederlandse riviereengebied opgevaren, waarbij onder andere Deventer en Zutphen zijn geplunderd en platgebrand.

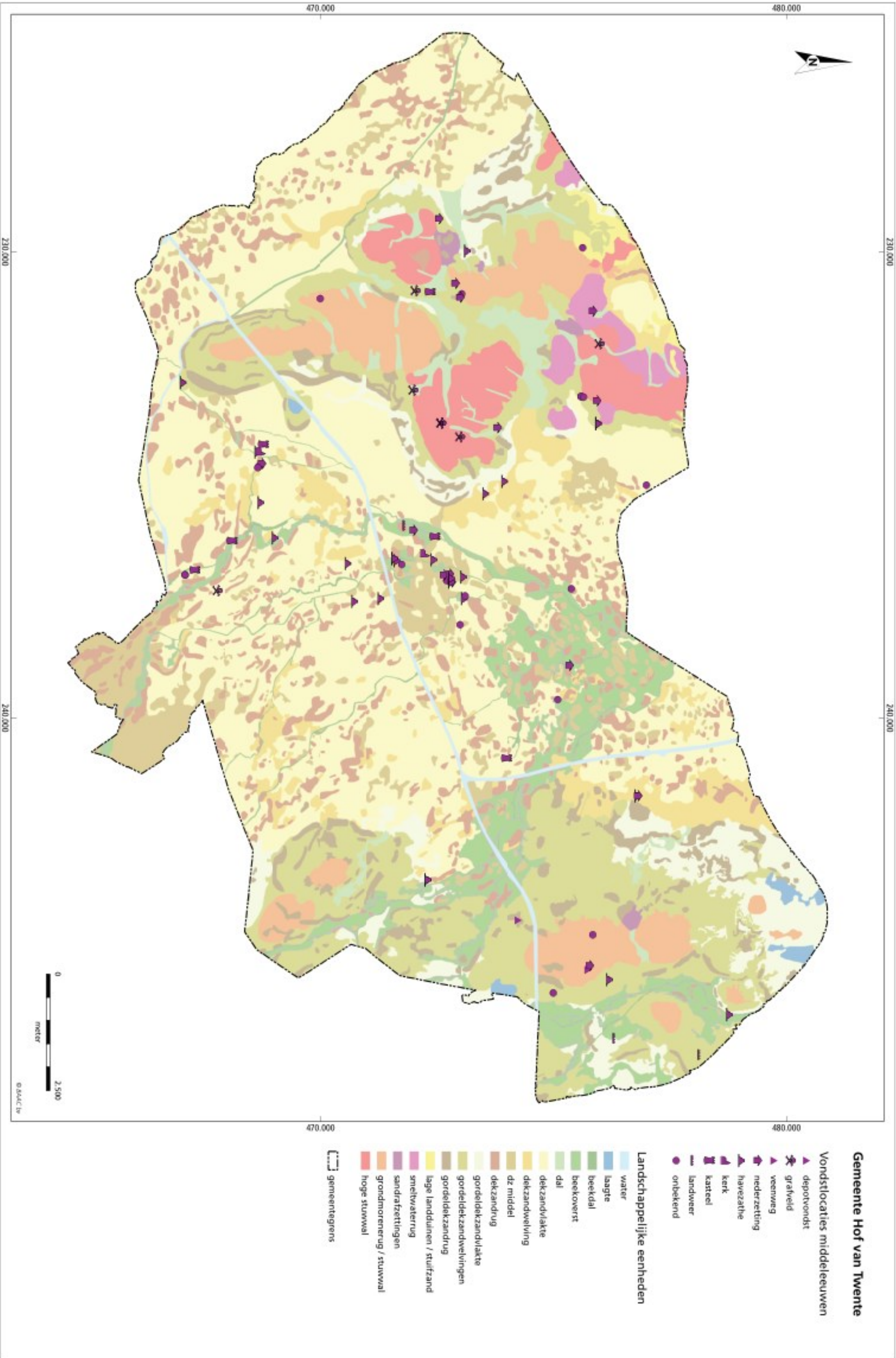
Vondsten uit de vroege middeleeuwen zijn binnen de gemeente Hof van Twente bijna alleen gedaan in het westelijke deel van de gemeente (Fig. 4.6). Veruit de meeste vondsten uit de vroege middeleeuwen hangen samen met grafvelden. Bij Elsen is ook een nederzetting ontdekt uit de 4^e – 5^e eeuw (de overgang van de Romeinse tijd naar de vroege middeleeuwen). Deze is reeds besproken in de paragraaf over de Romeinse tijd. Vondsten uit de vroege middeleeuwen D en late middeleeuwen A worden in de paragraaf over de late middeleeuwen en nieuwe tijd besproken.

Figuur 4.6 *Vondstlocaties uit de middeleeuwen (zie volgende pagina)*

Vondstlocaties en waarnemingen

Binnen de gemeente zijn enkele vondstlocaties bekend die kunnen duiden op de aanwezigheid van een nederzetting op die locatie of in de directe omgeving er van. Zo is langs de Rijssenseweg ten zuiden van Elsen een fragment gedraaid aardewerk gevonden dat waarschijnlijk uit de Merovingische tijd stamt (CAA-nr. 2629). De vondst is gedaan in het slootprofiel.

⁵⁹ Van Beek, Groenewoudt *et al.* 2007: 28.

Enkele kilometers westelijker, aan de rand van het natuurreservaat De Borkeld, is een vroegmiddeleeuwse houten waterput gevonden (CAA-nr. 2563). Er wordt in Archis niet vermeld of er ook andere vondsten zoals bijvoorbeeld aardewerk bij zijn gedaan. Eveneens aan de rand van het natuurreservaat, maar iets meer noordoostwaarts gelegen (ten zuidoosten van de Friezenberg) is in ARCHIS een tweede waarneming geregistreerd. Het gaat hierbij om de vondst van een kom of schaal uit de vroege middeleeuwen B tot C. Omdat de vondst is aangekocht is de vindplaats ervan niet geheel zeker. Het is ook goed mogelijk dat de kom of schaal afkomstig is van de Herikerberg (deze locatie bevindt zich meer zuidwaarts).

Ten zuidoosten van Azelo is tijdens een opgraving onder andere een fragment Hessens-Schortens aardewerk uit de vroege middeleeuwen B en C gevonden (vondstmelding 405831). Tot slot is in de omgeving van de Enter Venen kogelpotaardewerk aangetroffen (CAA-nr. 2566). Uit de informatie in ARCHIS blijkt dat het om een administratieve plaatsing gaat.

Ten zuidoosten van Diepenheim zijn op het terrein de Horde enkele fragmenten van een bolpot uit de vroege middeleeuwen C aangetroffen tijdens een archeologische veldkartering (vondstmelding 403554).⁶⁰

Binnen de gemeente zijn een aantal bijzondere grafvelden uit de vroege middeleeuwen bekend. Zo is in de bebouwde kom van Markelo, ter hoogte van het Papenveld, een Frankisch rijengrafveld ontdekt in 1950 (CAA-nr. 4817). Een deel ervan was al grondig verstoord geraakt door het toedoen van arbeiders. De rest van de graven is archeologisch onderzocht. In totaal was er sprake van 110 graven, die uiteenvallen in drie groepen qua oriëntatie en ligging. De doden waren bijgezet in uitgeholde boomstammen. Er waren geen grafgiften meegegeven. Er zijn überhaupt geen vondsten gedaan tijdens het onderzoek. Het grafveld stamt uit de periode vroege middeleeuwen B en C en heeft zich vermoedelijk nog verder uitgestrekt.⁶¹

Oostelijker, op de Herikerberg, zou een complete ijzeren Karolingische vleugellans uit de vroege middeleeuwen C zijn gevonden (CAA-nr. 24147). De vondst is mogelijk afkomstig uit een inhumatiegraf en heeft een lengte van 46 centimeter. Het is echter de vraag of deze vondst wel van de Herikerberg afkomstig is, omdat het aan de lans aangekoekte grind daartegen pleit.

Eveneens van de Herikerberg afkomstig is de vondst van het fragment van een *spatha*, een soort lang tweesnijdend zwaard (CAA-nr. 22201). Mogelijk gaat het hier om een grafvondst. Deze vondst is gedaan aan het einde van de 19^e eeuw bij de bouw van een toren op de top van de Herikerberg. De *spatha* stamt uit de vroege middeleeuwen C en heeft een lengte van 93 centimeter. Tegelijkertijd is ook een niet complete (*scrama*) *sax* of *langsax* uit dezelfde periode gevonden (CAA-nr. 22200).

Ook van de Herikerberg afkomstig is de waarneming van een grafveld uit de vroege middeleeuwen B en C (waarneming 1054). Hier zijn rond 1909 een kom of schaal, knikpot, *scramasax* (een aan één kant snijdend zwaard), twee miniatuur knikwandpotten en een *spatha* (een lang zwaard) gevonden.⁶² Mogelijk hangen de waarnemingen 22200 en 22201 die vlakbij zijn gelegen met dit grafveld samen.

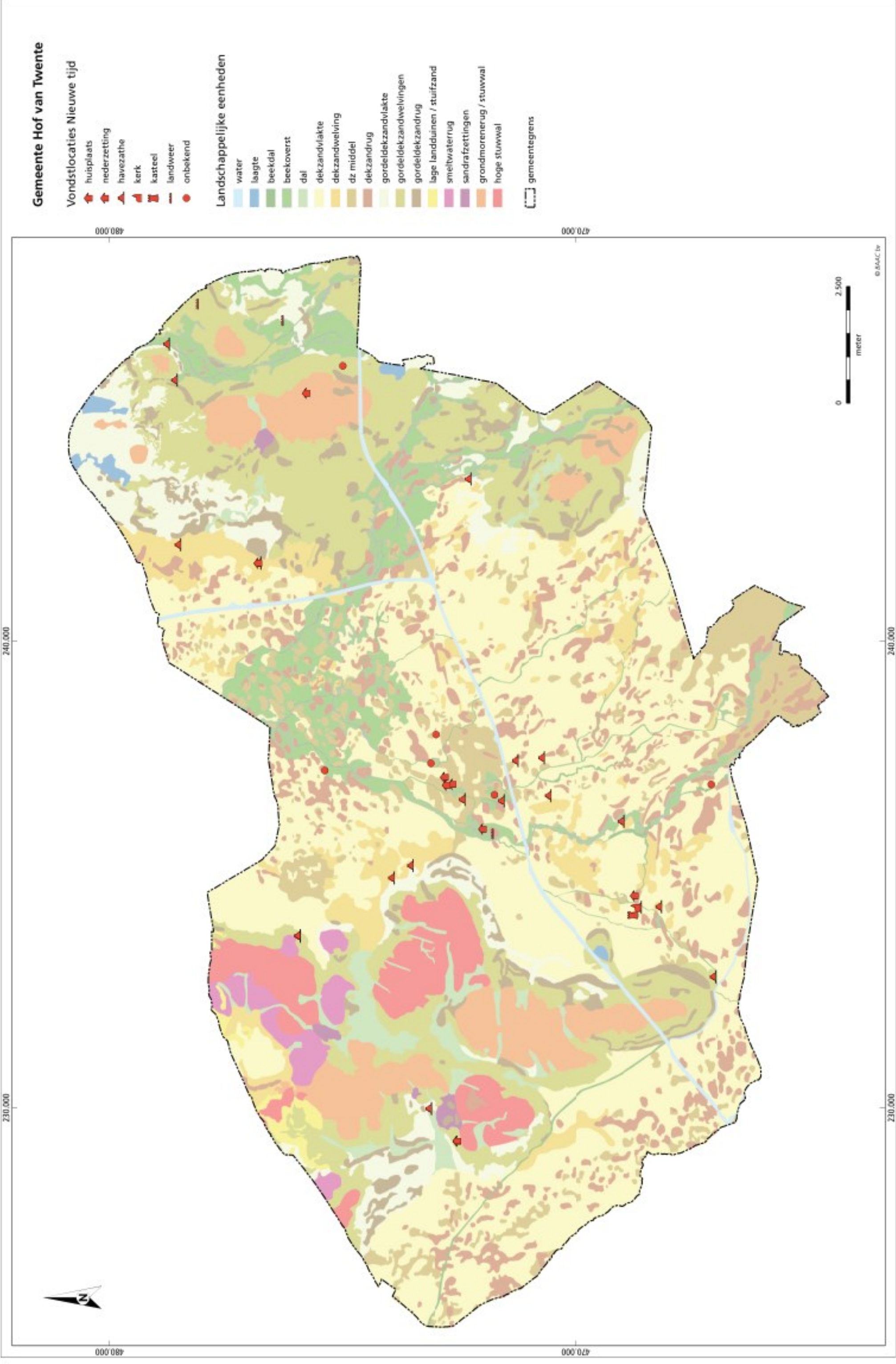
Ten zuiden van de Herikerberg, in het Driebelter veld, is ook een waarneming van een vroegmiddeleeuws (vroege middeleeuwen B) grafveld geregistreerd (waarneming

⁶⁰ Schorn 2001.

⁶¹ Informatie afkomstig uit Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek nummer 1950/3 en 1950/8.

⁶² Zie ook Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, jaargang 27, 1977, pagina 80 (catalogusnummer 35a).

4836). Als aanvullende informatie staat echter aangegeven dat de vondsten zijn gedaan ten noorden van de weg van Markelo naar Goor. De locatie zoals weergegeven in Archis kan dus niet correct zijn en moet meer noordelijker zijn geweest, vlakbij waarneming 24127, 22201, 22200 en 1054. Het is goed mogelijk dat ze deel uitmaken van hetzelfde grafveld. De vondsten bestaan uit twee ijzeren zwaarden (typen: '*scramasax*' en '*spatha*') en drie knikwandpotten. Tenslotte zijn ook uit de omgeving van Diepenheim vondsten aangetroffen die samenhangen met een grafveld uit de vroege middeleeuwen. In 1940 zijn ten zuidoosten van Diepenheim twee kogelpotten en vier complete kommen of schalen uit de vroege middeleeuwen B en C aangetroffen (CAA-nr. 1061).

4.7 Historische ontwikkeling (late middeleeuwen - nieuwe tijd)

4.7.1 Inleiding

Vanaf de late middeleeuwen is een ommekeer zichtbaar. In de perioden voor de late middeleeuwen was de mens vooral afhankelijk van het omringende landschap. Vanaf de late middeleeuwen wordt steeds beter zichtbaar dat de mens de eigen leefomgeving zelf begint aan te passen. Nederzettingen worden niet meer langs beken en rivieren gesticht, maar juist ook op kruispunten van wegen. Daarnaast wordt grootschalig in de natuur ingegrepen door aanleg van onder andere greppels en landbouwpercelen. Vanaf deze periode zijn daarnaast steeds meer historische bronnen en kaarten beschikbaar. Om een archeologische verwachtingsmodel voor de late middeleeuwen en nieuwe tijd op te stellen, is daarom in mindere mate gekeken naar de landschapsopbouw, maar zijn diverse historische bronnen geraadpleegd.

In Overijssel nam het aantal nederzettingen vanaf de late middeleeuwen sterk toe. Er ontstaan diverse dorpjes, veelal gelegen op de overgang van de hoger gelegen akkergronden naar de lager gelegen natte graslanden. Enkele dorpjes groeiden uit tot steden. Drie kernen krijgen in de loop van de late middeleeuwen stadsrechten, te weten Goor (1263), Delden (1325) en Diepenheim (1422). De stadjes werden omgracht en voorzien van bruggen en poorten. In de volgende paragrafen wordt de historische ontwikkeling van deze kernen beschreven, maar ook die van het gebied waarin diverse kastelen, havezaten en boerderijen hebben gestaan.

De belangrijkste vondstlocaties uit de nieuwe tijd zijn weergegeven in Figuur 4.7.

Figuur 4.7 *Vondstlocaties uit de nieuwe tijd (zie vorige pagina)*

4.7.2 De belangrijkste kernen

Delden

De eerste schriftelijke vermelding van Delden dateert uit het jaar 1036. Uit een goederenlijst is op te maken dat Bisschop Meinwerk van Paderborn goederen schonk aan het klooster Busdorf bij Paderborn, dat door hemzelf werd opgericht.

In 1118 wordt voor het eerst melding gemaakt van een kerk in Delden. Delden moet in die tijd niet meer geweest zijn dan een buurschap. In dit buurschap ontstond een nederzetting van ambachts- en kooplieden.

De locatie van deze nederzetting is niet bekend. Er zijn meerdere zones waar het 'oude' Delden wordt verwacht. Zo heeft archeologisch onderzoek plaatsgevonden ten westen van Delden (CAA-nr. 32901) waarbij echter geen resten zijn aangetroffen (waarneming 32106). Er werden slechts enkele losse vondsten (keramiek?) uit circa de 12^e eeuw gedaan. De ligging van deze locatie op de stuwwal lijkt een minder logische dan de zone ten zuiden van Delden ter plaatste van de kernen Vossenbrink en Sint-Annabrink (aan de voet van de stuwwal, nabij een beek).

Uit militair-strategische overwegingen werd rond 1322 het oude Delden verplaatst naar het Nije Delden (rondom de kerk), de locatie van het huidige Delden. In 1325 werd door bisschop Frederik II van Sierck aan Delden stadsrechten verleend.⁶³

⁶³ Stenvert, Kolman en Olde Meierink, 1998, p. 83

Het stadje werd omsloten door een cirkelvormige wal en gracht en had twee stadspoorten: in het westen de Goorsepoort en in het oosten de Woolderpoort (figuur 4.6). Delden kreeg veel te verduren tijdens Het Nederlandse Opstand (begin van de Tachtigjarige Oorlog). Het stadje werd in 1583 en 1584 ingenomen, geplunderd en in brand gestoken door de Spaanse en Staatse troepen. Midden zeventiende eeuw (1655) werd het stadje getroffen door een stadsbrand die een groot deel van de bebouwing in de as legde. Meer dan 120 gebouwen waaronder het stadhuis, het gasthuis en een armenhuis vielen ten prooi aan de vlammen. De Oude Kerk is thans het enige gebouw dat deze brand overleefde.

In de jaren 1771-1775 kreeg Delden een economische stimulans nadat in opdracht van Carel George de Twicklervaart werd gegraven, die het stadje met de rivier de Regge verbond. Nadat de spoorlijn Zutphen-Enschede was aangelegd en Delden in 1866 een station kreeg, begon het stadje zich te ontwikkelen als forensenplaats voor het nabij gelegen Hengelo.

In 1886 werden boringen uitgevoerd naar drinkwater en stuitte men bij toeval op zoutlagen, de eerste ontdekking van zout in Nederlandse bodem. Toen tijdens de Eerste Wereldoorlog de zoutimport uit Duitsland stil kwam te liggen besloot men in 1918 om zelf zout te gaan winnen voor de Nederlandse markt. Dit leidde tot de vestiging van de zoutindustrie in het nabij gelegen Boekelo.

Delden breidde zich in 1925 uit met een klein villapark dat ten oosten van de stadskern tot stand kwam. Buiten het villapark breidde Delden zich in het zuidwesten ook uit met een woningbouwwijk. Na de Tweede Wereldoorlog breidde Delden zich zuidelijk uit tot aan het in 1934 aangelegde Twenthekanaal.

Figuur 4.6 Delden op de kaart van Jacob van Deventer (circa 1560 AD). Het noorden is boven.

Archeologische vondstlocaties

Het stadscentrum van het huidige Delden is aangewezen als archeologisch monument, te weten een terrein van archeologische waarde (CMA-nr. 13968). Tijdens onderzoek in 1988 aan de Langestraat en Kerkstraat werd een knuppelpad van elzen- en berkenhout aangetroffen, dat kan worden gedateerd in de periode 1300-1380 (CAA-nr. 13835) en tevens een laatmiddeleeuwse schoen⁶⁴. In 1989 werd door de toenmalige ROB in samenwerking met de AWN een deel van de oude laatmiddeleeuwse stadsgracht van Delden opgegraven, die gedempt is in 1864 (CAA-nr. 17999). Ook zijn (boor)onderzoeken uitgevoerd naar de gracht ter hoogte van Noordwal 24 en ter hoogte van Zuidwal 3.⁶⁵

Diepenheim

Diepenheim ontstond in de heerlijkheid Diepenheim. De omgrachte nederzetting had in 1422 reeds stadsrechten.⁶⁶ De kapel van het Huis Diepenheim werd in 1224 verheven tot parochiekerk waardoor de scheiding met de parochie Markelo, waartoe Diepenheim voordien had behoord, een feit werd. De kerk werd ingewijd aan de H. Johannes de Evangelist. De industriële revolutie, die er mede voor zorgde dat steden als Enschede en Oldenzaal steeds groter groeiden, ging aan Diepenheim voorbij waardoor het voor wat betreft het aantal inwoners de kleinste stad van Twente is gebleven. Tot ver in de twintigste eeuw was de agrarische sector de belangrijkste bron van inkomsten.

Figuur 4.7 Diepenheim op de Hottingerkaart (1783). NB: de kaart is oost-georiënteerd; het noorden is links!

⁶⁴ Mededeling dhr. D. Lohuis

⁶⁵ Mededeling dhr. D. Lohuis

⁶⁶ Stenvert, Kolman en Olde Meierink, 1998, p. 126

Archeologische vondstlocaties

Het centrum van Diepenheim is een terrein van archeologische waarde (CMA-nr. 13974). In het westen ervan, op de locatie "kasteelbelt", heeft zich een havezate bevonden (CAA-nr. 4899). Tijdens een opgraving in 1974 ter plaatse van de NH kerk zijn menselijke graven uit de nieuwe tijd en muurwerk uit de late middeleeuwen en nieuwe tijd onderzocht (CAA-nr. 4906). Aan de noordelijke rand van het centrum is in 1983 keramiek uit de tweede helft van de late middeleeuwen B en nieuwe tijd gevonden (CAA-nr. 13631). Ook is in het stadscentrum een benen glij uit de late middeleeuwen gevonden (identieke CAA-nrs. 4907 en 4908). Deze had een lengte van 23 centimeter en was gemaakt uit het middenhandsbeen van een paard.

Goor

Goor ontstond op de plaats langs de belangrijke weg van Deventer naar Duitsland bij een voorde door de Regge. Nabij deze plaats verrees ook de parochiekerk. De oudste kern van Goor bestond uit een omgrachte lintbebouwing langs de Kerkstraat. Aan het eind van de dertiende eeuw ontstond er een tweede kern, 't Schild genaamd. Deze kern lag circa vijfhonderd meter naar het noorden, voor de poort van de mogelijke twaalfde-eeuwse burcht Goor.⁶⁷ Door een planmatige ophoging ontstond er een ovaal plateau dat wel een gracht, maar geen muur kende. In 1263 kreeg Goor stadsrechten van bisschop Hendrik I van Vianden van Utrecht, de territoriale heerser over het Oversticht (Overijssel).

Goor werd verscheidene malen ingenomen. Voor het eerst in 1498 door de Heer van Wisch. Voor het laatst in 1597 toen prins Maurits de staatse overste IJsselstein wist te ontzetten, die het stadje in 1581 had veroverd en daarbij veel schade aan gebouwen had toegebracht. Nadien werden de versterkingen geslecht en ontstond een open stadje.

In het midden van de negentiende eeuw bestond Goor uit 208 huizen die werden bewoond door 1600 inwoners, die hun bestaan hoofdzakelijk vonden in de daar aanwezige calicotsfabrieken en linnen- en pellenweverijen.⁶⁸ De aanwezigheid van een haven aan de rivier de Regge zorgde daarbij voor de aan- en afvoer van grondstoffen.

De textielindustrie, die vrijwel geheel in handen was van de familie Jannink, zou tot na de Tweede Wereldoorlog bepalend zijn voor Goor. Ook andere zaken, zoals de aanleg van de spoorlijn Zutphen-Enschede, de spoorlijn Hellendoorn-Neede en ook, zij het in mindere mate, het graven van het Twenthekanaal, droegen bij aan de ontwikkeling van Goor. Tot het begin van de twintigste eeuw bleef Goor een klein stadje met een slingerende lintbebouwing en twee kernen (zie figuur 4.8). Vanaf die tijd breidde het stadje zich voornamelijk in noordelijke en zuidelijke richting uit.

In de Tweede Wereldoorlog werd het centrum van Goor op 27 maart 1945 weggevaagd door geallieerde bommenwerpers die Duitse opslagplaatsen wilden vernietigen. Deze werden niet getroffen, maar wel 82 burgers werden slachtoffers. Eind jaren veertig van de vorige eeuw werd het centrum herbouwd, waarbij ruimte werd geschapen voor de doorgang van onder meer vrachtverkeer.

⁶⁷ Stenvert, Kolman en Olde Meierink, 1998, p. 151

⁶⁸ Van der Aa, 1839-1851, p. 659

Figuur 4.8 Goor op de kaart van Jacob van Deventer (circa 1560 AD). Het noorden ligt boven.

Archeologische vondstlocaties

Het oude stadscentrum van Gooor is een terrein van archeologische waarde (CMA-nr. 13972). In het historische centrum hebben diverse archeologische onderzoeken plaatsgevonden. Zo is in 1983 een laat-middeleeuwse kloostermop gevonden aan de Hengevelderstraat (CAA-nr. 13650). In datzelfde jaar 1983 vond een opgraving plaats op de locatie van de laatmiddeleeuwse stadsgracht. In de ophogingslagen in de gracht werden kogelpotaardewerk, protosteengoed en overig aardewerk uit de 14^e tot 19^e eeuw gevonden (CAA-nr. 13713). Tijdens een opgraving aan de Grotestraat werden 17^e eeuwse aardewerk en de funderingsresten van een stadspoort opgegraven. Deze poort is vóór circa 1560 gebouwd (CAA-nr. 13787).

Tijdens proefsleuvenonderzoek in 2008 (vondstmelding 409381) aan de Hengevelderstraat zijn resten gevonden uit de 14^e en de 17^e eeuw. Het betreft de resten van een gebouw, dat aan de hand van het in de sporen aangetroffen aardewerk tussen 1325 en 1400 gedateerd wordt. De resten uit de 17^e eeuw bestaan uit een oven, een poer en een waterput. Van de oven is het echter niet geheel zeker dat deze uit de 17^e eeuw dateert. Het vondstmateriaal bestaat uit steengoed uit Siegburg en Langerwehe, protosteengoed, wandtegels, kogelpotaardewerk en grijsbakkend aardewerk.

Ook staat in ARCHIS de vondst van vier (fragmenten van) ruitersporen en twee lemmetten van een mes geregistreerd op de locatie "stadsgracht". De waarneming is ten zuidwesten van Gooor geplaatst, maar omdat het een administratieve plaatsing betreft, zal de vondstlocatie gezien het toponiem "stadsgracht" eerder in het centrum van Gooor gezocht moeten worden. De vondsten dateren uit de late middeleeuwen tot nieuwe tijd.

Markelo

Oudtijds werd de nederzetting Marclo genoemd, dat volgens sommigen *grensoord* zou betekenen.⁶⁹ Markelo duidt dan op een bos ('lo') dat een afscheiding of grens ('mark') aangeeft. Op de Dingspelerberg bevond zich een belangrijke regionale dingplaats, waar volgens Saksisch gewoonrecht vanaf de vroege middeleeuwen (ongeveer 350 na Christus) tot zeker 1200 recht gesproken werd. Sinds de vijftiende eeuw maakt Markelo deel uit van het richteramtb Kedingen.

Archeologische vondstlocaties

Het oude centrum van Markelo (zie ook Bijlage 5d) is geen AMK-terrein. In het noorden van Markelo heeft in 1999 archeologisch onderzoek plaatsgevonden, waarbij enkele kuilen en twee spiekers met middeleeuws aardewerk werden gevonden (CAA-nr. 43959). Ook werden een palenrij en enkele greppels uit de vroege middeleeuwen D tot late middeleeuwen A aangetroffen (CAA-nr. 43946). Iets ten westen daarvan is in 2003/2004 archeologisch onderzoek uitgevoerd (CAA-nr. 55702) waarbij onder andere twee hutkommen, vijf huisplattegronden (waaronder viermaal van het type Gasselte), een greppel, een fragment van een Pingsdorf tuitpot, veel kogelpotaardewerk, drie waterputten, zeven spiekers en meerdere fragmenten proto-steengoed werden gevonden. Deze vondsten stammen uit de vroege middeleeuwen C of D tot de late middeleeuwen. Voor Markelo mag dus tenminste een middeleeuwse ouderdom en dus een lange bewoningsgeschiedenis verondersteld worden.

4.7.3 Landweren

Binnen de gemeente bevinden zich op enkele plaatsen de resten van landweren (zie ook Fig. 4.7), die hieronder besproken zullen worden:

Op het landgoed Twickel, ten noordoosten van Delden, bevindt zich een zandwal met een breedte van 5 meter en een hoogte van 0,7 meter. Hij is gelegen tussen twee smalle, steilwandige slootjes van circa 2 meter breed. Het is een fraaie, kaarsrechte wal die vroeger lag op de grens van twee marken. Het resterende stuk op landgoed Twickel is circa 800 meter lang. Hij stamt uit de late middeleeuwen B tot nieuwe tijd B. De zandwal is aangeduid als terrein van hoge archeologische waarde (AMK-nr. 13809; CAA-nr. 34007).

Een tweede landweer is gelegen ten noorden van deze landweer en ligt parallel aan de (zuidzijde van de) Veldweg, op de grens met de gemeente Hengelo. Het zandlichaam heeft een breedte van circa 4 meter bij een hoogte van 0,7 meter. Ook deze wal wordt geflankeerd door twee greppels. De zandwal is eveneens aangeduid als terrein van hoge archeologische waarde (AMK-nr. 13810; CAA-nr. 38606). Een analyse van het AHN heeft geen aanwijzingen opgeleverd van nog onbekende landweren.

In het Elsenerveld in het westen van de gemeente bevindt zich een groot beschermd terrein van zeer hoge archeologische waarde, waar zich onder andere meerdere grafheuvels bevinden (AMK-nr. 975). Hier bevinden zich ook de resten van een (mogelijke) driedubbele landweer uit de late middeleeuwen. Het noordoostelijke gedeelte valt net buiten het beschermde terrein. De hoogte van de landweer bedraagt circa 1 meter. Vanwege het feit dat flankerende greppels ontbreken, is het niet

⁶⁹ Van der Aa, 1839-1851, p. 688

helemaal zeker dat het een landweer betreft. Er zijn op het terrein ook karrensporen uit (hoofdzakelijk) de latere middeleeuwen aanwezig.

4.7.4 Kastelen en havezaten

In het buitengebied van de gemeente bevinden zich enkele kastelen en een groot aantal havezaten. Een havezate is een versterkt huis, hofstede, hof of hoeve. Oorspronkelijk was het een benaming voor een grote boerderij met land, later een speciale term voor landelijke huizen waarvan de bewoners speciale rechten genoten. Dit laatste meestal in verband met het lidmaatschap van de ridderschap. De verschillende kastelen en havezaten worden hierna beschreven. De gebruikte informatie is afkomstig uit Archis (waarnemingen, AMK terreinen en vondstmeldingen) en de publicatie door Gevers & Mensema over de havezaten in Twente.⁷⁰

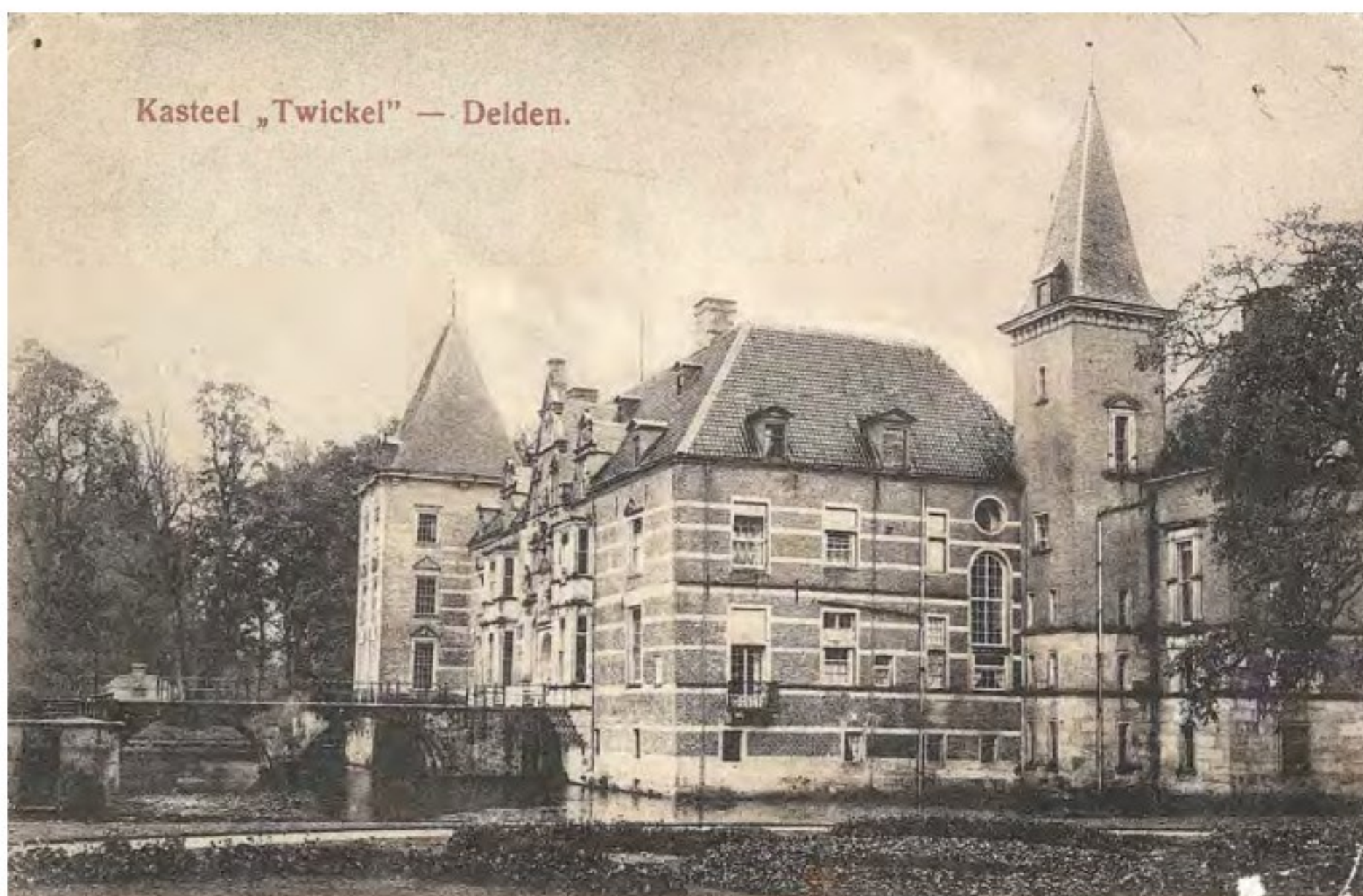
Kastelen en havezaten rond Delden

Twickel

Net ten noorden van Delden bevindt zich kasteel Twickel of Twickelo (Fig. 4.9). Het betreft een terrein met een hoge archeologische waarde (AMK-nr. 13800), tevens is in Archis een waarneming geregistreerd (CAA-nr. 2683). De geschiedenis van kasteel Twickel begint in 1347, het jaar waarin Herman van Twickelo het huis Eysink koopt, waarbij ook een watermolen behoort. Waarschijnlijk wordt in het begin van de zestiende eeuw een nieuw huis gebouwd dat in 1640 wordt uitgebreid met een vernieuwde zuidvleugel. Tussen de jaren 1650 en 1670 werd de aanleg van een U-vormig voorplein met poort, bouwhuizen, stallen en een moestuin gerealiseerd. In deze jaren komen ook de twee haaks op elkaar gerichte lanen tot stand: de Twickelerlaan en de Koidijk.

Omstreeks 1692 wordt het kasteel uitgebreid met de monumentale galerijvleugel, het trappenhuis en twee hoekpaviljoens. Tevens worden de lanen verlengd en het grondbezit uitgebreid. Tenslotte werd in de negentiende eeuw door de toenmalige bewoners eerst het park en later het huis gerenoveerd. De resten van de havezate bevinden zich op de achterplaats van het huidige kasteel. In augustus 1978 zijn deze resten opgegraven.

⁷⁰ Gevers & Mensema 2004.

Figuur 4.9 Kasteel Twickel rond 1905

Het goed Warmtink

Ten westen van Delden bevindt zich de locatie van het goed *Warmtink*. Hoewel in ARCHIS gesproken wordt over een havezate, wordt het volgens Gevers & Mensema (2004) niet tot de havezaten gerekend. Het betreft een terrein met een hoge archeologische waarde (CMA-nr. 15495), tevens zijn in Archis twee waarnemingen geregistreerd (CAA-nrs. 2682 en 21574). Warmtink, ook wel Wermerting genoemd, werd in 1430 voor het eerst genoemd. Het goed werd in de 19^e eeuw afgebroken. Ter plaatse werd een nieuwe boerderij gebouwd. De resten van het oude gebouw liggen onder en rond deze hoeve. Ook zou nog een gracht aanwezig zijn. Op het terrein zijn fragmenten roodbakkend en grijsbakkend aardewerk gevonden, alsmede fragmenten kacheltegels.

Havezate Hachmeule

Ten noorden van het dorp Bentelo bevindt zich een terrein met de restanten van de *havezate Hachmeule*. Het betreft een terrein met een hoge archeologische waarde (CMA-nr. 13855), tevens zijn in Archis twee waarnemingen geregistreerd (CAA-nrs. 4652 en 29745). De havezate ontleent zijn naam aan de watermolen De Hagmolen die al in de 14^e eeuw bestaan moet hebben. De eerste vermelding van het goed dateert uit omstreeks 1335. In 1585-1586 bestond het uit een erve zonder boer en werd het niet verpacht. In 1675 telde het nog vier vuursteden, maar zeven jaar later waren het er nog maar twee. In 1864 werd de erve vermaakt als 'boerenplaats de Hagmolen'. In het begin van de 19^e eeuw, vóór 1820 is de havezate gesloopt. Tot in het midden van de 19^e eeuw was de huisplaats nog herkenbaar in het landschap. Na 1866 (nadat de Hagmolen was afgebrand) werden de gronden opnieuw verkaveld en een gedeelte van de grachten werd gedempt. In augustus 1982 zijn een aantal proefputten haaks op de hoofdburcht gegraven, waarbij houten funderingspalen werden aangetroffen. Bovendien werd duidelijk dat vrijwel alle sporen van gebouwen door uitbraak waren verdwenen. Slechts een klein fragment van de stenen fundering was nog aanwezig. Wel werden een grote hoeveelheid aardewerk (veel grijsbakkend aardewerk en

Siegburgs steengoed', houten borden, een tinnen lepel en veel leer (waaronder een kinderschoentje) gevonden.

Havezate Backenhagen

De *havezate Backenhagen* is gelegen in de buurtschap Deldenerbroek. Het terrein heeft een hoge archeologische waarde (CMA-nr. 13799), tevens is in Archis een waarneming geregistreerd (CAA-nr. 2681). De havezate is genoemd naar Johan de Baecke en zijn vrouw Anna Hagen die bij de al bestaande boerderij Rotgerinck een edelmanshuis bouwden dat ze Backenhagen noemden. Een van de oudste vermeldingen van het erf "Rotgerinck" dateert uit 1371. De Baecke kreeg in 1611 het erf in bezit. In 1631 liet de familie een nieuw huis bouwen. In 1675 werd dit bij het betalen voor belasting voor zeven vuursteden aangeslagen. In 1732 werd het huis Baeckenhagen beschreven /getekend als een eenvoudig langwerpig huis, omgeven door een gracht en met een vaste brug. Waarschijnlijk is het in 1631 verrezen huis omstreeks 1730 aan beide kanten uitgebreid. Omstreeks 1826 werd het vervallen goed hersteld en legde men een tuin aan in Engelse stijl. In 1848 werd het oude huis afgebroken en er verrees een nieuw, meer oostelijk gelegen landhuis. De fundamenten van de oude havezate zijn nog in de ondergrond aanwezig.

Havezate Dubbelink

Ten zuiden van het buurtschap Azelo bevindt zich de *havezate Dubbelink*. Het terrein heeft een hoge archeologische waarde (CMA-nr. 13798), tevens is in Archis een waarneming geregistreerd (CAA-nr. 2680). Dubbelink werd in 1475 voor het eerst genoemd. In 1686 bestond het goed Dubbelink uit een huis, een bouwhuis en een stal. In 1696 werd het nogmaals geïnspecteerd en hoewel het werd aangeslagen voor vier vuursteden, moet het geheel onaanzienlijk zijn geweest en wellicht enigszins in verval. Omstreeks 1752 is het gesloopt. In het begin van de 20^e eeuw waren de grachten van de havezate nog duidelijk zichtbaar, terwijl in 1974 er nog maar weinig van de grachtrestanten te zien was. Binnen de gracht bevond zich een puinconcentratie. Voor de rest zijn er geen vondsten gedaan. De huidige, nog aanwezige boerderij die in 1838 werd gebouwd staat buiten de gracht.

Het goed Graes

Ten zuidoosten van Azelo en vlak ten oosten van de havezate Dubbelink bevond zich het huis *Graes*. Hoewel in ARCHIS gesproken wordt over een havezate, wordt het volgens Gevers & Mensema (2004) niet tot de havezaten gerekend. Van dit verdwenen goed zijn alleen nog het restant van de gracht en enkele grondsporen bewaard gebleven (CAA-nr. 2679).

Kastelen en havezaten rond Diepenheim

Het eerste Huis te Diepenheim

Ten zuidoosten van Diepenheim, ter hoogte van het erf De Horre of Horde, heeft zich volgens overleveringen een kasteel bevonden ("het eerste huis te Diepenheim", CAA-nr. 4904). Dit kasteel zou de voorganger zijn van een kasteel dat gelegen was bij de molen Den Haller ten zuidoosten van Diepenheim (CAA-nr. 4903) en dat ook wel "het tweede huis te Diepenheim" wordt genoemd. Dit kasteel zou verwoest zijn in 1177. Daarna zou in 1181 de havezate Diepenheim (ook wel genoemd Huize Diepenheim) zijn gesticht ten westen van het huidige Diepenheim, ter plaatse van de "Kasteelbelt" (zie havezate Diepenheim). Ter plaatse van het erf De Horde was in 1969 nog een

niet-watervoerende grachtachtige depressie zichtbaar.⁷¹ Andere verschijnselen die kunnen wijzen op een kasteelterrein werden toen niet waargenomen.⁷² Ter plaatse van "het tweede huis te Diepenheim" zijn bij een inspectie aan het oppervlak geen aanwijzingen gevonden voor de aanwezigheid van een kasteelterrein.

In 2000 heeft BAAC op het terrein 'De Horde' een booronderzoek uitgevoerd (onderzoeksmelding 11093).⁷³ Dit booronderzoek heeft geen aanwijzingen voor een locatie van een mogelijk kasteelterrein opgeleverd (vondstmelding 403554 en CAA-nr. 45677). Het booronderzoek heeft wel aangetoond dat er op het terrein een rechthoekig slotenpatroon/grachtenstelsel aanwezig is. Dit patroon komt overeen met het patroon dat op kadastrale kaarten uit 1832 en 1842 is aangegeven. Op grond van mededelingen van kastelendeskundige Janssen zou het slootpatroon met de vastgestelde slootbreedtes eerder bij een hoeve passen. De gemiddelde slootbreedte is namelijk te smal voor een verdedigbare gracht, die toch een minimale breedte van 7 meter zou moeten hebben. De 16^e-17^e eeuwse datering van de boerderij aan de Esweg op basis van bouwhistorisch onderzoek⁷⁴ en de vermoedelijke 17^e eeuwse datering van het begin van de huidige Molenbeek (leverancier van water voor sloten/grachten) versterken de veronderstelling dat het slootpatroon mogelijk tot een hoeve behoort en niet tot een kasteel. Op het terrein zelf werd vondstmateriaal aangetroffen in de vorm van protosteengoed, steengoed, grijsbakkend aardewerk, roodbakkend aardewerk, baksteen en houtskool.

Havezate Diepenheim

De havezate Diepenheim bevindt zich net ten westen van Diepenheim. Het betreft een terrein met een hoge archeologische waarde (CMA-nr. 2545), tevens is in Archis een waarneming geregistreerd (CAA-nr. 4834). Het huis ligt op de locatie van de in 1177 gestichte burcht Diepenheim, die van 1331 tot de sloop omstreeks 1545 een bisschoppelijke grensversterking was.⁷⁵ De fundamenten van dit kasteel zijn geconserveerd onder het huidige landhuis dat in 1648 in opdracht van het echtpaar Bentinck-Van Bloemendael in classicistische stijl werd gebouwd (figuur 4.10). Vermoedelijk werden in het laatste kwart van de zeventiende eeuw twee lage zijvleugels aangebouwd. In de voorgevel is het opschrift 'in 't jaer 1707 verandert' te lezen, waarmee waarschijnlijk wordt bedoeld dat de oorspronkelijke buitentrapp naar de huidige plaats in de hal werd verplaatst. Het huis werd in 1868 en 1886 gemoderniseerd waarbij onder meer een lichtkoepel werd aangebracht. In 1905 werd het huis nogmaals verbouwd, waarbij rechtsachter een aanbouw met traptorentje verrees. Vervolgens werd in 1925-1927 aan de achterzijde een verdieping opgetrokken met een zaal en bibliotheek.

Een brug en een uit 1685 daterend poortgebouw, dat grotendeels uit zandsteen bestaat, vormt de toegang tot het voorplein welke wordt geflankeerd door twee bouwhuizen, waarschijnlijk daterend uit het laatste kwart van de zeventiende eeuw.

⁷¹ Mondelinge mededeling A.D. Verlinde zoals vermeld in Schorn 2001.

⁷² Volgens J. van der Veen, een lokale bewoner, zouden rond 1880 nog muurresten en resten van grote grachten op het terrein "De Horde" zichtbaar zijn geweest. Er zou een grote gracht om de weide "Possenhoek" zijn gedicht en bij graafwerkzaamheden zouden ijzeren kogels zijn gevonden. Een oud-eigenaar van het terrein zou in diens jeugd hebben meegeholpen om een greppel cq gracht met zand te dempen (Schorn 2001).

⁷³ Schorn 2001.

⁷⁴ Emmens & Masselink 2001.

⁷⁵ Stenvert, Kolman en Olde Meierink, 1998, p. 127

Achter het huidige huis ligt een kasteelbelt waaronder zich nog de oude middeleeuwse fundamenteën van de havezate bevinden, zoals bleek uit onderzoek door Renaud in 1960. Op terrein Kasteelbelt zijn toen laatmiddeleeuws aardewerk, kloostermoppen en puin aangetroffen (CAA-nr. 4899).

Figuur 4.10 Huis Diepenheim rond 1905

Havezate Westerflieer

Ten zuidwesten van Diepenheim, aan de Schipbeek, bevindt zich de *havezate Westerflieer*. Het betreft een terrein met een hoge archeologische waarde (CMA-nr. 2549), tevens zijn in Archis een waarneming (CAA-nr. 4909) en vondstmelding (vondstmelding 407040) geregistreerd. De havezate Westerflieer is gebouwd rond 1570 op de plaats waar voordien 'noch ein unlandt' (een woeste plek) was. Rond 1626 vond een verbouwing van het huis plaats. In 1675 telde het huis vier vuursteden en zever jaar later slechts twee (een gedeelte van het huis werd onbewoonbaar). Tussen 1721 en 1729 liet men het oude huis Westerflieer afbreken en in 1729 werd het huidige huis met de bouwhuizen gebouwd (figuur 4.11). Het grootste gedeelte van de gracht van de oude havezate is nog aanwezig, evenals een koetshuis. Vermoedelijk zijn er op of onder de locatie van het huidige gebouw uit 1729 nog resten van de havezate uit 1570 te vinden. Tijdens een archeologische begeleiding op het terrein werden diverse vondsten uit voornamelijk de nieuwe tijd gedaan, bestaande uit geglazuurd aardewerk, fragmenten baksteen, een spinklosje, stukken glas, runderbot en vloertegelfragmenten.

Figuur 4.11 *Havezate Westerflier rond 1910*

Havezate Warmelo

Iets ten zuiden van Diepenheim ligt de *havezate Warmelo*. Het betreft een terrein met een hoge archeologische waarde (CMA-nr. 13850), tevens is in Archis een waarneming geregistreerd (CAA-nr. 4902). De oudste vermelding van Warmelo stamt uit 1415. Het tegenwoordige herenhuis bestaat uit een rechthoekig gebouw uit de eerste helft van de 17^e eeuw, waartegen omstreeks 1875 een smallere aanbouw is opgetrokken waarin fragmenten van ouder muurwerk zijn opgenomen. In de gracht van de havezate is een complete spreuwenpot van roodbakkend aardewerk gevonden.

Havezate Pekkedam

Net ten oosten van Diepenheim, gelegen tussen Nijenhuis en het stadje Diepenheim, bevond zich de *havezate Pekkedam*. Het betreft een terrein met een hoge archeologische waarde (CMA-nr. 13849), tevens is in Archis een waarneming geregistreerd (CAA-nr. 4905). Van Huis Peckedam is niet veel meer bekend dan dat het reeds in de twaalfde eeuw werd genoemd in een document. De oudste vermelding van de erve stamt uit 1519. Omstreeks 1555 'werd den Peckedam getimmerd'. In 1675 en 1682 werd het aangeslagen voor vier vuursteden en behoorde het dus tot de kleinere huizen. Omstreeks 1826 werd het huis gesloopt, nadat in 1815 de allee van het Nijenhuis over de huisplaats van Pekkedam was doorgetrokken. In 1969 waren er nog delen van een 8 meter brede gracht aanwezig. Bij het weer uitgraven van de grachten in april 1999 zijn 17^e eeuwse scherven, bouwpunten en restanten van een vleilaag aangetroffen.

Havezate Nijenhuis

De *havezate Nijenhuis* is gelegen ten oosten van Diepenheim. Het betreft een terrein met een hoge archeologische waarde (CMA-nr. 13847), tevens is in Archis een waarneming geregistreerd (CAA-nr. 4835). De oudste vermelding van het goed dateert uit 1380. Omstreeks 1491 werd op de plaats van het boerenerf een edelmanswoning

gebouwd. In 1603 bestond het Nijenhuis uit een omgracht 'principael' huis, een poortgebouw en een bouwhuis. Het thans bestaande huis dateert uit 1662.

Kastelen en havezaten rond Goor

Bisschoppelijk kasteel

In Goor bevinden zich in de ondergrond de restanten van een bisschoppelijk kasteel. Het betreft een terrein van hoge archeologische waarde (CMA-nr. 13764), hierbij horen ook de (vrijwel identieke) waarnemingen 4826 en 4821. Deze locatie wordt ook wel "De Borg" genoemd. Dit kasteel werd gesticht in circa de 12^e eeuw. Het werd weer verlaten in de 15^e eeuw. In 1969 waren de grachten van het kasteel nog net zichtbaar. Rond 1880 werd er reeds materiaal verzameld van dit terrein. In 1964 heeft er tevens een opgraving plaatsgevonden. In een bouwput achter het pand aan de Molenstraat 2 trof men Siegburgardewerk aan in de zuidelijke gracht van het kasteelterrein. Men stelde bovendien twee rijen zware beschoeiingen (eikenhout) vast en een menselijk skelet in gestrekte houding.

Globaal gelegen tussen Goor en Delden bevindt zich de locatie van het vroegere Hof te Wiene, een laatmiddeleeuws bisschoppelijk hof (CAA-nr. 4719). Op het terrein bevindt zich nu een boerenerf.

Huis Hekeren

In het noordoosten van Goor bevindt zich de *havezate Hekeren*, ter plaatse van een kloosterterrein. Hier bevinden zich nog resten van funderingen in de ondergrond. Het betreft een terrein met een hoge archeologische waarde (CMA-nr. 13765), tevens zijn twee waarnemingen geregistreerd (CAA-nr. 4828 en 45721). De oudste vermelding van de havezate stamt uit omstreeks 1400, maar vermoedelijk is het huis ouder. De havezate wordt ook wel 'Huis te Goor' genoemd. De toenmalige eigenaar was Wolter van Coevorden, wiens familie tot in het midden van de zestiende eeuw het kasteel in eigendom had. In 1583 brandde het huis grotendeels af. In 1596 werd het huis weer opgebouwd. Halverwege de 17de eeuw liet men de havezate verbouwen of vergroten. Het huis Hekeren telde in 1675 maar liefst elf vuursteden en behoorde daarmee tot de grotere huizen van Twente. De oude havezate is nog in sterk verbouwde vorm aanwezig. Het muurwerk van de kelders is vermoedelijk nog middeleeuws. In 1999 is ter plaatse van het koetshuis een booronderzoek uitgevoerd. Hierbij werd op een zandkop een grote hoeveelheid baksteenpuin gevonden. Rondom de zandkop bevond zich een gracht.

In Archis is waarneming 4827 geregistreerd ten westen van de havezate Hekeren. De omschrijving hierbij is "laatmiddeleeuws borggoed van het huis Goor". Het is onduidelijk of deze waarneming verkeerd geplaatst is of dat het een andere havezate betreft.

Havezate Wegdam

Ten zuiden van Goor bevindt zich de *havezate Wegdam*. Het betreft een terrein met een hoge archeologische waarde (CMA-nr. 13848), tevens is er een waarneming geregistreerd (CAA-nr. 4832). De oudste vermelding van het goed Wegdam stamt uit 1400. Rond 1550 bouwde men er een edelmanswoning. In 1619 werd het woonhuis hersteld. Ook in 1684 en 1689 vonden er verbouwingen plaats. In 1675 werd het huis Wegdam voor drie vuursteden aangeslagen. Het betrof een eenvoudig huis, in een L-

vorm gebouwd en omgeven door een gracht. Het gebouw werd omstreeks 1757 gesloopt waarna het nu nog bestaande huis in 1758 werd gebouwd.

Havezate Weldam

Eveneens ten zuiden van Goor gelegen is de *havezate Weldam*. Het betreft een terrein met een hoge archeologische waarde (CMA-nr. 13846; CAA-nr. 4833). Het kasteel werd voor het eerst genoemd in 1248. In 1568 en in de zeventiende eeuw werd het verbouwd. De middenpartij is opgetrokken uit Bentheimer Zandsteen in Italiaanse renaissance.

In 1732 werd de havezate beschreven als een deftig huis, omgeven door een gracht. Daarna stond het lange tijd leeg en werd het pas weer in 1755 bewoond. In 1879 werd het huis geheel verbouwd en in 1897 en 1899 bouwde men twee torens op beide hoeken (figuur 4.12). Het oudste deel van het nu nog bestaande en bewoonde woonhuis dateert uit de 17^e eeuw.

Figuur 4.12 *Weldam rond 1910*

Havezate Olidam

In de huidige Kevelhammerhoek bevindt zich de locatie van de *havezate Olidam*. Het betreft een terrein van zeer hoge archeologische waarde dat beschermd is (CMA-nr. 557; CAA-nrs. 4820 en 13632). De oudste vermelding van Olidam stamt uit 1385. Vermoedelijk is de havezate vóór 1602 gesloopt. Van deze havezate is de ronde aanleg nog zichtbaar en zijn de binnengrachten nog aanwezig. Tijdens het archeologisch onderzoek bleek dat tussen de binnen en buitengracht aan de zuidzijde en westzijde een zes meter brede wal was gelegen. Deze wal is in 2 fasen opgeworpen. De wal gaat in zuidelijke richting over in een kunstmatig verhoogd terrein. Het driehoekige voorterrein werd omgeven door grachten. In de 20^e eeuw zijn de grachten dichtgegooid met grond van het voorterrein. De afmetingen van de woonheuvel bedragen circa 18 meter in doorsnede en 1,6 meter in hoogte. De breedte van de binnengracht aan de oostzijde was 15 tot 20 meter en is later versmald tot 5 meter. Buiten de binnengracht liep een singel van 8 meter breed. Buiten de singel liep

een steekgracht van 5 meter breed. Bij het archeologisch onderzoek zijn vrij dicht onder het maaiveld de fundamenten van een klein rechthoekig woonhuis aangetroffen (afmetingen van 10,5 bij 7 meter). Bij de bouw ervan zijn op de vier hoeken zware zwerfstenen als fundering gebruikt. Het is onduidelijk wat de functie van het gebouw is geweest. Mogelijk was het een borgmanswoning, maar het kan ook een grote graanschuur zijn geweest. Het vondstmateriaal dat ter plaatse is gevonden bestaat uit aardewerk, (gebrandschilderd) glas en ijzer dat gedateerd kan worden in de 15^e-17^e eeuw.

In 2004 is met een prikstok op de woonheuvel en het voorterrein gezocht naar muurwerk. Daarnaast is op het voorterrein een boring gezet met een Edelmanboor van 7 cm en een boring met een 3 cm guts. Op de woonheuvel bevindt zich muurwerk direct onder de vegetatielaag. Op het voorterrein bevinden zich vanaf een diepte van ca. 20 -mv puinbrokjes en houskoolpartikels in de ondergrond. Met de prikstok is op dit deel van het monument geen muurwerk aangetroffen.

Havezate Scherpenzeel

Onder de huidige bebouwing van Goor ligt de locatie van de *havezate Scherpenzeel*. Het betreft een terrein met een hoge archeologische waarde (CMA-nr. 13766; CAA-nr. 4830). De eerste vermelding van deze havezate dateert uit 1320. Aan het einde van de 16^e eeuw is het tweemaal in brand gestoken. Het huis is vele malen verkocht totdat het in zwaar verwaarloosde toestand in 1792 is afgebroken. Op het terrein zijn geen zichtbare structuren en resten meer vanwege de bebouwing. Waarschijnlijk zijn de restanten uitgegraven en zijn de depressies opgevuld met afval van een textielfabriek.

Havezate Stoevelaar

Havezate Stoevelaar bevindt zich ten westen van Goor, in het buurtschap Herike. Het betreft een terrein van hoge archeologische waarde (CMA-nr. 2547; CAA-nr. 4829). Stoevelaar behoorde tot de leengoederen van de bisschop van Utrecht en werd omstreeks 1380 voor het eerst vermeld als 'Stuvelhof'. Halverwege de 17^e eeuw telde het huis acht vuursteden, een oven en een brouwketel. Het huis behoorde daarmee tot de wat grotere huizen van Twente. In 1676 vond er nog een verbouwing plaats en tussen 1700 en 1708 werd het huis na sloop opnieuw opgebouwd. Dit huis werd rond 1847 weer afgebroken en vervangen door een kleiner huis. Rond 1863 werd aan dit bouwhuis een herenkamer toegevoegd, die rond 1980 werd gesloopt. Het bouwhuis zelf is blijven bestaan. In 1952 werd het grootste deel van de gracht gedempt. Ook de ruilverkavelingen in 1984 hebben veel schade toegebracht. Het grachtenstelsel is door verkleuringen in de grond en door reliëfverschil nog te herleiden. Bij het koetshuis ligt nog een deel van de 6 meter brede gracht open. Op het terrein zijn nog puinresten aanwezig, met mogelijk nog een deel van de fundamenten.

Bij de havezate hoorden een aantal boerderijen. Ten zuidoosten lag boerderij Stoevelman die in 1912 is gesloopt. Hier vlakbij lag het Hekhuis.

Ruim een halve kilometer zuidelijk van de havezate lag de boerderij Matena, ook wel Mottena of Klein-Stoevelaar genoemd.

Ten noorden van de havezate lag boerderij de Swanenborgh. De boerderij wordt voor het laatst genoemd in de registers van 1682 en is waarschijnlijk in de eerste helft van de 18e eeuw gesloopt.

Op de locatie zijn bakstenen (waaronder kloostermoppen), stukken natuursteen, steengoed uit Siegburg, spijkers, pijpjes en één of meerdere spinklosjes gevonden

(CAA-nr. 4845). De gracht is nog gedeeltelijk zichtbaar. Er wordt ook wel gedacht dat de Swanenborgh een havezate was.

Havezate Elsen / Effinck

De *havezate Elsen* (Effinck) is gelegen langs de huidige Seinenweg te Elsen. Het betreft een terrein met een hoge archeologische waarde (CMA-nr. 13621; CAA-nrs. 2576 en 4864). Deze havezate werd voor het eerst in het goederenregister van de graaf van Dale genoemd, dat echter alleen uit een laat dertiende eeuws afschrift bekend is. Het wordt dan genoemd als domus Effinc. In 1297 werden de tienden van Effink genoemd. De havezate is nooit uitgegroeid tot een huis van enige allure maar is beperkt gebleven tot een spieker. In 1675 telde het twee vuursteden. Waarschijnlijk was het toen niet meer dan een jachthuis. Kort voor 1821 is het huis afgebrand. In 1828 werden de overige havezaatsgoederen geveild. Door een ruilverkaveling in 1984 zijn alle sporen van de havezate uitgewist. De ronde gracht ervan zou toen geëgaliseerd zijn. Op de locatie van de havezate zijn steengoed, grijsbakkend aardewerk, roodbakkend aardewerk, aangepunte houten palen en baksteen (waaronder kloostermoppen) gevonden.

Havezate Kevelham

De *havezate Kevelham* is gelegen ten zuiden van Goor. Het betreft een terrein met een hoge archeologische waarde (CMA-nr. 13851; CAA-nr. 4831). De eerste vermelding van de havezate Kevelham stamt uit omstreeks 1380. In 1582/1583 werd het huis verwoest door rondtrekkende groepen soldaten, waarna het weer werd opgebouwd. Omstreeks 1625 werd er een `klein spiekercken` gezet. In 1642 verzocht men om vermindering van de belasting op de vuursteden, omdat Kevelham leeg had gestaan. In april 1730 brandde het af, waarna het in 1734 werd herbouwd in de vorm van een spieker of herenkamer met slechts één vuurstede. In de volksmond sprak men over het `Hooge Huys`. Dit gebouw is waarschijnlijk voor 1825 afgebroken. Op het terrein is de voormalige havezate niet meer te herkennen.

Huis Thije

Onder de huidige bebouwing van Goor bevindt zich de ligging van de (vermoedelijke) *havezate Huis Thije*. Deze havezate is verdwenen, hij is niet meer zichtbaar (CAA-nr. 4859).

Kastelen en havezaten rond Markelo

Kasteel Hulsbeecke

Onder de huidige bebouwing van Markelo zou zich de locatie van het laatmiddeleeuwse kasteel Hulsbeecke of de Heest bevinden (CAA-nr. 4825).

Havezate Oldenhof

Ten westen van Markelo bevindt zich de locatie van de *havezate Oldenhof*. Het betreft een terrein met een hoge archeologische waarde (CMA-nr. 2550; CAA-nr. 4824). De havezate werd na 1554 gebouwd. In 1675 telde het huis één vuurstede, wat doet vermoeden dat het huis toen zeer vervallen moet zijn geweest. Zeven jaar later telt men twee vuursteden. De havezate bestond waarschijnlijk uit een spieker met een erf, een situatie die bleef bestaan tot de afbraak in 1875. Vervolgens bouwde men een nieuw erf op een andere locatie, in de nabijheid van de oude huisplaats, waarmee ook de oude benaming 'Oldenhof' verdween. Aan het einde van de jaren '60 van de

twintigste eeuw bevonden de fundamenten zich nog geheel of gedeeltelijk op het terrein. De oprijlaan en een deel van de gracht waren nog zichtbaar. Het terrein zelf is laaggelegen en ietwat drassig.

Huis Keppels

Ten westen van Markelo bevindt zich de locatie van het verdwenen *Huis Keppels*. Het betreft een terrein met een hoge archeologische waarde (CMA-nr. 13852), tevens zijn er twee (identieke) waarnemingen geregistreerd (CAA-nrs. 3047 en 4810).

Waarschijnlijk is Huis Keppels geen havezate geweest, maar het was wel een huis met veel aanzien. Het is in de 19^e eeuw afgebroken. Tijdens een veldverkenning in juni 1969 door de ROB werden puinresten en aardewerkscherven gevonden.

4.7.5 Ontginning van het buitengebied

Een van de belangrijke doorgaande handelswegen tussen Holland en Duitsland liep in de late middeleeuwen door de huidige gemeente Hof van Twente. Het betreft een weg van Deventer via Holten, Goor, Delden naar Oldenzaal. Verder maakte een route over de voet van de stuwwallen een goede noord-zuidverbinding mogelijk.

Naast de bebouwing in de hiervoor beschreven kernen bevond zich ook in het landelijke gebied verspreide bebouwing (figuur 4.13). Deze bebouwing toonde een sterke relatie met het landschap en (kruispunten van) wegen. Zo bevond zich op de hoge en droge stuwwal nauwelijks bewoning, evenals in de laaggelegen, natte gebieden zoals het Markelerbroek, Stokkummerbroek, Elsenerbroek, Elsenerveen en andere gebieden die eindigen op –veen of –broek.

Uit de diverse leenregisters is de locatie en naam van veel boerderijen uit de late middeleeuwen te achterhalen.

In de loop van de tijd verschuift en concentreert de bewoning zich. Een van de gunstige zones voor bewoning zijn de flanken van de stuwwallen (in de zone met gordeldekzand), waar dan ook bewoningslinten ontstaan (bijvoorbeeld Elsen, Markelo, Herike, Stokkum). Daarnaast zijn op basis van de kadastrale kaart uit 1832 enkele concentraties van bebouwing zichtbaar in de vorm van gehuchten. Voorbeelden hiervan zijn Deldeneresch en Bentelo. Bij al deze gehuchten is ook een escomplex aanwezig (figuur 4.13).

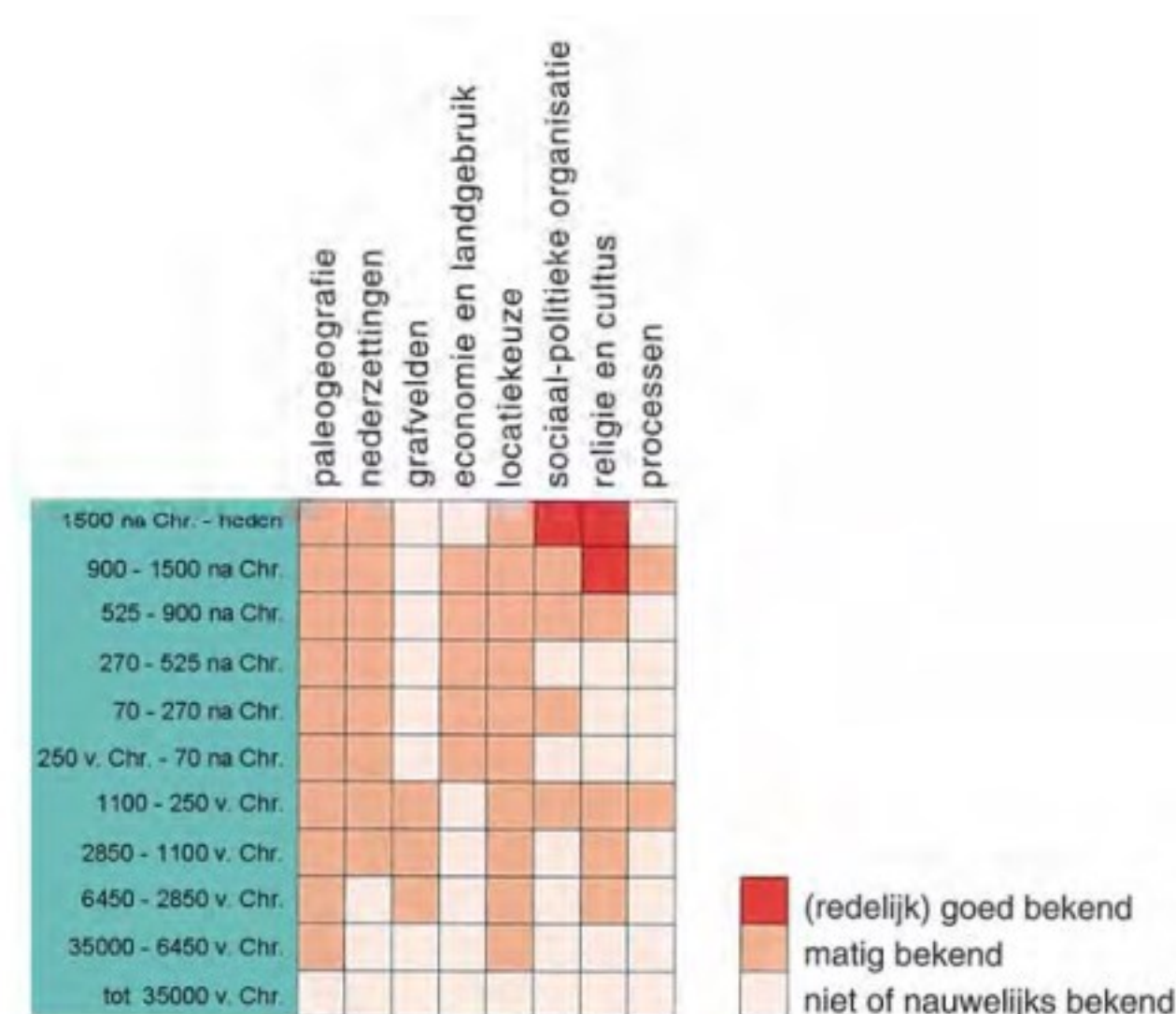
5 De archeologische verwachtingskaart

5.1 Inleiding

De archeologische verwachtingskaart vormt een instrument voor het archeologiebeleid ten aanzien van de planvorming binnen de gemeente. Om zo goed mogelijk inzicht te krijgen in de spreiding van deze waarden is een archeologische waardenkaart opgesteld. De waarden worden weergegeven op de verschillende geomorfologische eenheden, zodat een archeolandschappelijke eenhedenkaart ontstaat. Op basis van deze gegevens was het vervolgens mogelijk de archeologische verwachtingskaart op te stellen.

5.2 Analyse van bekende archeologische waarden

In de archeologiebalans⁷⁶ worden de kennis en kennislacunes van de verschillende archeoregio's besproken. Hieruit blijkt dat de archeologische kennis voor het Overijssels-Gelders zandgebied modaal is ten opzichte van de gemiddelde kennis van geheel Nederland. Ten opzichte van andere regio's is relatief veel bekend over de laatste fase van de Midden-Steentijd (mesolithicum) tot eerste fase van de Late Steentijd (neolithicum). Echter, als de kennis over de verschillende archeologische periodes binnen de archeoregio wordt vergeleken, dan blijkt juist dat alleen over de late middeleeuwen en nieuwe tijd relatief veel bekend is, terwijl voor alle oudere periodes nog veel kennislacunes aanwezig zijn.

Figuur 5.1 Kennisniveau binnen de archeoregio Overijssels - Gelders zandgebied naar thema en periode.⁷⁷

De landelijk vervaardigde Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden⁷⁸ laat op basis van een statistische relatie de kans op het aantreffen van archeologische waarden binnen een bepaalde bodemeenheid van de archeoregio zien. Voor het grondgebied van de gemeente betekent dit dat een groot deel geclassificeerd is met

⁷⁶ Lauwerier & Lotte, 2002

⁷⁷ Lauwerier & Lotte, 2002

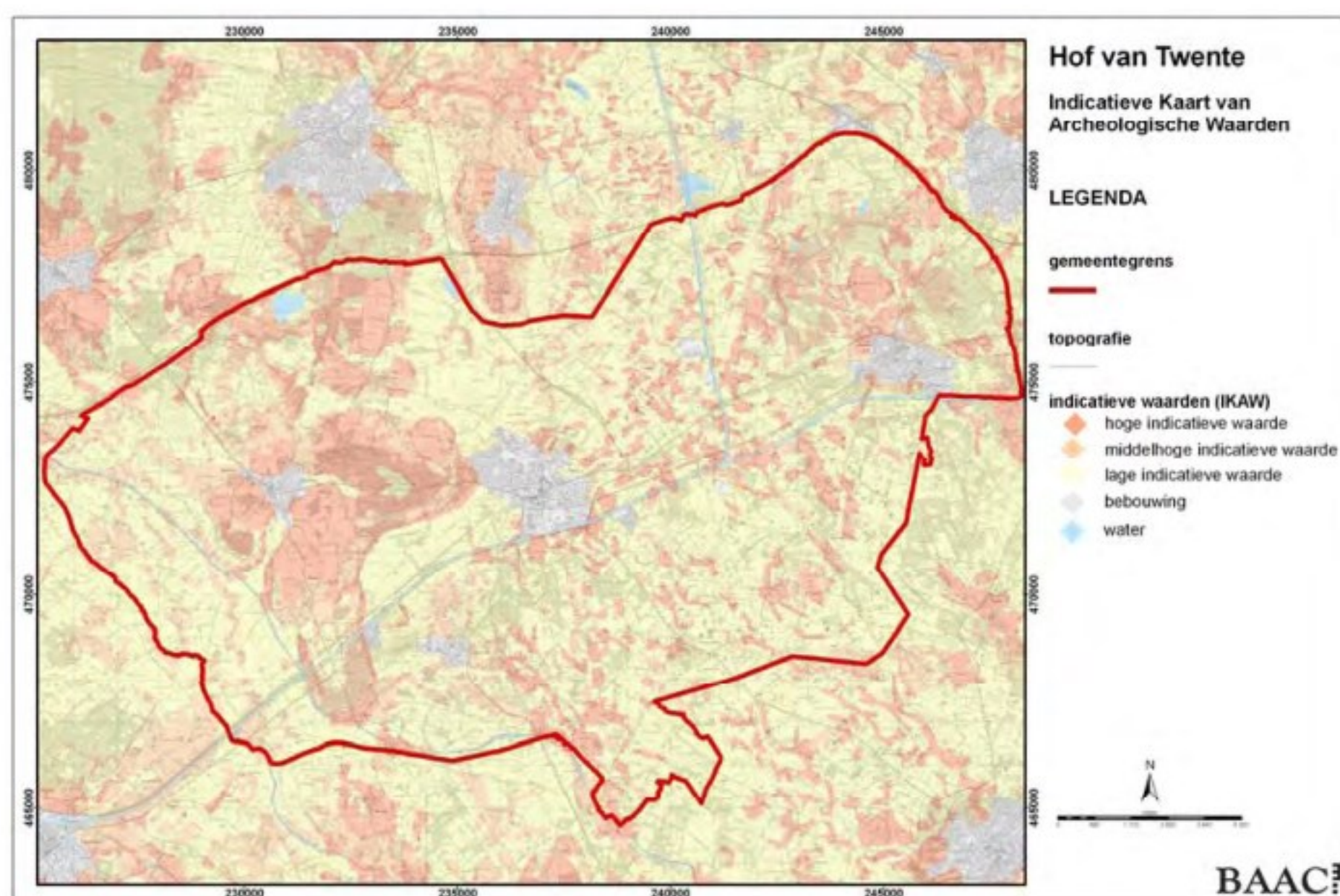
⁷⁸ RACM, 2008; versie 3.0

een lage verwachtingswaarde (tabel 5.1). Zones met een hoge indicatieve waarde bevinden zich voornamelijk op en langs de stuwwallen en de vele dekzandkopjes. De bebouwde kommen van Delden, Diepenheim, Goor en Markelo, met een totale oppervlakte van 876 ha (4% van de gemeentelijke oppervlakte), zijn echter niet gekarteerd (tabel 5.1).

Tabel 5.1 Oppervlakte (ha) per IKAW-eenheid (totaal 21543 ha)

Eenheid IKAW	Hoge trefkans	Middelhoge trefkans	Lage trefkans	Niet gekarteerd	Water
Oppervlakte (ha)	4254	3702	12503	876	208

Een nadeel van deze IKAW is dat deze gebaseerd is op de bodemkaart met een schaal van 1:50.000. Dit betekent dat deze kaart op gemeentelijk niveau een te generaliserend karakter heeft. Immers, op de bodemkaart zijn kleine landschapelementen, zoals bijvoorbeeld eenmansessen, ofwel weggelaten op de kaart ofwel met een aantal andere elementen gegroepeerd.

Figuur 5.2 Uitsnede van de IKAW voor de gemeente Hof van Twente

In de gemeente is een relatief groot aantal vondstlocaties bekend (tabel 5.3).⁷⁹ Binnen de gemeentegrens zijn 78 terreinen aanwezig met een vastgestelde archeologische waarde, welke als zodanig op de archeologische monumentenkaart zijn weergegeven. Een aantal van deze terreinen is een beschermd archeologisch rijksmonument (22 stuks). Een overzicht van de AMK-terreinen is weergegeven in bijlage 4a.

⁷⁹ Gemiddeld 1,69 vindplaatsen per km²

Tabel 5.2a *AMK-terreinen in Hof van Twente*⁸⁰

Status	Aantal
<i>Terrein van archeologische betekenis</i>	0
<i>Terrein van archeologische waarde</i>	5
<i>Terrein van hoge archeologische waarde</i>	38
<i>Terrein van zeer hoge archeologische waarde</i>	13
<i>Terrein van beschermd monument</i>	22
Totaal aantal AMK-terreinen	78

Tabel 5.2b *Verdeling van AMK-terreinen naar complextype*⁸¹

Complextype	Aantal
Borg/stins/versterkt huis	1
Grafheuvel	68
Havezate	19
Kasteel	1
Landweer	3
Nederzetting	29
Urneveld	11

Tabel 5.3 *Vondstlocaties in Hof van Twente*⁸²

Omschrijving	Aantal
Vondstlocaties ARCHIS	342
Vindplaatsen ARCHIS	364
Vindplaatsen heemkundeverenigingen	0 (alleen historische info)
Totaal aantal vindplaatsen	364
Vindplaatsen, zonder complextype (losse vondsten of onbekend)	155
Vindplaatsen, administratief geplaatst	69

In de archeologische database ARCHIS (peildatum 1 december 2008) staan 342 locaties geregistreerd waar archeologische vondsten en/of waarnemingen zijn gedaan, samen goed voor 364 vindplaatsen (sommige vondstlocaties omvatten meerdere vindplaatsen; bijvoorbeeld een vindplaats uit de ijzertijd en een vindplaats uit de nieuwe tijd).

Volgens de gegevens in ARCHIS zijn 65 archeologische onderzoeken (bureauonderzoek, inventariserend veldonderzoek, archeologische begeleiding, opgraving) binnen het gebied uitgevoerd. Het merendeel van de onderzoeken betreft een eerste-fase onderzoek in de vorm van een bureauonderzoek en/of een booronderzoek (samen 46 onderzoeken).

⁸⁰ Peildatum: 1 december 2008

⁸¹ Peildatum: 1 december 2008

⁸² Peildatum: 1 december 2008

Tabel 5.4 Aantal in ARCHIS geregistreerde onderzoeken onderverdeeld naar type⁸³

Type onderzoek	Aantal
Bureauonderzoek	12
Booronderzoek (al dan niet gecombineerd met bureauonderzoek)	34
Onderzoek in kader herziening AMK	9
Proefsleuvenonderzoek	3
Archeologische begeleiding	2
Definitieve opgraving	4
Onbekend (niet ingevuld in ARCHIS)	1

Van eenderde van het aantal archeologische vooronderzoeken (bureauonderzoek, booronderzoek en proefsleuvenonderzoek) werd geen vervolgonderzoek noodzakelijk geacht (tabellen 5.4 en 5.5) en voor een bijna even groot deel is wel een vervolgonderzoek geadviseerd. Echter, van 17 onderzoeken staat geen advies geregistreerd in ARCHIS. Wel dient te worden opgemerkt dat deze statistieken enigszins subjectief zijn. Zo is het pas enkele jaren verplicht archeologische booronderzoeken in ARCHIS aan te melden. Ook worden bureauonderzoeken in de praktijk veelal niet aangemeld.

Tabel 5.5 Type aanbevelingen van archeologisch vooronderzoek (bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek (boringen en proefsleuven)⁸⁴

Type onderzoek	Aantal
Geen vervolgonderzoek noodzakelijk	17
Vervolgonderzoek (in geheel of deel van plangebied)	15
Onbekend (niet ingevuld in ARCHIS)	17

Een weergave en vergelijking van vondstlocaties per periode (tabel 5.6) levert een goed beeld op van de bewoningslocaties door de tijd heen. Hieruit blijkt dat relatief veel vondstlocaties bekend zijn uit de Steentijd (ca. 13%) in relatie tot vondsten uit andere periodes. Daarentegen zijn de ijzertijd en met name de Romeinse tijd ondervertegenwoordigd. Mogelijk ligt de oorzaak in de vernatting van het gebied.

Tabel 5.6 Vindplaatsen verdeeld naar archeologische periode.⁸⁵

Periode	Aantal vondstlocaties met complex	Aantal vondstlocaties Zonder complex	Aantal vondstlocaties totaal (N=520)
Laat-Paleolithicum	2	2	4
Mesolithicum	16	31	47
Neolithicum	86	84	170
Bronstijd	97	51	148
IJzertijd	41	15	56
Romeinse tijd	7	11	18
Middeleeuwen	59	19	78
Nieuwe tijd	33	6	39

⁸³ Het totaal aantal onderzoeksmeldingen in ARCHIS bedraagt 65 stuks

⁸⁴ Deze selectie bevat geen onderzoeken in het kader van herziening AMK, begeleidingen en opgravingen en onbekende onderzoekstypen, waarmee het aantal onderzoeken in de tabel 49 stuks bedraagt.

⁸⁵ Een aantal vindplaatsen bestond in meerdere periodes. Hierdoor bedraagt het totaal aantal meer dan het aantal vindplaats-locaties.

Uit de verdeling van de vondstlocaties naar complextype blijkt dat het complextype voor ruim de helft (33%) onbekend is. Binnen de gemeente komt een groot aantal grafheuvels/grafvelden voor. Bijna eenderde deel van het totaal aantal vondstlocaties blijkt een grafheuvel of graf-/urnenveld te zijn. Ongeveer 20% van de vindplaatslocaties verwijst naar een nederzetting (58 stuks) en in vergelijking met omliggende gemeenten is ook het aantal havezaten hoog.

Tabel 5.7 *Vindplaatsen verdeeld naar complextype*⁸⁶

Complextype	Aantal vindplaatsen
Grafheuvel / grafveld	97
Basiskamp	1
Depot	2
Kerk	2
Kasteel	6
Borg / versterkt huis	3
Havezate	24
Huisplaats (onverhoogd)	1
Nederzetting, stad, huisplaats	58
Overig (diversen)	5
Onbekend / losse vondst	98

Tabel 5.8 *Vindplaatsen per landschappelijke eenheid*⁸⁷

Landschapstype	Oppervlakte (ha)	Aantal vindplaatsen inclusief onbekend	Vindplaatsen per km ² inclusief 'onbekend'	Aantal vindplaatsen exclusief 'onbekend'	Vindplaatsen per km ² exclusief 'onbekend'
Beekdal	255	5	1,9	4	1,6
Dal	495	7	1,4	5	1,0
Beekoverstromingsvlakte	1364	11	0,8	7	0,51
Dekzandrug	1610	16	0,9	7	0,43
Dekzandrug middelhoog	1382	18	1,3	11	0,80
Dekzandwieling	1161	24	2,1	18	1,5
Dekzandvlakte	6946	23	0,33	10	0,14
Gordeldekzandrug	870	20	2,3	17	2,0
Gordeldekzandwieling	3243	43	1,3	22	0,68
Gordeldekzandvlakte	1388	12	0,86	8	0,58
Grondmorenerug	901	13	1,4	8	0,88
Sandr-afzettingen	53	6	11,3	4	7,5
Smeltwaterrug	278	26	9,4	19	6,8
Stuifzand	100	8	8	4	4
Stuwwal	1186	64	5,4	54	4,6

⁸⁶ Zonder administratief geplateerde vindplaatsen. N = 297

⁸⁷ Exclusief administratief geplateerde vondstlocaties

Uit een vergelijking van vindplaatsen per landschappelijke eenheid blijkt een sterk positieve correlatie te bestaan tussen het aantal vindplaatsen per vierkante kilometer en zowel de dekzandruggen als de relatief hoge delen van de beekdalen. Een eveneens positieve correlatie geldt volgens de gegevens ook voor de sandr-afzettingen, smeltwaterrug en het stuifzand. Deze laatste eenheden komen echter over slechts een kleine oppervlakte binnen de gemeente voor, wat heeft geleid tot een schijnnaauwkeurigheid.

Een minder sterke correlatie bestaat voor vindplaatsen in een dekzandvlakte en dekzandrug en in mindere mate voor gordeldekzandvlakten en –welingen, dekzandwelingen en –kopjes, een beekoverstromingsvlakte en een dal.

5.3 Archeologisch verwachtingsmodel

De relatief grote hoeveelheid waarnemingen per landschappelijke eenheid laat het toe een statistische relatie tussen de landschapseenheden en het aantal vindplaatsen op te stellen. Deze relatie wordt bevestigd door verwachtingsmodellen van eerder vervaardigde verwachtingskaarten van buurgemeenten⁸⁸ en door algemeen geldende relaties tussen locatiekeuze en landschappelijke ligging te gebruiken.⁸⁹

Het blijkt dat met name de hogere delen van het landschap interessant waren voor bewoning, maar ook bijvoorbeeld voor het oprichten van grafmonumenten. Dit geldt voor de grondmoreneruggen, stuwwallen, gordeldekzandruggen, stuifzandgebieden en ook de smeltwaterruggen en sandr-afzettingen. Deze delen van het landschap werden gebruikt om te wonen en er zijn (doorgaande) wegen te vinden.

Grafmonumenten in de vorm van grafheuvels zijn in het gebied met name te vinden op de stuwwallen.

Ook vormden de lagere delen van de stuwwallen en grondmoreneruggen (grofweg de zones met gordeldekzandafzettingen) geschikte zones voor landbouw. In deze zones zijn *celtic fields* (oude, raatvormige akkersystemen) uit de ijzertijd te verwachten en in die zones werden ook de doorgaande wegen aangelegd. Vanaf latere periodes werden deze zones steeds intensiever bewoond.

Daarnaast waren ook de delen van de beekdalen die grensden aan hogere landschapselementen door de mens in gebruik. Zo werden deze delen van de beekdalen gebruikt om te vissen, dienden als oversteekplaats (voorden, later in de vorm van bruggetjes) en er zijn jachtkampementen te verwachten. Onderzoek⁹⁰ heeft aangetoond dat met name in deze delen van het beekdal veel archeologische resten te verwachten zijn. Zoals reeds beschreven werden de gebieden rond het Elsenerbroek en Deldenerbroek, met het dal van de Regge en diverse dekzandkopjes in met name de steentijd bewoond.

In principe kunnen dergelijke sporen ook in de overige delen van de beekdalen worden aangetroffen, maar de kans wordt hier klein geacht, aangezien de directe omgeving veelal zeer nat was. Echter, vanwege de hoge grondwaterstand in de beekdalen zullen eventuele organische archeologische resten (o.a. hout, leer en bot) veelal beter geconserveerd zijn dan op een dekzandrug.

Tabel 5.9 laat per landschappelijke eenheid zien welke archeologische verwachting er aan gekoppeld is. Met behulp van deze tabel is de landschappelijke eenhedenkaart omgezet in een archeologische verwachtingskaart.

⁸⁸ Boshoven *et al.*, 2005; Boshoven *et al.*, 2008; RAAP, 2008

⁸⁹ Het verwachtingsmodel is hiermee een combinatie van een inductief en deductief verwachtingsmodel

⁹⁰ o.a. Groenewoudt *et al.*, 2007;

Tabel 5.9 *Koppeling van een verwachtingwaarde aan de landschappelijke eenheden*

Landschappelijke eenheid	Archeologische verwachting
Beekdal (door dekzandvlakte)	Lage verwachting
Beekdal (ter hoogte van dekzandrug)	Middelhoge verwachting
Beekdal, relatief hoog gelegen	Middelhoge verwachting
Beekoverstromingsvlakte	Middelhoge verwachting
Dekzandvlakte	Lage verwachting
Dekzandwieling	Middelhoge verwachting
Dekzandrug	Hoge verwachting
Dekzandrug (zone van 50 m om rug heen)	Middelhoge verwachting
Gordeldekzandvlakte	Middelhoge verwachting
Gordeldekzandwieling	Middelhoge verwachting
Gordeldekzandrug	Hoge verwachting
Grondmorenerug / stuwwal	Middelhoge verwachting
Stuifzand	Hoge verwachting
Laagte (min of meer cirkelvormig)	Lage verwachting
Sandr-afzettingen	Hoge verwachting
Smeltwaterrug	Hoge verwachting
Lage stuwwal	Middelhoge verwachting
Hoge stuwwal	Hoge verwachting
Water	Water

5.4 Kaartopbouw

De archeologische verwachtingskaart vormt de vertaling van de gegevens uit de archeolandschappelijke eenhedenkaart naar een archeologische verwachting. Deze vertaling is gebaseerd op de relatie tussen landschap en het bewoningspatroon in het verleden.

Op de kaart worden terreinen onderscheiden met een bekende archeologische waarde (AMK-terreinen en vindplaatsen) en zones met een bepaalde archeologische verwachting (op basis van de relatie tussen landschappelijke ligging en locatiekeuze).

Archeologische monumenten (AMK-terreinen)

De archeologische monumenten zijn terreinen met een vastgestelde archeologische waarde en die staan aangegeven op de archeologische monumentenkaart (AMK). Deze archeologische monumenten of AMK-terreinen zijn onder te verdelen in twee groepen:

A: Rijksmonumenten (wettelijk beschermd). Binnen de gemeente zijn 22 archeologische monumenten met de status 'terrein van zeer hoge archeologische waarde' én 'beschermd archeologisch Rijksmonument aanwezig (peildatum 1 december 2008).

B: Overige AMK-terreinen (geen Rijksbescherming). Binnen de gemeente zijn 56 AMK-terreinen aanwezig die geen wettelijke bescherming hebben, maar waarvan op basis van (archeologisch) onderzoek is vastgesteld dat deze terreinen een bepaalde archeologische waarde bezitten. Van deze AMK-terreinen hebben vijf terreinen de status 'van archeologische waarde', 38 terreinen de status 'van hoge archeologische waarde' en dertien terreinen de status 'van zeer hoge archeologische waarde' (niet beschermd). Een overzicht van de terreinen is weergegeven in bijlage 4a.

Archeologische verwachtingszones

De archeologische verwachtingszones zijn gebaseerd op het ontwikkelde verwachtingsmodel (par. 5.3.1). In totaal zijn op basis van de landschappelijke ligging vier zones te onderscheiden die samen een vlakdekkend kaartbeeld vormen:

- Zones met een zeer hoge archeologische verwachting voor de perioden late middeleeuwen en nieuwe tijd;
- Zones met een hoge archeologische verwachting;
- Zones met een middelhoge archeologische verwachting;
- Zones met een lage archeologische verwachting;
- Zones met een onbekende archeologische verwachting;

Zones met een zeer hoge archeologische verwachting voor de perioden late middeleeuwen en nieuwe tijd. Het gaat hierbij om terreinen, waar op grond van historische gegevens en een lange bewoningsgeschiedenis een zeer grote kans is op het aantreffen van archeologische resten. Het betreft hierbij om de historische kern van Markelo.

Zones met een hoge archeologische verwachting. Het gaat hierbij om terreinen, waar op grond van de landschappelijke ligging een grote kans is op het aantreffen van archeologische resten. Het betreft:

- Dekzandruggen;
- Gordeldekzandruggen;
- Hoge stuwwallen;
- Stuifzandgebieden;
- Smeltwaterruggen;
- Sandrafzettingen; Delen van de beekdalen binnen een straal van 150 m van dekzandruggen;
- Zones van 200 meter om historische elementen als hoeven, watermolens, windmolens en dergelijke.

Zones met een middelhoge archeologische verwachting. Het gaat hierbij om terreinen waar op grond van de landschappelijke ligging een middelhoge kans is op het aantreffen van archeologische resten. Het betreft:

- Zones van 50 m om de dekzandruggen;
- Dekzandwellingen;
- Gordeldekzandwellingen;
- Gordeldekzandvlakten;
- Grondmoreneruggen en stuwwallen;
- Relatief hooggelegen delen van de beekdalen;
- Beekoverstromingsvlakten;

Zones met een lage archeologische verwachting. Het gaat hierbij om terreinen waar op grond van de landschappelijke ligging een kleine kans is op het aantreffen van archeologische resten. Het betreft:

- De dekzandvlakten;
- Overige delen van de beekdalen;
- Laagtes.

Bodemverstoringen

Als aparte kaartlaag zijn tenslotte zones met bodemverstoringen weergegeven waarvan niet kon worden vastgesteld of de bodemverstoringen dieper dan het archeologische niveau reiken. Aangezien onduidelijk is tot hoe diep de bodemverstoringen hebben plaatsgevonden, is niet bekend of hierdoor de eventueel aanwezige archeologische laag verstoord is. Derhalve zijn de zones met bodemverstoringen met een arcering over de verwachtingszones aangegeven.

5.5 Beperkingen

Hoewel de gegevens die gebruikt zijn voor het vervaardigen van de verschillende lagen met de grootste nauwkeurigheid zijn verzameld en verwerkt, kunnen deze natuurlijk nooit volledig zijn en zijn daarom zo nauwkeurig als de bronnen waar ze uit komen. Daarom is het van belang te weten welke waarde er aan de op de kaart weergegeven gegevens moet worden gehecht. Per laag zal hier kort op worden ingegaan.

Bij de vindplaatsen met losse vondsten of individuele waarnemingen is de omvang van de sporen- of vondstverspreiding nog niet vastgesteld, dan wel niet vast te stellen. Deze zijn daarom op de kaart als puntlocatie opgenomen. Het is echter mogelijk dat er in de directe omgeving van sommige vondstmeldingen nog meer archeologische resten in de ondergrond aanwezig zijn. Dit zal met name het geval zijn bij nederzettingsterreinen. Bij losse vondsten (zoals vuurstenen bijlen) is de kans klein dat ter plaatse nog meer archeologische waarden in de grond aanwezig zijn. De puntlocaties kunnen daarnaast een onnauwkeurigheid bevatten omdat de exacte vindplaats niet exact bekend is. Over het algemeen zijn de waarnemingen op circa 50 m nauwkeurig ingemeten. In het meest extreme geval is er voor gekozen om de waarneming op administratieve coördinaten te plaatsen, hetgeen betekent dat de exacte locatie dan niet meer te achterhalen was. Om dit zichtbaar te maken, zijn deze waarnemingen op de kaart voorzien van een extra symbool.

De laag met de verwachtingswaarden is ontstaan door het samenvoegen van de verwachtingswaarden op basis van de natuurlijke landschapontwikkeling en die van de door de mens beïnvloede landschapontwikkeling. Dit heeft geleid tot een indeling in zones met een lage, middelhoge en hoge trefkans (verwachting) op het voorkomen van archeologische resten.

Daarnaast is het schaalniveau van het gebruikte kaartmateriaal bepalend voor de schaal van de uiteindelijke verwachtingskaart. De bodemkaarten en geomorfologische kaarten die voor het gebied beschikbaar waren, zijn grotendeels vervaardigd met een kaartschaal 1:50.000. Door het gebruik van gedetailleerde bodemkaarten met schaal 1:10.000 en het nog gedetailleerdere Actueel Hoogtebestand Nederland zijn de grenzen tussen de kaarteenheden verfijnd tot een kaartschaal van 1:10.000. Dit is gebaseerd op het feit dat de grens tussen landschappelijke eenheden veelal vergezeld wordt van een duidelijk waarneembaar hoogteverschil of een knik in het reliëf. Gedetailleerde bodemkaarten bleken echter slechts voor een deel van de gemeente beschikbaar. Het betreft het noordwestelijke deel van de gemeente⁹¹, en een gebied rond Diepenheim⁹².

⁹¹ Van der Hurk 1967

⁹² Van der Werff 1997

Hoewel aan een terrein een bepaalde verwachting kan zijn toegekend, betekent het geenszins dat de bodem ter plaatse intact is. Ontgroningen, afgravingen, ruilverkaveling en de aanleg van funderingen voor gebouwen, kabels en leidingen hebben veelal geleid tot (lokale) bodemverstoringen. Dit is vaak gebleken bij de verschillende archeologische vooronderzoeken die hebben plaatsgevonden binnen de bebouwde kom. Het lokale karakter van dergelijke bodemverstoringen maakt het echter onmogelijk al deze bodemverstoringen op de kaart aan te geven. Bij een archeologisch vooronderzoek kan worden bepaald in hoeverre de bodemopbouw nog intact is of niet.

Tevens dient te worden opgemerkt dat de verwachtingswaarde de kans weergeeft op het aantreffen van archeologische waarden. Een grotere dichtheid aan archeologische vindplaatsen brengt meestal een hogere trefkans met zich mee dan een lage trefkans. Dit betekent dat het bij archeologisch onderzoek in een zone met een hoge verwachting kan voorkomen dat geen archeologische resten worden aangetroffen, terwijl in een zone met een lage verwachting de aanwezigheid van archeologische resten niet volledig is uit te sluiten. De kans op het aantreffen van resten in een zone met een lage verwachting is echter beduidend lager dan in een zone met een hoge verwachting.

6 Beleidskader

6.1 Verdrag van Valletta en wetswijzigingen

6.1.1 Algemeen

Het Europese verdrag inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed (beter bekend als het Verdrag van Valletta of Malta, 1992) is in 1998 door de Tweede en Eerste Kamer goedgekeurd. De daaropvolgende implementatie van het verdrag van Malta in de Nederlandse wetgeving heeft geleid tot de Wet op de Archeologische Monumentenzorg (WAMZ) die per 1 september 2007 kracht is geworden. Deze wet geeft aan welke wetten gewijzigd dienen te worden, met als belangrijkste wet de Monumentenwet 1988. De implementatie heeft daarnaast geleid tot aanpassing van enkele andere wetten op aanpalende werkvelden die voor de archeologie relevant zijn, zoals bijvoorbeeld de Ontgrondingenwet, de Woningwet en de Wet ruimtelijke ordening (Wro). De nieuwe wetgeving beoogt dat zo goed en zo vroeg mogelijk rekening wordt gehouden met de aanwezigheid óf mogelijke aanwezigheid van archeologische waarden in de bodem. De WAMZ heeft twee belangrijke uitgangspunten:

Het streven naar behoud van archeologische resten in hun originele context in de bodem (*'in situ'*), of als dit niet mogelijk is door opgraving en documentatie (*'ex situ'*). Degene die nieuwe ontwikkelingen met mogelijk bodemverstorende ingrepen tot stand brengt, is verantwoordelijk voor de inventarisatie en een verantwoord beheer van de bekende en te verwachten archeologische resten in de ondergrond (*'de verstoorder betaalt'*).

De nieuwe wetgeving beoogt tevens een decentralisatie van taken van de landelijke en provinciale overheden naar de lokale overheden en versterkt daarmee de rol van bevoegde overheid voor gemeenten, die mede verantwoordelijk worden voor de (mogelijk aanwezige) archeologische waarden op hun grondgebied.

6.1.2 De Monumentenwet 1988 en WAMZ

Voor het inwerking treden van de Wet op de Archeologische Monumentenzorg (WAMZ) was de bescherming van monumenten, waartoe ook archeologische monumenten behoren, en stads- en dorpsgezichten geregeld via de Monumentenwet 1988. In de nieuwe WAMZ is vooral sprake van de bescherming van bekende en te verwachten archeologische waarden. De uitgangspunten bij de Monumentenwet 1988 (na inwerkingtreding WAMZ) en de WAMZ zijn:

- Het is verboden een beschermd monument te beschadigen of te vernielen (artikel 11 Monumentenwet 1988);
- Het aansluiten op de Wet ruimtelijke ordening door te stellen dat bij vaststelling van een bestemmingsplan rekening gehouden dient te worden met archeologie (art. 38 t/m 44 Monumentenwet 1988), waarbij een vrijstelling geldt voor terreinen met een oppervlakte kleiner dan 100 m² (artikel 41a Monumentenwet 1988). In ditzelfde artikel staat echter vermeld dat de gemeenteraad beargumenteerde een hiervan afwijkende andere oppervlakte kan vaststellen;
- Beleidsuitgangspunt dient behoud en bescherming van het archeologisch erfgoed *in situ* te zijn door het treffen van technische maatregelen waardoor archeologische waarden in de bodem kunnen worden behouden. Indien dit niet

mogelijk is, dan dienen behoudenswaardige vindplaatsen te worden opgegraven;

- Provincies krijgen de mogelijkheid om zogenoemde archeologische attentiegebieden aan te wijzen. Dit betreft gebieden binnen het grondgebied van de provincie die archeologisch waardevol zijn of naar verwachting archeologisch waardevol zijn en die binnen geldende bestemmingsplannen onvoldoende bescherming genieten. Voor die gebieden dient de desbetreffende gemeente binnen een nader vast te stellen termijn een nieuw bestemmingsplan op te stellen, waarbij rekening wordt gehouden met de aanwezige en/of verwachte archeologische waarden (artikel 44 Monumentenwet 1988);
- Het verhalen van de maatschappelijke kosten verbonden aan het veiligstellen van archeologische waarden op de initiatiefnemer van de geplande ruimtelijke ingreep. Met andere woorden: de verstoorder betaalt;
- Introductie van marktwerking voor de uitvoering van archeologisch werk en controle van de kwaliteit hiervan middels de introductie van een kwaliteitssysteem;
- Er komt een uitgebreidere meldingsplicht m.b.t. archeologie en informatie over het erfgoed dient toegankelijk te zijn;
- Publiek dient intensief bij het erfgoed betrokken te worden.

6.2 Archeologie en ruimtelijke ordening

Een vroegtijdige inventarisatie van archeologische waarden is in het belang van zowel de initiatiefnemers van een project met bodemversturende activiteiten als de planontwikkeling. Bij vroegtijdige opsporing kunnen de archeologische waarden immers nog ingepast worden, zodat de kosten voor bijvoorbeeld een opgraving vermeden kunnen worden. Tevens kunnen archeologische waarden dan behouden blijven voor toekomstige generaties. Een tijdige opsporing voorkomt dat de daadwerkelijke ontwikkeling van te bebouwen of ontgraven gebieden vertraagd wordt. Het behoud van archeologische waarden brengt bewoners en gebruikers meer historisch besef over hun omgeving bij. Inpassing van bestaande archeologische waarden in een plan kan een gebied cultuurhistorische identiteit verlenen en daarmee kwaliteit toevoegen aan de openbare ruimte. Bij inpassing kan bijvoorbeeld gedacht worden aan bescherming en behoud van archeologische waarden op een vindplaats door er een plantsoen of speelweide overheen aan te leggen. Een eerder geplande parkeergarage op diezelfde locatie zou bijvoorbeeld in een ander deel van het plangebied gerealiseerd kunnen worden. Behoud kan ook worden gerealiseerd door technische maatregelen te nemen die bodemversturende ingrepen voorkomen (bv. ophoging, funderen op staal).

De bodem wordt vaak verstoord in gebieden die planologisch (her)ontwikkeld gaan worden en/of die een nieuwe bestemming krijgen, bijvoorbeeld van agrarisch grondgebruik naar bedrijventerrein. Dat betekent dat archeologische waarden vooral een grote rol zullen spelen in de procedures bij ruimtelijke ordening. Het betreft bijvoorbeeld vergunningaanvragen voor infrastructurele werken, ontgrondingen en allerhande klein- en grootschalige bouw- of natuurontwikkelingsprojecten die de bodem dieper dan de normaal agrarisch bewerkte bovengrond zullen roeren. Ook grootschalige verlagingen van het grondwaterpeil kunnen mogelijk bedreigend zijn voor het archeologisch erfgoed, omdat door oxidatie van organisch materiaal in de bodem grondsporen kunnen vervagen en kwetsbare materialen als hout, textiel, botresten en leer sneller zullen vergaan. Daarmee verdwijnt informatie die van belang kan zijn voor

de interpretatie en reconstructie van archeologische vindplaatsen bij latere opgravingen.

6.3 Gemeentelijk archeologiebeleid

In het nieuwe stelsel na wijziging van de Monumentenwet 1988 krijgen gemeenten een belangrijke rol bij het behoud en het beheer van het ondergrondse cultureel erfgoed. Gemeenten worden namelijk bij bodemingrepen van enige omvang verplicht rekening te houden met en inzicht te verschaffen in zowel de bekende archeologische waarden als de te verwachten archeologische resten. In de praktijk zal dit meestal gebeuren bij de toetsing van vergunningsaanvragen in het kader van de Woningwet, nieuwe planologische ontwikkelingen en bestemmingsplanprocedures. Het bestemmingsplan moet dan voorzien in een archeologische paragraaf, waaruit de plaats van archeologie in het bestemmingsplan blijkt. De gemeenten hebben een loketfunctie voor initiatiefnemers en dienen als uitvloeisel van de gewijzigde Monumentenwet 1988 bijvoorbeeld aan te geven wanneer er een plicht tot archeologisch vooronderzoek bestaat (bv. bij bestemmingsplanprocedures) of onder welke voorwaarden een vergunning verleend kan worden (bv. bij sloop- of aanlegvergunningen). Iedere gemeente dient dus voldoende geïnformeerd te zijn over de archeologie op haar eigen grondgebied, voordat bodemversturende werkzaamheden al dan niet kunnen worden toegestaan. De nieuwe Wet op de Archeologische Monumentenzorg stimuleert gemeenten niet alleen om de *bekende* archeologische waarden, maar ook de te *verwachten* archeologische waarden binnen hun gemeentelijke grenzen te inventariseren. Bij onderhavig onderzoek is een dergelijke inventarisatie uitgevoerd. Zodra bekend is wat er binnen de gemeentelijke grenzen aanwezig is en verwacht kan worden, wordt het mogelijk een voor burgers en private partijen transparant beleid te formuleren met betrekking tot de inventarisatie, de selectie van te behouden archeologische waarden, het behoud en het beheer van archeologische waarden. Dit beleid dient het uitgangspunt te zijn bij het nemen van weloverwogen beslissingen bij de vergunningsprocedures.

6.4 Beleidsadviezen

6.4.1 Inleiding

De archeologische beleidsadvieskaart laat terreinen zien waar archeologische waarden al bekend zijn en waar archeologische waarden verwacht worden. Hieronder volgt per kaartcategorie een advies hoe met deze archeologische waarden kan worden omgegaan in het kader van goed gemeentelijk archeologisch beleid. In tabel 6.1 staat het geheel bovendien kort samengevat. De gemeente Hof van Twente heeft hierbij gekozen om aan te haken bij de provinciale eisen.

De provincie heeft bij haar archeologiebeleid een praktische insteek als uitgangspunt. Het beleid is om kleine ingrepen, doorgaans particulieren initiatieven, te ontzien in de noodzaak tot archeologisch onderzoek. Bovendien blijkt uit meerdere studies dat archeologisch onderzoek op kleine oppervlakten weinig meerwaarde oplevert.⁹³

Voor gebieden met een hoge archeologische verwachting gaat de provincie dan ook uit van een vrijstellingsgrens van 2500 m². In gebieden met een middelhoge of lage verwachting geldt een ruimere vrijstellingsgrens.

⁹³ Hazenberg *et al.*, 2007

Aan elke categorie zijn bepaalde beleidsadviezen gekoppeld. De categorieën zijn:

- Terreinen waarvan de archeologische waarde reeds is vastgesteld:
 - AMK-terreinen:
 - Archeologische rijksmonumenten;
 - Overige AMK-terreinen.
 - Gemeentelijke archeologische monumenten (momenteel niet aanwezig).
- Archeologische verwachtingszones:
 - Zones met een zeer hoge archeologische verwachting voor de late middeleeuwen en nieuwe tijd;
 - Zones met een hoge archeologische verwachting;
 - Zones met een middelhoge archeologische verwachting;
 - Zones met een lage archeologische verwachting.
- Toevalsvondsten.

6.4.2 AMK-terreinen

Archeologische rijksmonumenten

Status

Rijksmonumenten zijn terreinen waarbij eerder onderzoek heeft aangetoond dat zich op die terreinen archeologische waarden bevinden. Deze terreinen staan op de Archeologische Monumenten Kaart ingedeeld bij de categorie 'Terreinen van zeer hoge archeologische waarde'. Zij zijn tevens vanwege hun uitzonderlijke waarde door het Rijk aangewezen als wettelijk beschermd archeologisch monument op basis van de Monumentenwet 1988.

Bij de aanwijzing van een locatie of terrein als nieuw (archeologisch) Rijksmonument brengt de gemeente, en indien het monument buiten de bebouwde kom is gelegen ook de provincie, een eigen advies uit aan de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) over de aanvraag. Vroeger was dat verplicht, maar nu is de provincie alleen nog bevoegd om te adviseren (en hoeft dat dus niet te doen).

De terreinen

Binnen het gebied van de gemeente zijn op dit moment 22 archeologische Rijksmonumenten bekend. In bijlage 4 worden deze Rijksmonumenten vermeld, waarbij opgemerkt moet worden dat deze de situatie van januari 2009 weergeeft. De landelijke AMK wordt regelmatig geactualiseerd. Via de RCE (www.archis.nl) of de provincie is de meest recente versie op te vragen.

Advies

Het uitgangspunt voor de archeologische Rijksmonumenten is behoud van archeologische waarden in originele context (behoud '*in situ*'). De archeologische Rijksmonumenten worden hierbij beschermd via de Monumentenwet 1988. De beschermde status van archeologische Rijksmonumenten betekent dat geen enkele bodemverstorende activiteit (dus ook geen sloop beneden maaiveld) of grootschalige dan wel langdurige grondwaterpeilverlaging is toegestaan, tenzij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) daarvoor een vergunning heeft afgegeven. Iedere ontwikkeling op een archeologisch Rijksmonument dient daarom voorafgegaan te worden door een vergunningaanvraag bij de RCE, die een rapport zal verlangen waarin de archeologische waarden van het terrein afdoende zijn vastgesteld en waarin de effecten van realisatie van de ontwikkeling op deze waarden worden afgewogen. Omdat bodemverstorende ingrepen vermeden dienen te worden, zal dit

rapport meestal een uitgebreid bureauonderzoek betreffen en een evaluatie van de verwachte effecten en te nemen maatregelen.

Indien behoud van archeologische waarden in originele context (*in situ*) niet mogelijk is en als de RCE daarvoor toestemming heeft afgegeven, dan dient de initiatiefnemer zorg te dragen voor behoud van de archeologische waarden door opgraving en documentatie (behoud '*ex situ*').

Overige AMK-terreinen

Status

De AMK-terreinen zijn terreinen waarbij onderzoek heeft aangetoond dat zich op die terreinen archeologische waarden bevinden. Deze terreinen staan vermeld op de landelijke Archeologische Monumenten Kaart (AMK). De archeologische waarden op deze terreinen zijn op grond van criteria als gaafheid, zeldzaamheid, conserveringsgraad en belevingswaarde gewaardeerd en op basis daarvan zijn de terreinen in drie categorieën ingedeeld:

- 'Terreinen van archeologische waarde' (AW);
- 'Terreinen van hoge archeologische waarde' (HAW);
- 'Terreinen van zeer hoge archeologische waarde' (ZHAW).

Hoewel de AMK-terreinen op de archeologische Monumentenkaart staan vermeld, genieten deze terreinen geen wettelijke bescherming zoals de Rijksmonumenten deze wel genieten (zie paragraaf 6.4.1 voor een deel van de ZHAW-terreinen).

De terreinen

Binnen het gebied van de gemeente zijn op dit moment 56 AMK-terreinen bekend: 13 terreinen 'van zeer hoge archeologische waarde', 38 terreinen van 'hoge archeologische waarde' en 5 terreinen van 'archeologische waarde'. In bijlage 4 worden de AMK-terreinen weergegeven, waarbij opgemerkt moet worden dat deze de situatie van januari 2009 weergeeft. De landelijke AMK wordt regelmatig geactualiseerd. Via de RCE (ARCHIS-II website) of de provincie is de meest recente versie op te vragen.

Advies

Het uitgangspunt voor de AMK-terreinen is om behoud van archeologische waarden in originele context (behoud '*in situ*') na te streven en bodemverstoringen dieper dan 40 cm (inclusief sloopwerkzaamheden beneden maaiveld) te vermijden. De AMK-terreinen dienen planologisch te worden beschermd door opname in het bestemmingsplan voor het gebied waarin zij gelegen zijn. Bij ontwikkelingen op deze terreinen heeft inpassing van archeologische waarden te allen tijde de voorkeur. Vanwege de monumentale status van AMK-terreinen worden bodemversturende activiteiten of grootschalige dan wel langdurige grondwaterpeilverlagingen niet toegestaan, tenzij met behulp van een archeologisch onderzoek kan worden aangetoond dat de archeologische resten niet worden bedreigd door de voorgenomen ontwikkeling. Plangebieden met een verstoringsdiepte tot maximaal 40 cm beneden maaiveld of met een oppervlakte kleiner dan 50 m² zijn vrijgesteld van onderzoek.

Indien behoud van archeologische waarden in originele context (*in situ*) niet mogelijk is, dan dient de initiatiefnemer zorg te dragen voor behoud van de archeologische waarden door opgraving en documentatie (behoud '*ex situ*').

6.4.3 Gemeentelijke archeologische monumenten

Status

Op dit moment zijn binnen de gemeente geen gemeentelijke archeologische monumenten aanwezig. Het is echter mogelijk dat in de toekomst nog gemeentelijke archeologische monumenten worden aangewezen. Het kan dan gaan om terreinen of plekken waarvan de waarde op regionaal of lokaal niveau evident is. Het creëert ook de mogelijkheid om (in uitzonderlijke) gevallen een terrein te beschermen. De RCE heeft namelijk een zeer terughoudend beleid aangaande het aanwijzen van beschermde Rijksmonumenten. Deze dienen namelijk van nationaal belang zijn en de procedures voor aanwijzing zijn uitermate tijdrovend. Bij aanwijzing van een gemeentelijk beschermd monument is de gemeente onafhankelijk van de RCE betreffende het te voeren beleid omtrent of de wijziging van het monument. Om terreinen aan te kunnen wijzen als gemeentelijk archeologisch monument dient de archeologische waarde er van te zijn aangetoond middels een waarderend onderzoek.

Advies

Het uitgangspunt voor de gemeentelijke archeologische monumenten is om behoud van archeologische waarden in originele context (behoud '*in situ*') na te streven en elke vorm van bodemverstoring (dus ook sloopwerkzaamheden beneden het maaiveld) te vermijden. De gemeentelijke archeologische monumenten dienen planologisch te worden beschermd door opname in een gemeentelijke verordening en in het bestemmingsplan voor het gebied waarin zij gelegen zijn. Bij ontwikkelingen op deze terreinen heeft inpassing van archeologische waarden te allen tijde de voorkeur. Vanwege de gemeentelijke monumentale status worden bodemversturende activiteiten of grootschalige dan wel langdurige grondwaterpeilverlagingen niet toegestaan, tenzij met behulp van een archeologisch onderzoek kan worden aangetoond dat de archeologische resten niet worden bedreigd door de voorgenomen ontwikkeling. Bodemingrepen mogen pas plaatsvinden nadat de gemeente daar een vergunning voor heeft afgegeven.

Indien behoud van archeologische waarden in originele context (*in situ*) niet mogelijk is, dan dient de initiatiefnemer zorg te dragen voor behoud van de archeologische waarden door opgraving en documentatie (behoud '*ex situ*').

6.4.4 Zones met een zeer hoge archeologische verwachting voor de late middeleeuwen en nieuwe tijd

Status

De gemeentelijke beleidsadvieskaart geeft als enige zone met een zeer hoge archeologische verwachting de historische kern van Markelo aan, omdat in dit gebied een lange bewoningsgeschiedenis en om die reden een hoge dichtheid aan archeologische sporen verwacht wordt.

De terreinen

De historische kern betreft die van Markelo, aangezien de overige historische kernen reeds als AMK-terrein staan aangeduid.

Advies

Het uitgangspunt voor de historische kern van Markelo (die niet als AMK-terrein staat aangeduid) is om behoud van archeologische waarden in originele context (behoud '*in*

situ) na te streven en bodemverstoringen (inclusief sloopwerkzaamheden beneden het maaiveld) dieper dan 40 cm te vermijden. Geadviseerd wordt om bodemversturende activiteiten en sloopwerkzaamheden beneden het maaiveld (bv. sloop van funderingen, kelders, putten) niet toe te staan in plangebieden van 50 m² of groter, tenzij met behulp van een archeologisch onderzoek kan worden aangetoond dat er geen archeologische resten worden bedreigd door de voorgenomen ontwikkeling. Plangebieden met een verstoringsdiepte tot maximaal 40 cm beneden maaiveld of met een oppervlakte kleiner dan 50 m² zijn vrijgesteld van onderzoek.

6.4.5 Zones met een hoge archeologische verwachting

Status

De gemeentelijke beleidsadvieskaart geeft zones aan op het gemeentelijk grondgebied met een hoge archeologische verwachting. Op basis van landschappelijk, cultuurhistorisch, bodemkundig en/of archeologisch onderzoek hebben deze gebieden een grote kans op het aantreffen van archeologische waarden. De kaart geeft ook cultuurhistorische elementen aan, zoals oude boerderijen of molens. In de ondergrond en de directe omgeving van deze cultuurhistorische elementen is de kans op het aantreffen van archeologische waarden groot. Van bijvoorbeeld oude hoeven en oude erven is bekend dat deze vaak voorgangers hebben gehad die al kunnen dateren uit de Middeleeuwen.

De gebieden

Deze gebieden zijn meestal onderscheiden op grond van het voorkomen van bekende historische woonplaatsen, eerdere archeologische waarnemingen of een relatief hoge dichtheid van bekende archeologische vindplaatsen op vergelijkbare bodem- of landschappelijke eenheden. Daarnaast betreft het zones van 200 meter om locaties van historische boerderijen of erven.

Het uitgangspunt voor zones met een hoge archeologische verwachting is om behoud van archeologische waarden in originele context (behoud '*in situ*') na te streven en bodemverstoringen (inclusief sloopwerkzaamheden beneden het maaiveld) dieper dan 40 cm te vermijden. De zones met een hoge archeologische verwachting dienen planologisch te worden beschermd door opname in het bestemmingsplan voor het gebied waarin zij gelegen zijn. Er dient te worden gestreefd naar behoud van archeologische waarden die na onderzoek zijn aangetoond. Het verdient aanbeveling om cultuurhistorische elementen en de directe omgeving die vaak een relatie heeft met het historische element (bijvoorbeeld een erf bij een oude hoeve of een molenbiotoop bij een molen) in te passen in nieuwe ontwikkelingen.

Geadviseerd wordt om bodemversturende activiteiten, grootschalige dan wel langdurige grondwaterpeilverlagingen en sloopwerkzaamheden beneden het maaiveld (bv. sloop van funderingen, kelders, putten) niet toe te staan in plangebieden van 2500 m² of groter, tenzij met behulp van een archeologisch onderzoek kan worden aangetoond dat er geen archeologische resten worden bedreigd door de voorgenomen ontwikkeling. Bodemversturende activiteiten inclusief sloopwerkzaamheden beneden het maaiveld (bv. sloop van funderingen, kelders, putten) of worden niet toegestaan, tenzij met behulp van een archeologisch onderzoek kan worden aangetoond dat er geen archeologische resten worden bedreigd door de voorgenomen ontwikkeling. Plangebieden met een verstoringsdiepte van maximaal 40 cm beneden maaiveld of met een oppervlakte kleiner dan 2500 m² zijn vrijgesteld van onderzoek.

Indien archeologische waarden worden aangetroffen en behoud van archeologische waarden in originele context (*in situ*) niet mogelijk is, dan dient de initiatiefnemer zorg te dragen voor behoud van de archeologische waarden door opgraving en documentatie (behoud '*ex situ*').

6.4.6 Zones met een middelhoge archeologische verwachting

Status

De gemeentelijke beleidsadvieskaart geeft zones aan op het gemeentelijk grondgebied met een middelhoge archeologische verwachting. Op basis van landschappelijk, cultuurhistorisch, bodemkundig en archeologisch onderzoek hebben deze gebieden een middelgrote kans op het aantreffen van archeologische waarden.

De terreinen

Zones met een middelhoge archeologische verwachting betreft gebieden waar statistisch een geringer aantal vindplaatsen voorkomt. Ook vormen sommige zones met een middelhoge verwachting een overgang tussen zones met een hoge verwachting naar een lage verwachting.

Advies

Het uitgangspunt voor zones met een middelhoge archeologische verwachting is om behoud van archeologische waarden in originele context (behoud '*in situ*') na te streven. De zones met een middelhoge archeologische verwachting dienen planologisch te worden beschermd door opname in het bestemmingsplan voor het gebied waarin zij gelegen zijn. Er dient te worden gestreefd naar behoud van archeologische waarden die na onderzoek zijn aangetoond.

Bodemversturende activiteiten of grootschalige dan wel langdurige grondwaterpeilverlagingen worden niet toegestaan, tenzij met behulp van een archeologisch onderzoek kan worden aangetoond dat er geen archeologische resten worden aangetast door de voorgenomen ontwikkeling. Plangebieden met een verstoringsdiepte van maximaal 40 cm beneden maaiveld of met een oppervlakte kleiner dan 5000 m² zijn vrijgesteld van onderzoek.

Indien archeologische waarden worden aangetroffen en behoud van archeologische waarden in originele context (*in situ*) niet mogelijk is, dan dient de initiatiefnemer zorg te dragen voor behoud van de archeologische waarden door opgraving en documentatie (behoud '*ex situ*').

6.4.7 Zones met een lage archeologische verwachting

Status

De gemeentelijke beleidsadvieskaart geeft zones aan op het gemeentelijk grondgebied met een lage archeologische verwachting. Op basis van landschappelijk, cultuurhistorisch, bodemkundig en archeologisch onderzoek hebben deze gebieden een lage kans op het aantreffen van archeologische waarden.

De terreinen

Deze terreinen zijn meestal onderscheiden op grond van het ontbreken van archeologische waarnemingen of archeologische vindplaatsen op vergelijkbare bodem- of landschappelijke eenheden. Het betreft meestal terreinen die vanuit landschappelijk oogpunt ongunstige vestigingscondities boden of die te nat of onvruchtbaar waren voor landbouw. Ook kan het zones betreffen die oorspronkelijk een hoge of middelhoge archeologische verwachting hadden, maar die nu vanwege bijvoorbeeld bodemverstoringen door ontgroning of ruilverkaveling een lage kans hebben op het aantreffen van intacte archeologische vindplaatsen.

Advies

Het uitgangspunt voor zones met een lage archeologische verwachting is om behoud van archeologische waarden in originele context (behoud 'in situ') na te streven. Vanwege de lage trefkans geldt voor zones met een lage verwachting alleen bij grootschalige ingrepen een onderzoeksverplichting. Plangebieden met een verstoringsdiepte van maximaal 40 cm beneden maaiveld of met een oppervlakte kleiner dan 10 hectare zijn vrijgesteld van onderzoek.

Indien archeologische waarden worden aangetroffen en behoud van archeologische waarden in originele context (*in situ*) niet mogelijk is, dan dient de initiatiefnemer zorg te dragen voor behoud van de archeologische waarden door opgraving en documentatie (behoud 'ex situ').

6.4.8 Toevalsvondsten

Ook als geen (nader) archeologisch onderzoek noodzakelijk is, hetzij bij vrijstelling, hetzij na vergunning verlening geldt dat de monumentenwet van kracht blijft. Volgens de Monumentenwet 1988 bestaat een meldingsplicht indien waardevolle archeologische resten worden aangetroffen. Artikel 53 lid 1, monumentenwet 1988: "*Degene die anders dan bij het doen van opgravingen een zaak vindt waarvan hij weet dan wel redelijkerwijs moet vermoeden dat het een monument is, meldt die zaak zo spoedig mogelijk bij Onze minister.*"

In de praktijk betekent dit dat eventuele vondsten gemeld dienen te worden bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) of het provinciaal depot te Deventer.

De adresgegevens van het provinciaal archeologisch depot:

Provinciaal archeologisch depot Overijssel
Bergpoortsingel 193
7411 CV Deventer
Tel. 0570-644173

archeologisch.depot@oversticht.nl

In tegenstelling tot vondsten die worden aangetroffen bij archeologisch onderzoek, hoeven toevalsvondsten niet te worden gedeponereerd bij een provinciaal depot. Een toevalsvondst komt in gelijke delen toe aan de vinder én de eigenaar van de roerende of onroerende zaak waarin deze is aangetroffen⁹⁴.

⁹⁴ artikel 13 van boek 5 van het Burgerlijk Wetboek. In het Burgerlijk Wetboek wordt overigens niet van een monument, maar van een schat gesproken. Het overigens nog de vraag in hoeverre metaaldetectorvondsten "toevalsvondsten" zijn, omdat deze met dat oogmerk worden opgespoord. Het verdient daarom aanbeveling in de APV een metaaldetectieverbod op te nemen voor terreinen met archeologische waarden, teneinde aantasting van terreinen met archeologische resten te voorkomen.

6.5 Het archeologische traject

Archeologisch onderzoek in Nederland dient te worden uitgevoerd conform de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA). Het archeologische traject opgesplitst in een drietal stappen. In de regel worden deze stappen gevolgd. Elk door een archeologisch gecertificeerde instelling uitgevoerde stap resulteert in een KNA-conform onderzoeksrapport en bevat een selectieadvies waarin wordt toegelicht en onderbouwd of een vervolgonderzoek (in de vorm van een volgende stap) al dan niet noodzakelijk is.

In met name de kleinere onderzoekslocaties kunnen evenwel stap 1 en 2 worden samengevoegd, met de resultaten van zowel het bureauonderzoek als het inventariserend veldonderzoek in één onderzoeksrapport.

De bevoegde overheid, meestal de gemeente, dient het onderzoeksrapport te toetsen en op basis van het selectieadvies een selectiebesluit te nemen waarmee een vervolgonderzoek al dan niet dient te worden uitgevoerd.

De drie genoemde onderzoeksstappen zijn de volgende:

1 Bureauonderzoek.

Door middel van een bureaustudie, waarbij literatuur over landschappelijke ontwikkeling, historische gegevens en bekende archeologische waarden worden geraadpleegd, wordt een gespecificeerd verwachtingsmodel opgesteld.

2 Inventariserend Veldonderzoek

Bij het inventariserend veldonderzoek wordt een veldonderzoek uitgevoerd dat is toegespitst op de kansrijke zones. Deze onderzoeksfase kan worden onderverdeeld in een drietal substappen, te weten de verkennende, karterende en waarderende fase.

Het doel van een verkennende fase is in veel gevallen het vaststellen van de intactheid van de bodem. Een karterende fase gericht op de opsporing van archeologische vindplaatsen. De waarderende fase heeft als doel het waarderen van de opgespoorde vindplaatsen.

Afhankelijk van de fase binnen het inventariserende onderzoek, de locatie, de bodemopbouw en de diepte van de te verwachten archeologische resten zijn verschillende onderzoeksmethoden mogelijk. Het betreft een oppervlaktekartering, geofysisch onderzoek, een booronderzoek of een proefsleuvenonderzoek.

Indien op basis van de waardering van een vindplaats wordt besloten dat de vindplaats behoudenswaardig is, dan zijn in stap 3 drie mogelijkheden:

3a Behoud *in situ*

Bij behoud *in situ* wordt de vindplaats behouden door planaanpassing, zodat de bodem niet verstoord wordt ter plaatse van de vindplaats dan wel tot op het archeologisch relevante niveau.

3b Definitief opgraven (behoud *ex situ*)

Bij definitief opgraven worden de vindplaats opgegraven, waarbij alle sporen en vondsten worden gedocumenteerd, ingetekend en gefotografeerd. Na de opgraving is het terrein in principe archeologie-vrij en zijn er geen belemmeringen meer voor bodemverstorende activiteiten. Voor de uitvoering van een opgraving is een goedgekeurd PvE vereist.

3c Archeologische begeleiding

Alleen indien behoud *in situ* of definitief opgraven niet mogelijk zijn en indien sprake is van een bijzondere situatie kan worden gekozen voor een archeologische begeleiding met beperkte verstoring. Mogelijke aanleidingen voor een begeleiding zijn:

- er waren fysieke belemmeringen om adequaat vooronderzoek te doen;
- als op grond van beschikbare informatie geconcludeerd is dat een opgraving niet (meer) nodig is, kan een begeleiding als controle worden uitgevoerd;
- Wanneer sprake is van bijzondere onderzoeksvragen bij uitvoeringstrajecten.

Uitgangspunt bij de uitvoering van een begeleiding is een goedgekeurd PvE. Een archeologische begeleiding kan worden uitgevoerd onder protocol proefsleuven (indien nog onvoldoende informatie beschikbaar is voor een waardestelling), of onder het protocol opgraven (indien er een sterk vermoeden bestaat dat archeologische resten aanwezig zijn).

Afgezien van het bureauonderzoek kunnen en mogen archeologische werkzaamheden alleen worden uitgevoerd door bedrijven die beschikken over een opgravingsvergunning van de RCE. Vondstmateriaal dat tijdens archeologisch onderzoek wordt aangetroffen dient te worden gedeponereerd bij het provinciaal depot (zie p. 79).

Een uitgebreide toelichting op de onderzoeksfasen en onderzoeksmethoden is te vinden op de website van de Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer (SIKB; 2006).

Tabel 6.3 Overzicht van beleidsadviezen per categorie op de beleidsadvieskaart

Categorie	Soort terrein	Beschrijving van de terreinen	Grondwerkzaamheden waarbij archeologisch onderzoek nodig is.	Toelichting
AMK-terreinen	<u>Archeologische rijksmonumenten, rijksbeschermd</u>	Het gaat om terreinen die wettelijk rijksbeschermd zijn. Elke vorm van bodemingrepen (ook archeologisch onderzoek) is vergunningsplichtig en dient door de RCE te worden goedgekeurd. Op dit moment zijn binnen de gemeente tweeëntwintig (22) Rijksmonumenten aanwezig.	Elke vorm van verstoring is bij wet verboden, tenzij de RCE vergunning heeft verleend	Als wordt aangetoond dat de archeologische resten intact en in oorspronkelijke staat behouden blijven, dan kan een vergunning worden verleend. Vergunningaanvraag via Burgemeester en Wethouders naar RCE. Bij de sloop van bestaande bebouwing mag bovengronds gesloopt worden tot het maaiveld. Bij een voornemen tot ondergrondse sloop (bv. funderingen, kelders, putten, vervangen riolering) onderzoek verrichten naar mogelijke archeologische resten voorafgaand aan het verstrekken van een sloopvergunning.
	<u>Archeologische monumenten, niet rijksbeschermd (overige AMK-terreinen)</u>	Het betreft archeologische monumenten die geen rijksbescherming genieten. Op deze terreinen is op basis van vondsten of onderzoek reeds een archeologische waarde vastgesteld.	Oppervlakte groter dan of gelijk aan 50 m ² en verstoringen dieper dan 40 cm	Als bij bureauonderzoek en aanvullend booronderzoek blijkt dat een archeologische vindplaats aanwezig is, dan wordt deze bij voorkeur intact gelaten door planinpassing of door civiel- of bouwtechnische maatregelen. Indien dit niet mogelijk is, dient archeologisch onderzoek in de vorm van een proefsleuvenonderzoek of opgraving plaats te vinden. Bij de sloop van bestaande bebouwing mag bovengronds gesloopt worden tot het maaiveld. Ondergrondse sloop (bv. funderingen, kelders, putten, vervangen riolering) zoveel mogelijk vermijden of onderzoek verrichten naar mogelijke archeologische resten voorafgaand aan het verstrekken van een sloopvergunning.
Gemeentelijke Archeologische Monumenten	<u>Gemeentelijk monument</u>	Terreinen met een zeer hoge archeologische waarde die nationaal, regionaal of lokaal van zeer groot belang worden geacht. Op dit moment (peildatum: juli 2009) zijn binnen de gemeente nog geen gemeentelijke monumenten aanwezig. De gemeente kan deze in de toekomst wel aanwijzen.	Elke vorm van verstoring is verboden, tenzij vergunning is verleend	Vergunningverlening onder dezelfde condities als bij Rijksmonumenten. De initiatiefnemer zal door middel van een inventariserend veldonderzoek inzichtelijk moeten maken dat archeologische waarden niet worden aangetast en/of aangeven wat de maatregelen zijn om aantasting te voorkomen. Bij de sloop van bestaande bebouwing mag bovengronds gesloopt worden tot het maaiveld. Ondergrondse sloop (bv. funderingen, kelders, putten, vervangen riolering) zoveel mogelijk vermijden of onderzoek verrichten naar mogelijke archeologische resten voorafgaand aan het verstrekken van een sloopvergunning.
Verwachtingszones	<u>Zones met een zeer hoge archeologische verwachting voor middeleeuwen en nieuwe tijd</u> (Historische kern van Markelo)	Het betreft de historische kern van het dorp Markelo. De kernen van Delden, Diepenheim en Goor zijn immers al als AMK-terrein weergegeven. Hier is in ieder geval vanaf de Late Middeleeuwen tot heden geconcentreerde bebouwing aanwezig geweest. De archeologische resten bevinden zich hier op geringe diepte onder het huidige maaiveld. De meeste archeologische resten zijn te verwachten langs de oude straten, maar ook op achterterreinen kunnen deze aanwezig zijn (bijvoorbeeld waterputten, beerputten, sporen van bijgebouwen).	Oppervlakte groter dan of gelijk aan 50 m ² en verstoringen dieper dan 40 cm	Als bij bureauonderzoek en aanvullend booronderzoek blijkt dat een archeologische vindplaats aanwezig is, dan wordt deze intact gelaten door planinpassing of door civiel- of bouwtechnische maatregelen. Indien dit niet mogelijk is, dient archeologisch vervolgonderzoek in de vorm van een proefsleuvenonderzoek of opgraving plaats te vinden. Bij de sloop van bestaande bebouwing mag bovengronds gesloopt worden tot het maaiveld. Ondergrondse sloop (bv. funderingen, kelders, putten, vervangen riolering) zoveel mogelijk vermijden of onderzoek verrichten naar mogelijke archeologische resten voorafgaand aan het verstrekken van een sloopvergunning.
	<u>Zones met een hoge archeologische verwachting</u>	Deze gebieden waren in het verleden geschikte locaties voor bewoning. Vanaf de Late Middeleeuwen zijn veel van deze terreinen vaak als akker gebruikt waarbij door plaggenbemesting de gronden langzamerhand zijn opgehoogd en een zogenaamd esdek is ontstaan. Dit ophogingspakket heeft oudere bewoningssporen vaak goed geconserveerd. De kans op het aantreffen van intacte vindplaatsen en goed geconserveerde archeologische resten is derhalve vrij groot.	Oppervlakte groter dan of gelijk aan 2500 m ² en verstoringen dieper dan 40 cm	Als eerste stap dient een bureauonderzoek te worden uitgevoerd. Indien vervolgonderzoek noodzakelijk wordt geacht, kan door middel van een verkennend of karterend booronderzoek bepaald worden in hoeverre de ondergrond nog intact is en of er aanwijzingen zijn voor een archeologische vindplaats. Daaruit kan blijken of en zo ja, welke vorm van aanvullend onderzoek vereist is.
	<u>Zones met een middelhoge archeologische verwachting</u>	De gebieden met een middelhoge archeologische verwachting waren in het verleden minder geschikt voor bewoning of zijn in de loop van de tijd minder geschikt geraakt als gevolg van bijvoorbeeld veengroei. Door het ontbreken van een esdek bestaat de kans dat sporen verploegd zijn. Hiermee is de conservering matig. De kans op het aantreffen van intacte vindplaatsen en goed geconserveerde archeologische resten is derhalve matig groot.	Oppervlakte groter dan of gelijk aan 5000 m ² en verstoringen dieper dan 40 cm	Als eerste stap dient een bureauonderzoek te worden uitgevoerd. Indien vervolgonderzoek noodzakelijk wordt geacht, kan door middel van een verkennend of karterend booronderzoek bepaald worden in hoeverre de ondergrond nog intact is en of er aanwijzingen zijn voor een archeologische vindplaats. Daaruit kan blijken of en zo ja, welke vorm van aanvullend onderzoek vereist is.

	<u>Zones met een lage archeologische verwachting:</u>	De kans op het aantreffen van archeologische resten is relatief klein. Om die reden hebben dergelijke gebieden een lage verwachting gekregen. Door het lage aantal vondsten is erg weinig bekend over het gebruik van deze (natte) gebieden. Toevalsvondsten leveren hier dan ook vaak zeer veel nieuwe informatie op. Deze gebieden waren in het verleden minder aantrekkelijk voor bewoning. Vaak waren ze relatief vochtig of lagen ze relatief laag in het landschap. Toch werden deze gebieden incidenteel wel gebruikt. Zo zijn in de beekdalen diverse sporen als visfukken, beschoeiingen e.d. te verwachten en zijn in het veengebied losse vondsten te verwachten in de vorm van (vuur)stenen artefacten of verstoorde vuursteenvindplaatsen. Daarnaast zijn ontginningsporen in de vorm van greppels aan te treffen.	Oppervlakte groter dan of gelijk aan 10 hectare en verstoringen dieper dan 40 cm	Bij zeer grootschalige bodemingrepen wordt de kans op het verstoren van archeologische resten groot. Derhalve dient archeologisch onderzoek plaats te vinden. Als eerste stap dient een bureauonderzoek te worden uitgevoerd. Indien vervolgonderzoek noodzakelijk wordt geacht, kan door middel van een verkennend of karterend booronderzoek bepaald worden in hoeverre de ondergrond nog intact is en of er aanwijzingen zijn voor een archeologische vindplaats. Op grond daarvan kan worden bepaald of en zo ja, welke vorm van vervolgonderzoek noodzakelijk is.

Tabel 6.3 Vervolg

Geraadpleegde literatuur en kaarten

218 x Overijssel. Van Aadorp tot Zwolle. Kampen, 2008.

Aa, van der A.J., Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden 1839-1851.

AHN, 2008. Actueel Hoogtebestand Nederland

Alterra, 2008. *Geomorfologische kaart van Nederland 1:50.000*. Geraadpleegd via ARCHISII.

ANWB, 2004. *Topografische Atlas Overijssel. Schaal 1:25.000*, B. Bennis, Amsterdam.

Augusteijn, J., 2005. Historische plattegronden van Nederlandse steden, Overijssel, deel 9.2 Alphen aan de Rijn.

Bakker de, H. en J. Schelling, 1989. *Systeem van bodemclassificatie voor Nederland, de hogere niveaus*. Centrum voor Landbouwpublicaties en Landbouw-documentatie, Wageningen, 2^e druk, 209p.

Berendsen, H.J.A., 1998, *De vorming van het land*, Van Gorcum, Assen.

Berghe, K.J., van den, 2006: Waarderend veldonderzoek terreinen van archeologische betekenis t.b.v. archeologische monumentenkaart Overijssel, RAAP-rapport 1250, Amsterdam.

Deeben, H., E. Drenth, M.F. van Oorsouw, L. Verhart, 2005. De steentijd van Nederland

Emmens, K. & S.R. Masselink, 2001: *Diepenheim Boerderij "De Horde" Esweg 3. 's-Hertogenbosch* (BAAC-rapport 00.095-2).

Engelbertink, H.J.A., D. Taat, A.M. Mank, 1991. *Historische kaart van Twente ca 1500*. Werkgroep historische kaart van Twente, Enschede.

Es, W.A. van & A.D. Verlinde. 1977. *Overijssel in Roman and Early Medieval Times*. In: Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, jaargang 27, 1977, pp32-42.

Gerritsen, F., E. Rensink, 2004. *Beekdallandschappen in archeologisch perspectief. Een kwestie van onderzoek en monumentenzorg*. Nederlandse archeologische Rapporten 28. Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.

Gevers, A.J. & A.J. Mensema, 2004 *De havezaten in Twente en hun bewoners*. Zwolle.

Groenewoudt, B.J., R.M. van Heeringen & G.H. Scheepstra, 2006. *Het zandeilandenrijk van Overijssel. Bundel verschenen ter gelegenheid van de pensionering van A.D. Verlinde als archeoloog in, voor en van Overijssel*.

Hagens, H., 1992. *Boerderijen in Twente*. Stichting Matrijs, Utrecht

Hazenberg, T., H.J. van Oort en A. Borsboom, 2007. *Zorgen om (n)iets. Een verkenning naar het toepassen van ondergrenzen ten behoeve van het archeologisch ruimtelijk beleid van de provincie Utrecht*. Hazenberg Archeologie, Leiden

Hulshoff, A.L., 1965: *Goor*, BKNOB 1965, Voorburg, p144-p145.

- Hulshoff, A.L.**, 1966: *Goor*, BKNOB 1966, Voorburg, p99-p100.
- Hurk, J.A. v.d.**, 1967. *De bodemgesteldheid van het ruilverkavelingsgebied Holten-Markelo*. Stiboka, Wageningen.
- Kersbergen, R.**, 2006. *Luchtfoto-atlas Overijssel*. Uitgeverij 12 provinciën, Landsmeer
- Kokhuis, G.J.I.**, 1982: *De geschiedenis van Twente van prehistorie tot heden*. Hengelo.
- Lauwerier, R.C.G.M. en R.M. Lotte**, 2002. *Archeologiebalans 2002*, Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.
- Mulder de, E.F.J., M.C. Geluk, I.L. Ritsema, W.E. Westerhoff en T.E. Wong**, 2003. *De ondergrond van Nederland*, Wolters-Noordhoff bv, Houten.
- Overijssel**, 2008. kaart met ontgrondingsvergunningen.
- Pater, B. de en Schoenmaker, B.** 2005. *Grote atlas van Nederland 1930-1950*. 2005.
- Putten, M.J.**, 2007a: *Gemeente Hof van Twente. Domelaar II te Markelo. Inventariserend veldonderzoek*, BAAC-rapport V-07.0300, Deventer.
- Putten, M.J.**, 2007b: *Gemeente Hof van Twente. Domelaar II te Markelo. Inventariserend veldonderzoek*, BAAC-rapport V-07.0432, Deventer.
- Rappol, M.** (red.), 1993: *In de bodem van Salland en Twente*, Amsterdam.
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed & Provincie Overijssel**, 2009. *Archeologische Monumentenkaart*
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed**, 2009. Indicatieve kaart van archeologische waarden. IKAW, versie 3.0.
- Scholte Lubberink, H.B.G.**, 2007: *Aardgastransportleidingen Enschede-Bornerbroek en Ommen-Hankate*, RAAP-rapport 1573, Amsterdam.
- Scholte Lubberink, H.B.G.**, 2008a: Hof van Twente, Buren-De Haar. In: Clevis, H. & S. Wentink (red.), *Overijssels Erfgoed. Archeologische en Bouwhistorische Kroniek 2007*, Zwolle, 57-61.
- Scholte Lubberink, H.B.G.**, 2008b: Gewoon een kwestie van goed mikken: voltreffers op Romeins brons en andere archeologische resten in een smalle sleuf op de Azeler Esch te Azelo. In: Clevis, H. & S. Wentink (red.), *Overijssels Erfgoed. Archeologische en Bouwhistorische Kroniek 2007*, Zwolle, 141-164.
- Schorn, E.A.**, 2001: *De Horde. Archeologische prospectie te Diepenheim*. Deventer (BAAC project 00.095-1).
- SIKB**, 2006a. *Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie, versie 3.1*. SIKB, Gouda
- SIKB**, 2006b. *Leidraad inventariserend veldonderzoek. Deel: karterend booronderzoek*. SIKB, Gouda
- Spek, T.**, 2004, *Het Drentse esdorpenlandschap, een historisch-geografische studie*, proefschrift Wageningen Universiteit, Utrecht.
- Stenvert, R. Chr. Kolman, B. Olde Meierink**, 1988. *Monumenten in Nederland, Overijssel*. Zwolle.
- Stiboka / Rijks Geologische Dienst**, 1977. *Toelichting op de legenda van de geomorfologische kaart van Nederland 1:50.000*, Wageningen en Haarlem.

- Stiboka**, 1983. *Bodemkaart van Nederland 1:50.000 en toelichting op de bodemkaart blad 28 Almelo west*, Wageningen.
- Stiboka**, 1979. *Bodemkaart van Nederland 1:50.000 en toelichting op de bodemkaart blad 34 Enschede west en oost en 35 Glanerbrug*. Wageningen.
- Versfelt, H.J. & M. Schroor**, 2005. *De atlas van Huguenin*. Militair-topografische kaarten van Noord-Nederland 1819-1829. Heveskes uitgeverij, Veendam
- Versfelt, H.J.**, 2003. *De Hottinger-atlas van Noord- en Oost-Nederland 1773-1794*, Heveskes Uitgevers, Groningen.
- Werff, M.M. van der**, 1997. *De bodemgesteldheid van het landinrichtingsgebied Diepenheim. Resultaten van een bodemgeografisch onderzoek*. SC-DLO, rapport 463.
- Wieberdink, G.L.**, 1990. *Historische Atlas Overijssel. Chromotopografische kaart des Rijks 1:25.000*. Uitgeverij Robas producties, Den IJp
- Wolters-Noordhoff Atlasproducties**, 1998. *Grote Provincie Atlas 1:25.000, Overijssel*. Wolters-Noordhoff Atlasproducties, Groningen, 2e editie.

Websites

<http://www.atlas-cultuurhistorie.nl/>; cultuurhistorische atlas provincie Overijssel.
Hof van Twente, 2009. www.hofvantwente.nl

Bijlage 1

Overzicht van geologische en archeologische tijdvakken

Overzicht geologische en archeologische tijdvakken

Ouderdom in jaren	Chronostratigrafie				MIS	Lithostratigrafie							
	Holoceen				1	Formaties: Naaldwijk (marien), Nieuwkoop (veen), Echteld (fluviaal)							
11.755	Kwartair	Laat	Laat	Weichselien (ijstijd)	Laat-Weichselien (Laat-Glaciaal)	Late Dryas (koud)	2	Formatie van Kreftenheye	Formatie van Boxtel				
12.745						Allerød (warm)							
13.675						Vroege Dryas (koud)							
14.025						Bølling (warm)							
15.700					Midden-Weichselien (Pleniglaciaal)	Laat-Pleniglaciaal				3			
29.000						Midden-Pleniglaciaal							
50.000						Vroeg-Pleniglaciaal					4		
75.000					Vroeg-Weichselien (Vroeg-Glaciaal)	Vroeg-Weichselien (Vroeg-Glaciaal)				5a	5		
										5b			
										5c			
	5d												
115.000	Pleistocene	Laat	Laat	Weichselien (ijstijd)	Eemien (warme periode)		5e	Formatie van Drente	Formatie van Beegden				
130.000					Saalien (ijstijd)		6						
370.000					Midden	Midden	Weichselien (ijstijd)	Holsteinien (warme periode)		Formatie van Urk			
410.000								Elsterien (ijstijd)			Formatie van Peelo		
475.000								Cromerien (warme periode)		Formatie van Sterksel			
850.000								Pre-Cromerien					
2.600.000					Vroeg	Vroeg							

Cal. jaren v/n Chr.	¹⁴ C jaren	Chronostratigrafie		Pollen zones	Vegetatie	Archeologische perioden
1950	0	Laat	Subatlanticum koeler vochtiger	Vb2	Loofbos eik en hazelaar overheersen haagbeuk veel cultuurplanten rogge, boekweit, korenbloem	Nieuwe tijd
-1500	Vb1			Middeleeuwen		
-450	Va			Romeinse tijd		
0		Holoceen	Subborea koeler droger	IVb	Loofbos eik en hazelaar overheersen beuk > 1% invloed landbouw (granen)	Bronstijd
-12	IVa			Neolithicum		
-800	815		2650		Atlanticum warm vochtig	III
-2000	3755		5000	Mesolithicum		
-4900	7020	8000	Boreaal warmer		II	den overheerst hazelaar, eik, iep, linde, es
-5300	8240	9000	Preboreaal warmer	I	eerst berk en later den overheersend	
-8800	11.755	10.150	Laat-Weichselien (Laat-Glaciaal)	Late Dryas	LW III	parklandschap
	12.745	10.800		Allerød	LW II	dennen- en berkenbossen
	13.675	11.800		Vroege Dryas	LW I	open parklandschap
	14.025	12.000		Bølling		open vegetatie met kruiden en berkenbomen
	15.700	13.000	Midden-Weichselien (Pleniglaciaal)			perioden met een poolwoestijn en perioden met een toendra
-35.000	75.000		Vroeg-Weichselien (Vroeg-Glaciaal)			perioden met bos en perioden met een subarctisch open landschap
	115.000		Eemien (warme periode)			loofbos
	130.000		Saalien (ijstijd)			
-300.000						Vroeg-Paleolithicum

Chronostratigrafie voor Noordwest-Europa volgens Zagwijn (1974), Vandenberghe (1985) en De Mulder *et al.* (2003). Lithostratigrafie volgens De Mulder *et al.* (2003). Mariene isotoop stadium (MIS) volgens Bassinot *et al.* (1994). Atmosferische data volgens Stuiver *et al.* (1998). Zuurstofisotoop calibratie (OxCal) versie 3.9 Bronk Ramsey (2003), toegepast op het Laat-Weichselien en het Holoceen. Archeologische periode-indeling en ouderdom volgens de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB). Vegetatie bewerkt volgens Berendsen (2000). Pollenzones volgens P. Vos & P. Kiden (2005).

Bijlage 2

Hoogtekaart met bodemverstoringen

Bijlage 3

Verklarende woordenlijst

Begrippenlijst

Afkortingen

AHN	Actueel hoogtebestand Nederland
AMK	archeologische monumentenkaart
ARCHIS	ARChEologisch Informatie Systeem
CAA	Centraal Archeologisch Archief
CMA Centraal	Monumentenarchief
IKAW	Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden
IVO	Inventariserend veldonderzoek
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlands Archeologie
NAP	Normaal Amsterdams Peil
NEN	Nederlandse Norm 5104: classificatie van onverharde grondmonsters
PvE	Programma van Eisen
RCE	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
-mv	beneden maaiveld

Verklarende woordenlijst

A-horizont	Donkergekleurde bodemhorizont waarin humus door bodemdieren, planten, schimmels en bacteriën is omgezet en gemengd met de eventuele minerale delen
AC profiel	Bodemprofiel waarin een humusrijke A-horizont direct gelegen is op het ongeroerde moedermateriaal (C-horizont).
Administratief geplaatst	Een vondst waarvan de exacte vondstlocatie niet bekend is. Omdat de vondst wel iets kan zeggen over het gebied waar het ergens in is gevonden wordt deze als administratieve vondst weergegeven. De plaatsing van de vondst op de kaart gebeurt op het kilometergrid van het Nederlandse coördinatenstelsel in de omgeving waarvan men denkt dat de vondst is gedaan.
Afzetting	Neerslag of bezinking van materiaal.
Antropogeen	Ten gevolge van menselijk handelen (door mensen gemaakt/veroorzaakt).
Archeologie	Wetenschap die zich ten doel stelt om door middel van studie van de materiële nalatenschap inzicht te verwerven in alle facetten van menselijke samenlevingen in het verleden.
archeologisch monument	Aard, omvang en kwaliteit van deze vindplaatsen rechtvaardigen blijvend behoud uit wetenschappelijke en/of cultuurhistorische overwegingen. Al naar gelang de betekenis die aan deze aspecten wordt toegekend, verdienen deze vindplaatsen te worden geplaatst op het beschermingsprogramma van Rijk, provincie of gemeente. Uit dien hoofde dient daarom te worden gestreefd naar een ongestoord behoud van de daarin aanwezige archeologische sporen. Werkzaamheden gericht op het behoud zijn uiteraard toegestaan.
B-horizont	Een minerale (soms moerige) horizont in een bodem, waarin een of meer van de volgende kenmerken voorkomen: - Inspoeling van kleimineralen, aluminium, ijzer of humus uit hoger liggende horizonten, al dan niet in combinatie- (bijna) volledige homogenisatie met bovendien zodanige veranderingen dat: o Nieuwvorming van kleimineralen is opgetreden en/ofo Aluminium en ijzer(hydro)oxiden zijn vrijgekomen, ofo Een blokkige of prismatische structuur is ontstaan.

Booronderzoek	karteringsmethode bij veldinventarisatie, gebaseerd op het verrichten van grondboringen, waarbij vooral gelet wordt op het voorkomen van archeologische indicaties zoals aardewerkfragmenten, houtskool en fosfaatconcentraties
BP	Before Present, gebruikt voor ouderdomsbepalingen op grond van het meten van de hoeveelheid radio-actieve koolstof in organisch materiaal (de C14- of 14C-methode) worden gewoonlijk opgegeven in jaren voor heden (=1950); jaarringen-onderzoek heeft vastgesteld dat deze dateringen af kunnen wijken van de werkelijke ouderdom.
C-horizont	Weinig (C1) of niet (C2) door bodemprocessen veranderd sediment of eventueel verweerd vast gesteente volgend op vast gesteente. Om te worden geclassificeerd als C-horizont dient het om soortgelijk materiaal te gaan als hetgeen waarin de A- en B-horizonten zijn ontwikkeld.
Dekzand	Fijnzandige afzettingen die onder koude omstandigheden voornamelijk door windwerking ontstaan zijn; de dekzanden uit de laatste ijstijd vormen in grote delen van Nederland een 'dek'
Eenmanses	Aanduiding voor een kleine es die slechts door één of enkele boeren wordt bewerkt; vaak ook aangeduid met de term kamp.
Enkeerdgronden	Dikke eerdgrond (= laag met donkere, min of meer rulle grond, met organische en anorganische bestanddelen) ontwikkeld op zandgrond onder invloed van de mens; worden ook wel essen genoemd.
Erosie	Verzamelnaam voor processen die het aardoppervlak aantasten en los materiaal afvoeren. Dit vindt voornamelijk plaats door wind, ijs en stromend water
Esdek	Oud verhoogd bouwland, ontstaan door ophoging ten gevolge van bemesting. Voor de bemesting werden plaggen of met zand vermengde potstalmest opgebracht. In geval van een es is de opgebrachte laag ten minste 50 cm dik. De term es is gangbaar in Noord- en Oost-Nederland. In Midden-Nederland wordt gesproken van enk of eng en in Zuid-Nederland van akker of veld.
Formatie	Een sedimentpakket dat qua herkomst en lithologische samenstelling een eenheid vormt.
Gehomogeniseerd Holoceen	Volledig opgenomen zijn in de teeltlaag of bouwvoor. jongste geologisch tijdvak (vanaf de laatste IJstijd: ca. 8800 jaar v. Chr. tot heden)
Horizont	Een qua kleur, textuur en wordingsgeschiedenis homogene bodemlaag met karakteristieke eigenschappen
Inventariserend Veldonderzoek	Het verwerven van (extra) informatie over bekende of verwachte archeologische waarden binnen een onderzoeksgebied, als aanvulling op en toetsing van de archeologische verwachting, gebaseerd op het bureauonderzoek middels waarnemingen in het veld
Veldpodzol	Humuspodzolgronden met een humushoudende bovengrond dunner dan 30 cm. Dergelijke gronden worden hoofdzakelijk aangetroffen in jonge ontginningsgebieden.
Nederzetting(-sterrein)	Woonplaats; de aard en samenstelling van het in het veld aangetroffen sporen en materiaal wordt geïnterpreteerd als resten van bewoning in het verleden.
Pleistoceen	Geologisch tijdperk dat ca. 2,3 miljoen jaar geleden begon. Gedurende deze periode waren er sterke klimaatwisselingen van gematigd warm tot zeer koud. Na de laatste IJstijd begint het Holoceen (ca. 8800 v. Chr.)
Podzol	Bodem met een uitspoelingslaag (E-horizont) en een inspoelingslaag (B-horizont). Het gehele proces van het uitloggen van de E-horizont en de vorming van een B-horizont door inspoeling van humus en ijzer heet podzolering.
Proefsleuvenonderzoek	opgraving van beperkte omvang op één of meerdere locaties binnen een vindplaats dan wel in de vorm van één of meerdere sleuven om nadere gegevens te verzamelen over aard, omvang, diepteligging,

	e.d. van grondsporen waarbij de grondsporen zo veel mogelijk intact worden gelaten. Proefonderzoek kan noodzakelijk zijn in het kader van een inventariserend veldonderzoek, maar dient met name ter voorbereiding van de opgraving
Sediment	Afzetting gevormd door accumulatie van losse gesteentefragmentjes (zoals zand of klei) en eventueel delen van organismen.
Stratigrafie	Opeenvolging van lagen in de ondergrond (niet alleen in de bodem)
Veen	Geheel of grotendeels uit enigszins ingekoolde, maar nauwelijks vergane plantenresten opgebouwde afzetting.
Verwachtingskaart	Kaart waarop gebieden staan aangegeven met een zekere archeologische verwachting; deze verwachting is gebaseerd op een wetenschappelijk model (gebaseerd op kennis over lokatiekeuze, fysische geografie, statistische relaties, etc.).
Vindplaats	Een ruimtelijk begrensd gebied, waarbinnen zich archeologische informatie bevindt.
Vondstlocatie	Een locatie waar een vondst dan wel vondsten zijn gedaan
Waarneming	Vondstlocaties in ARCHIS staan als waarneming geregistreerd

Bijlage 4

Catalogus

a - catalogus AMK-terreinen

b - catalogus waarnemingen

c - catalogus historische erven 1500

d - catalogus meldingen historische verenigingen

e - catalogus onderzoeksmeldingen

CMA-nr.	complextype	beginperiode	eindperiode	status
13634	Nederzetting, onbepaald	Mesolithicum	Mesolithicum	Terrein van archeologische waarde
13634	Nederzetting, onbepaald	Mesolithicum	Mesolithicum	Terrein van archeologische waarde
13635	Nederzetting, onbepaald	Neolithicum laat	Neolithicum laat	Terrein van hoge archeologische waarde
13649	Nederzetting, onbepaald	Mesolithicum	Mesolithicum	Terrein van hoge archeologische waarde
13652	Nederzetting, onbepaald	Mesolithicum	Mesolithicum	Terrein van hoge archeologische waarde
13764	Kasteel	Middeleeuwen laat	Middeleeuwen laat	Terrein van hoge archeologische waarde
13765	Havezathe/ridderhofstad	Middeleeuwen laat	Nieuwe tijd	Terrein van hoge archeologische waarde
13766	Havezathe/ridderhofstad	Middeleeuwen laat	Nieuwe tijd	Terrein van hoge archeologische waarde
13767	Nederzetting, onbepaald	Mesolithicum	Mesolithicum	Terrein van hoge archeologische waarde
13798	Havezathe/ridderhofstad	Middeleeuwen laat	Nieuwe tijd	Terrein van hoge archeologische waarde
13799	Havezathe/ridderhofstad	Middeleeuwen laat	Nieuwe tijd	Terrein van hoge archeologische waarde
13800	Havezathe/ridderhofstad	Middeleeuwen laat	Nieuwe tijd	Terrein van hoge archeologische waarde
13809	Landweer	Middeleeuwen laat	Nieuwe tijd	Terrein van hoge archeologische waarde
13810	Landweer	Middeleeuwen laat	Nieuwe tijd	Terrein van hoge archeologische waarde
13846	Havezathe/ridderhofstad	Middeleeuwen laat	Nieuwe tijd	Terrein van hoge archeologische waarde
13847	Havezathe/ridderhofstad	Middeleeuwen laat	Nieuwe tijd	Terrein van hoge archeologische waarde
13848	Havezathe/ridderhofstad	Middeleeuwen laat	Nieuwe tijd	Terrein van hoge archeologische waarde
13849	Havezathe/ridderhofstad	Middeleeuwen laat	Nieuwe tijd	Terrein van hoge archeologische waarde
13850	Havezathe/ridderhofstad	Middeleeuwen laat	Nieuwe tijd	Terrein van hoge archeologische waarde
13851	Havezathe/ridderhofstad	Middeleeuwen laat	Nieuwe tijd	Terrein van hoge archeologische waarde
13852	Borg/stins/versterkt hui	Middeleeuwen laat	Nieuwe tijd	Terrein van hoge archeologische waarde
13853	Nederzetting, onbepaald	Mesolithicum	Mesolithicum	Terrein van hoge archeologische waarde
13854	Grafheuvel, onbepaald	Neolithicum laat	Bronstijd	Terrein van hoge archeologische waarde
13855	Havezathe/ridderhofstad	Middeleeuwen laat	Nieuwe tijd	Terrein van hoge archeologische waarde
13968	Nederzetting, onbepaald	Middeleeuwen laat	Middeleeuwen laat	Terrein van archeologische waarde
13972	Nederzetting, onbepaald	Middeleeuwen laat	Middeleeuwen laat	Terrein van archeologische waarde
13974	Nederzetting, onbepaald	Middeleeuwen laat	Middeleeuwen laat	Terrein van archeologische waarde
15495	Havezathe/ridderhofstad	Middeleeuwen laat B	Nieuwe tijd C	Terrein van hoge archeologische waarde
15985	Urnenveld	Bronstijd laat	IJzertijd vroeg	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
15985	Urnenveld	Bronstijd laat	IJzertijd vroeg	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
15986	Urnenveld	Bronstijd laat	IJzertijd vroeg	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
15993	Grafheuvel, onbepaald	Neolithicum laat	Bronstijd vroeg	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
15993	Grafheuvel, onbepaald	IJzertijd vroeg	IJzertijd midden	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
15993	Grafheuvel, onbepaald	Neolithicum laat	Bronstijd	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
15993	Grafheuvel, onbepaald	Neolithicum laat	Bronstijd	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
15993	Grafheuvel, onbepaald	Neolithicum laat	Bronstijd	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
15993	Grafheuvel, onbepaald	Neolithicum laat	Bronstijd	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
15993	Grafheuvel, onbepaald	Neolithicum laat	Bronstijd	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
16702	Grafheuvel, onbepaald	Neolithicum laat	Bronstijd	Terrein van zeer hoge archeologische waarde
16702	Grafheuvel, onbepaald	Neolithicum laat	Bronstijd	Terrein van zeer hoge archeologische waarde

catalogusnr.	X	Y	complextyp	beginperiode	eindperiode	nauwkeurigheid
98	231700	470300	onbekend	BRONSL	IJZM	
1053	232000	476000	grafveld	VMEB	VMEC	1000
1060	234320	467700	onbekend	ROMMA	ROMMA	
1061	237300	467800	grafveld	VMEB	VMEC	
1278	235420	472670	grafveld	BRONSL	IJZV	
1279	232400	477800	grafveld	BRONSL	IJZV	
1280	231800	476800	grafveld	BRONSL	IJZV	
1281	231500	475400	grafveld	BRONSL	IJZV	
1282	231940	474080	grafveld	BRONSL	IJZV	
1283	230300	471800	grafveld	BRONSL	IJZV	
1284	232300	469600	grafveld	BRONSL	IJZV	
1290	245300	478240	grafveld	BRONSM	BRONSM	
1291	242720	476600	grafveld	BRONSL	IJZV	
2368	232170	469660	onbekend	BRONSL	IJZV	
2514	229900	476380	grafheuvel	NEO	BRONS	
2520	229900	475500	onbekend	NEOL	NEOL	
2527	229840	475650	onbekend	MESO	MESO	
2549	231800	476260	grafheuvel	NEOLA	NEOLA	
2550	231830	476780	grafheuvel	NEO	BRONS	
2551	231780	476660	grafheuvel	NEO	BRONS	
2552	231780	476720	grafheuvel	NEO	BRONS	
2553	231730	476720	grafheuvel	NEO	BRONS	
2554	231820	476820	grafheuvel	NEO	BRONS	
2555	231980	476840	grafheuvel	NEO	BRONS	
2556	232080	477040	grafheuvel	NEO	BRONS	
2557	232240	477170	grafheuvel	NEO	BRONS	
2558	232270	477200	grafheuvel	NEO	BRONS	
2560	231290	475160	onbekend	NEO	NEO	
2561	232220	477240	grafheuvel	NEOL	BRONS	
2563	231300	475850	nederzetting	VME	VME	
2564	230730	476280	onbekend	NEO	NEO	
2565	230720	476350	onbekend	NEOMB	NEOMB	
2566	235000	477000	onbekend	ROM	VME	1000
2571	230000	476000	Celtic field/raatakker	IJZ	ROM	1000
2572	231840	477060	grafveld	BRONSL	IJZ	
2573	231700	475660	grafveld	XXX	XXX	
2576	233708	475974	havezathe	LMEA	NTA	
2577	239000	477000	onbekend	MESO	NEOV	1000
2579	231800	476260	megalietgraf	NEOL	BRONS	
2580	233000	476000	depotvondst	BRONSL	BRONSL	1000
2582	231730	475420	grafheuvel	NEOLB	NEOLB	
2583	231540	475360	grafheuvel	NEOL	BRONSV	
2584	231540	475360	onbekend	IJZ	IJZ	
2585	230880	475380	grafheuvel	NEO	BRONS	
2586	232410	477840	grafheuvel	IJZ	IJZ	
2587	232500	477600	grafveld	IJZ	IJZ	
2588	231820	476170	grafheuvel	NEO	BRONS	
2589	232180	476000	grafheuvel	BRONS	IJZ	
2590	232280	476040	grafheuvel	NEOL	BRONS	
2591	232310	476060	grafheuvel	BRONSL	IJZV	
2592	232600	476180	grafheuvel	NEOL	BRONS	
2593	232350	476360	grafheuvel	NEO	IJZ	
2594	231910	476330	grafheuvel	NEOL	BRONS	
2595	231820	476660	grafheuvel	NEO	BRONS	
2596	231800	476700	grafheuvel	NEO	BRONS	
2597	231890	476680	grafheuvel	NEO	BRONS	

catalogusnr.	X	Y	complexttype	beginperiode	eindperiode	nauwkeurigheid
2598	231440	476280	grafheuvel	NEOL	BRONS	
2599	230770	476340	grafheuvel	NEO	BRONS	
2601	232500	477700	onbekend	BRONSL	BRONSL	
2602	235890	475580	onbekend	BRONSMA	BRONSL	
2606	230000	475000	onbekend	NEOLA	BRONSM	1000
2607	230000	475000	onbekend	NEOM	BRONS	1000
2608	230190	476110	grafheuvel	NEO	BRONS	
2609	230210	476130	grafheuvel	NEO	BRONS	
2610	230140	476110	grafheuvel	NEO	BRONS	
2611	230100	476120	grafheuvel	NEO	BRONS	
2612	230130	476160	grafheuvel	NEO	BRONS	
2613	230140	476290	grafheuvel	NEO	BRONS	
2614	230170	476050	grafheuvel	NEO	BRONS	
2615	230150	476020	grafheuvel	NEO	BRONS	
2616	231750	475470	onbekend	NEOMB	NEOMB	
2617	231900	475400	nederzetting	ROM	ROM	
2618	231400	475400	onbekend	MESO	BRONSMB	
2623	231000	476000	onbekend	BRONSMB	BRONSL	1000
2624	232020	475860	grafheuvel	NEO	BRONS	
2625	231900	475800	grafheuvel	NEO	BRONS	
2626	232160	475260	grafheuvel	NEO	BRONS	
2627	232040	475240	grafheuvel	NEO	BRONS	
2628	232540	475240	grafheuvel	BRONSL	IJZV	
2629	233110	475650	onbekend	VMEB	LMEA	
2630	230420	475300	onbekend	PALEOLB	BRONS	
2631	230420	475300	onbekend	NEOL	NEOL	
2632	230590	475920	onbekend	MESO	MESO	
2633	230590	475920	onbekend	IJZ	IJZ	
2635	231430	475830	onbekend	NEO	NEO	
2636	239320	477520	onbekend	MESO	NEOV	
2637	231000	475160	onbekend	NEOMB	BRONSV	
2638	230530	475270	nederzetting	NEOLB	BRONSV	
2641	230540	475440	nederzetting	BRONSL	BRONSL	
2643	231350	475800	onbekend	NEO	BRONSM	
2644	232560	476400	grafheuvel	NEOL	IJZ	
2679	246390	478780	havezathe	LMEB	NT	
2680	245620	478610	havezathe	NT	NT	
2681	242090	478540	havezathe	NT	NT	
2682	241700	476820	havezathe	LMEB	NTC	
2683	245640	476210	havezathe	LMEB	LMEB	
2684	244800	478300	onbekend	IJZ	IJZ	
2685	245000	477000	grafheuvel	NEOL	IJZ	1000
2686	240800	478760	onbekend	PALEOM	PALEOM	
2687	244860	476310	onbekend	BRONSL	IJZV	
2695	244860	476100	onbekend	IJZ	IJZ	
2702	244000	475000	onbekend	NEO	NEO	1000
2703	245000	480000	onbekend	BRONSL	IJZV	1000
2710	245000	475000	onbekend	MESOM	NEOM	1000
2711	240320	477540	onbekend	NEOM	BRONS	
3047	229310	472550	huisplaats	NTA	NTB	
3052	227380	474380	onbekend	NEOLA	NEOLA	
3053	228450	473840	nederzetting	IJZ	IJZ	
3054	228450	473840	nederzetting	PALEOLB	PALEOLB	
3056	227700	474600	onbekend	NEOM	NEOL	
3057	229000	472000	onbekend	NEOLA	BRONSM	1000
3058	229000	472000	onbekend	NEOM	BRONS	1000

catalogusnr.	X	Y	complextyp	beginperiode	eindperiode	nauwkeurigheid
3287	232270	469620	grafveld	BRONSL	IJZV	
3339	228250	473780	onbekend	NEOM	BRONS	
3507	232160	469670	onbekend	IJZV	IJZV	
3670	231750	476670	onbekend	NEOM	BRONS	
3675	231000	472000	onbekend	NEOM	NEOL	1000
4652	243500	472310	havezathe	LME	NT	
4655	243000	471000	onbekend	MESO	NEOV	1000
4656	244340	474250	depotvondst	LMEB	LMEB	
4657	241450	474980	onbekend	BRONSV	BRONSV	
4658	241450	474980	onbekend	IJZ	IJZ	
4719	240900	474000	kasteel	LME	LME	
4720	245800	474500	onbekend	NEO	NEO	
4721	245100	472980	onbekend	NEOLA	BRONSM	
4722	245800	474400	onbekend	MESO	MESO	
4723	245800	474400	onbekend	NEO	NEO	
4724	244400	470600	onbekend	MESO	MESO	
4725	244400	470600	onbekend	NEO	NEO	
4726	244000	471000	onbekend	MESO	MESO	1000
4727	244000	471000	onbekend	NEO	NEO	1000
4728	240000	468000	onbekend	MESOM	NEOM	1000
4810	229310	472550	nederzetting	LME	NT	
4817	230860	472050	grafveld	VMEB	VMEC	
4818	231810	473000	nederzetting	BRONSV	BRONSV	
4819	235150	472050	onbekend	BRONSL	BRONSL	
4820	236650	471650	havezathe	LMEB	LMEB	
4821	237030	472820	borg/stins/versterkt huis	LMEB	LMEB	
4822	231000	472000	onbekend	ROM	ROM	1000
4823	230120	471800	grafveld	BRONSL	IJZ	
4824	230000	473160	havezathe	LME	NTB	
4825	230890	472360	kasteel	LME	LME	
4826	237110	472820	borg/stins/versterkt huis	LME	LME	
4827	237000	473080	borg/stins/versterkt huis	LME	LME	
4828	237460	473090	havezathe	LME	LME	
4829	235210	473550	havezathe	LMEB	NT	
4830	236140	472460	kasteel	LME	LME	
4831	237460	471300	havezathe	LME	NT	
4832	237520	470740	havezathe	LME	NT	
4833	236710	470600	havezathe	LME	NT	
4834	234160	468780	kasteel	LME	NT	
4835	236160	469030	havezathe	LME	NT	
4836	233000	472000	grafveld	VMEB	VMEB	1000
4836	233000	472000	onbekend	BRONS	BRONS	1000
4837	231000	470000	onbekend	BRONS	BRONS	1000
4838	233000	474000	onbekend	BRONSMA	BRONSL	1000
4839	232720	471880	grafheuvel	NEOL	BRONS	
4840	233130	472040	grafheuvel	NEOL	BRONS	
4841	233140	472040	grafheuvel	NEOL	BRONS	
4842	233170	472030	grafheuvel	NEOL	BRONS	
4843	233090	471940	grafheuvel	NEOL	BRONS	
4844	233140	471930	grafheuvel	NEOL	BRONS	
4845	234950	473960	havezathe	LMEB	NT	
4846	232690	472290	grafheuvel	BRONSMA	BRONSMA	
4847	232730	472240	grafheuvel	NEOL	BRONS	
4848	232740	472180	grafheuvel	NEOL	BRONS	
4849	233140	472280	grafheuvel	NEOL	BRONS	
4850	233180	472310	grafheuvel	NEOL	BRONS	

catalogusnr.	X	Y	complexttype	beginperiode	eindperiode	nauwkeurigheid
4851	233400	472650	grafheuvel	NEOL	BRONS	
4852	233440	472630	grafheuvel	NEOL	BRONS	
4853	233530	472790	grafheuvel	NEOL	BRONS	
4854	238600	470100	grafveld	BRONS	IJZ	
4855	232280	473340	grafheuvel	NEOL	BRONS	
4856	232330	473390	grafheuvel	NEOL	BRONS	
4857	232350	473390	grafheuvel	NEOL	BRONS	
4858	232150	473320	grafheuvel	NEOL	BRONS	
4859	236630	472440	havezathe	LME	NT	
4860	235400	474800	onbekend	NEOLA	NEOLA	
4861	235950	471350	onbekend	NEOM	BRONS	
4862	233750	472600	onbekend	BRONSMA	BRONSL	
4863	239000	474000	onbekend	NEOM	BRONS	1000
4864	233705	475972	havezathe	LME	NT	
4865	233000	470000	onbekend	NEOM	BRONS	1000
4866	239760	471380	onbekend	NEOM	BRONS	
4867	239800	469600	onbekend	NEOLA	NEOLA	
4868	236700	471750	onbekend	LMEB	NTA	
4869	234900	472030	nederzetting	MESO	MESO	
4870	234900	472030	nederzetting	NEO	BRONSV	
4871	234740	472000	nederzetting	MESO	MESO	
4872	234740	472000	nederzetting	NEO	NEO	
4873	234730	472000	onbekend	BRONSV	BRONSV	
4874	235000	470000	onbekend	NEOV	BRONS	1000
4875	230600	472500	onbekend	NEOM	NEOL	
4876	230000	474000	onbekend	NEOM	BRONS	1000
4877	231000	472000	onbekend	NEOM	NEOLB	1000
4878	231000	472000	onbekend	NEOLA	NEOLA	1000
4879	231000	472000	onbekend	NEOM	NEOL	1000
4880	233000	472000	onbekend	MESOV	NEOV	1000
4881	233000	472000	onbekend	BRONSV	BRONSV	1000
4882	233000	472000	onbekend	ROML	ROML	1000
4883	233000	472000	onbekend	NEOM	BRONS	1000
4884	233000	472000	onbekend	NEOM	BRONS	1000
4885	233000	472000	onbekend	NEOM	NEOLB	1000
4886	231000	470000	onbekend	NEOM	NEOL	1000
4887	231000	470000	onbekend	NEOM	NEOL	1000
4888	231000	470000	onbekend	NEOM	BRONS	1000
4889	231000	470000	onbekend	NEOV	BRONS	1000
4890	231000	470000	onbekend	IJZ	VME	1000
4891	231000	470000	onbekend	XXX	XXX	1000
4892	232160	469660	grafveld	IJZV	IJZV	
4893	236000	469000	onbekend	NEOV	NEOV	1000
4894	235260	471800	onbekend	BRONSL	BRONSL	
4895	233000	474000	onbekend	NEOMA	NEOMA	1000
4896	236900	471700	onbekend	MESO	MESO	
4897	236000	472000	stad	LME	NT	1000
4898	235900	471800	landweer	NEO	NTB	
4899	234320	468660	havezathe	LME	NT	
4900	237200	467150	onbekend	NEOM	BRONS	
4901	237200	467150	onbekend	MESOM	NEOM	
4902	234330	468230	havezathe	NT	NT	
4903	236230	468110	kasteel	LME	LME	
4904	236860	467310	kasteel	LME	LME	
4905	235400	468730	havezathe	LME	LME	
4906	234310	468730	kerk	LMEA	NTC	

catalogusnr.	X	Y	complexttype	beginperiode	eindperiode	nauwkeurigheid
4907	234600	468680	onbekend	LME	LME	
4908	234620	468660	onbekend	LME	LME	
4909	232830	467060	havezathe	LME	NT	
4910	230700	466100	onbekend	NEOM	BRONS	
4911	230380	468100	onbekend	NEOM	NEOL	
4912	238050	468050	onbekend	NEOLA	NEOLA	
4913	232000	468700	onbekend	NEOM	NEOL	
4914	234000	468000	onbekend	NEOM	NEOL	1000
4932	231000	476000	onbekend	PALEOLB	PALEOLB	1000
4933	230000	475000	onbekend	NEOLA	NEOLA	1000
4934	231000	476000	onbekend	BRONSL	IJZV	1000
4935	231000	476000	onbekend	BRONSL	BRONSL	1000
4936	231000	476000	onbekend	NEOVB	NEOLB	1000
4937	231000	476000	onbekend	NEOM	BRONS	1000
4939	233000	476000	onbekend	BRONSL	BRONSL	1000
4940	233000	476000	onbekend	BRONSMA	BRONSM	1000
4941	233000	476000	onbekend	PALEOLB	NEO	1000
4942	233000	476000	onbekend	NEOVB	NEOLB	1000
4943	233000	476000	onbekend	NEOVB	NEOVB	1000
4958	231760	475530	nederzetting	NEOMB	NEOMB	
4962	231000	472000	grafheuvel	ROMV	ROMMA	1000
4963	231000	472000	grafheuvel	ROMV	ROMMA	1000
13003	231050	476200	onbekend	MESO	MESO	
13278	231180	476180	grafveld	IJZV	IJZV	
13456	243000	471000	onbekend	MESO	MESO	1000
13469	230000	476500	onbekend	MESO	NEO	
13469	230000	476500	onbekend	MESO	NEO	1000
13474	239500	475150	onbekend	NEOLA	NEOLA	
13475	239500	475100	onbekend	MESO	MESO	
13476	239600	475100	onbekend	LME	LME	
13598	232300	469600	nederzetting	BRONSL	IJZV	
13631	234570	468750	nederzetting	LMEB	NTC	
13632	236600	471600	havezathe	LME	LME	
13632	236600	471600	havezathe	LME	NT	
13650	237050	472710	onbekend	LMEB	LMEB	
13702	245700	474200	onbekend	MESO	MESO	
13703	244100	470750	onbekend	MESO	MESO	
13713	236940	472780	stad	LMEB	NTC	
13715	245020	469740	onbekend	NEOM	NEOL	
13726	230620	475400	nederzetting	BRONSL	BRONSL	
13726	230620	475400	nederzetting	NEO	NEO	
13772	229470	475350	onbekend	NEO	NEO	
13773	229400	475000	onbekend	NEO	NEO	
13787	236960	472650	stad	LMEB	NTA	
13790	233100	475600	onbekend	LMEA	LMEA	
13790	233100	475600	onbekend	LMEA	LMEA	
13790	233100	475600	onbekend	NEOL	NEOL	
13791	228400	474000	nederzetting	NEO	NEO	
13791	228400	474000	nederzetting	IJZ	IJZ	
13795	235400	472700	nederzetting	MESO	MESO	
13813	230460	476540	grafheuvel	BRONS	IJZ	
13814	232170	473370	grafheuvel	NEOL	BRONS	
13828	239500	475200	nederzetting	MESO	NEOLB	
13835	245400	475750	veenweg/veenbrug	LMEB	LMEB	
17970	228000	475000	nederzetting	NEOLB	NEOLB	1000
17975	230250	476120	grafveld	BRONSL	IJZV	

catalogusnr.	X	Y	complextyp	beginperiode	eindperiode	nauwkeurigheid
17976	231860	476630	grafheuvel	NEOL	BRONS	
17977	230020	476490	grafheuvel	NEOL	BRONSV	
17980	233220	475940	nederzetting	ROML	ROML	
17999	245340	475780	stad	LMEB	NTC	
18015	231800	473000	onbekend	BRONSV	BRONSV	
18017	233700	473880	nederzetting	MESO	NEO	
18017	233700	473880	nederzetting	IJZ	IJZ	
18718	244750	476200	onbekend	ROMMB	ROMMB	
18841	233250	471550	nederzetting	MESOV	MESOV	
19297	233320	476500	nederzetting	BRONS	BRONS	
19298	238050	476400	nederzetting	MESO	MESO	
19299	237250	475400	nederzetting	MESO	MESO	
19300	233700	477450	nederzetting	NEO	NEO	
19302	233980	475130	nederzetting	MESO	NEO	
19302	233980	475130	nederzetting	PALEOLB	PALEOLB	
19308	236350	475500	onbekend	BRONS	ROM	
19309	230300	475900	nederzetting	NEO	NEO	
19310	230650	476050	nederzetting	BRONSV	BRONSV	
19311	230650	476500	nederzetting	MESO	MESO	
19312	239500	475200	onbekend	MESOM	NEOM	
19321	232420	474350	nederzetting	IJZ	IJZ	
19321	232420	474350	nederzetting	NEO	NEO	
19322	233800	473800	nederzetting	LMEA	LMEA	
19323	236500	472250	kerk	LME	LME	
19324	231300	468400	nederzetting	NEOMA	NEOMA	
21517	238530	475100	nederzetting	MESO	MESO	
21518	237700	475800	nederzetting	MESO	MESO	
21519	236800	475850	nederzetting	MESO	MESO	
21520	238900	475350	nederzetting	MESO	MESO	
21520	238900	475350	nederzetting	LMEB	LMEB	
21539	230200	473800	nederzetting	BRONSM	BRONSM	
21540	232700	471300	onbekend	NEOM	NEOL	
21564	233780	469560	nederzetting	MESO	MESO	
21574	241700	476820	nederzetting	LMEB	NTA	
22181	244750	476200	onbekend	ROMMB	ROMMB	
22188	233220	475940	nederzetting	ROML	VMEA	
22200	233700	472600	inhumatiegraf	VMEC	VMEC	
22201	233700	472600	inhumatiegraf	VMEC	VMEC	
22214	231580	475950	nederzetting	NEOL	BRONSV	
24147	234000	473000	inhumatiegraf	VMEC	VMEC	
29745	243500	472310	havezathe	LMEB	LMEB	
30627	231400	475800	onbekend	NEO	BRONS	
32106	244650	475850	onbekend	MESO	MESO	
32106	244650	475850	onbekend	IJZV	IJZM	
32106	244650	475850	onbekend	LMEB	LMEB	
32901	244650	475850	nederzetting	XXX	LME	
34007	246900	476300	landweer	LMEB	NTB	
37197	232000	475870	grafheuvel	NEO	IJZ	
37201	229160	472220	grafheuvel	NEO	IJZ	
37202	234290	472670	grafheuvel	NEO	IJZ	
37203	232320	473470	grafheuvel	NEO	IJZ	
37830	229170	472220	grafheuvel	NEO	IJZ	
38606	247250	478125	landweer	LMEB	NTB	
43946	230900	473040	onbekend	IJZ	IJZ	
43946	230900	473040	onbekend	VMED	LMEA	
43946	230900	473040	onbekend	NEOM	NEOL	

catalogusnr.	X	Y	complexttype	beginperiode	eindperiode	nauwkeurigheid
43959	231000	473000	nederzetting	IJZ	IJZ	
43959	231000	473000	nederzetting	XME	XME	1000
43959	231000	473000	onbekend	NEO	NEO	1000
43966	237110	472820	nederzetting	LME	NT	
43992	232400	477750	grafveld	IJZV	IJZV	
43996	231370	476230	grafheuvel	IJZL	IJZL	
44660	236375	475525	onbekend	XXX	XXX	
44862	238800	475700	depotvondst	NEOL	NEOL	
45677	236930	467100	onbekend	LME	LME	
45677	236930	467100	onbekend	PALEO	BRONS	
45677	236930	467100	onbekend	NTA	NTB	
45677	236930	467100	onbekend	VMEC	VMEC	
45721	237380	473110	onbekend	LME	NT	
46321	233150	472200	grafheuvel	NEOL	BRONS	
50652	231000	473000	basiskamp	MESO	IJZV	1000
55702	230700	472900	nederzetting	VMEC	LMEB	
55702	230700	472900	nederzetting	NEO	NEO	
55702	230700	472900	nederzetting	IJZ	IJZ	
56070	245900	475000	onbekend	ROMVA	NTC	
59015	238000	473000	onbekend	PALEOLB	MESO	1000
59015	238000	473000	onbekend	LMEB	NTA	1000
59017	237600	473900	onbekend	PALEOLB	MESO	
402651	232160	475963	onbekend	PALEOL	NEO	
402653	237160	475360	kanaal	PALEO	NT	
402655	237225	475390	onbekend	MESO	NT	
402657	232322	473487	grafheuvel	NEO	BRONS	
402659	229910	475630	onbekend	MESO	NEO	
402659	229910	475630	onbekend	NEO	LME	

catnummer	Gemeente	Type	Naam	Bijnaam
BH01	Markelo	Bedehuis		
BH02	Diepenheim	Bedehuis		
BH03	Goor	Bedehuis		
BH04	Goor	Bedehuis		
BH05	Delden	Bedehuis		
BO001	Markelo	Boerderij	Tibbert	Folkerding
BO002	Markelo	Boerderij	Kerkemeijer	De Wedeme
BO003	Markelo	Boerderij	Sink	Sicking
BO004	Markelo	Boerderij	Leuverink	Lovelding
BO005	Markelo	Boerderij	Ovink	Oving
BO006	Markelo	Boerderij	Kuiper	Epping
BO007	Markelo	Boerderij	Bolink	Bolding
BO008	Markelo	Boerderij		Koeting
BO009	Markelo	Boerderij	De Schrijver	Ickling
BO011	Markelo	Boerderij	Wissink	Wissing
BO012	Markelo	Boerderij	Breukink	Broking
BO013	Markelo	Boerderij	Meenderink	Menreding
BO014	Markelo	Boerderij	De Kopren Smor	Hidding
BO015	Markelo	Boerderij	Rosink	Rozing
BO016	Markelo	Boerderij	Elkink	Eleking
BO017	Markelo	Boerderij	Ter Boo	Esking
BO018	Markelo	Boerderij		Wymering
BO019	Markelo	Boerderij		Lamberting
BO020	Stokkum	Boerderij	Hulsbeke	De Heest
BO021	Stokkum	Boerderij	Wansink	Wernsing
BO022	Stokkum	Boerderij		De Greve
BO023	Stokkum	Boerderij		Dyking
BO024	Stokkum	Boerderij	Groot Wannink	Waning
BO025	Stokkum	Boerderij	Koenderink	Conrading
BO026	Stokkum	Boerderij	Rensink	Rensing
BO027	Stokkum	Boerderij		Gheleking
BO028	Stokkum	Boerderij		Egensing
BO029	Stokkum	Boerderij	Ikink	Icking
BO030	Stokkum	Boerderij	De Zigger	Syking
BO031	Stokkum	Boerderij	Hoelvink	Hughing
BO032	Stokkum	Boerderij		Ridering
BO033	Stokkum	Boerderij	Oolberink	Oedberting
BO034	Stokkum	Boerderij	Roesink	Wenneking
BO035	Stokkum	Boerderij	Hoestink	Huystede
BO036	Stokkum	Boerderij	Letink	Leting
BO037	Stokkum	Boerderij	Mensink	Mensing
BO038	Stokkum	Boerderij	De Renger	Rengering
BO039	Stokkum	Boerderij		Effing
BO040	Stokkum	Boerderij	Roelvink	Roelving
BO041	Stokkum	Boerderij	Wannink	Waning Ludeken
BO042	Stokkum	Boerderij	Hesselink	Hessling
BO043	Stokkum	Boerderij	De Heuver	De Hoff to Stochem
BO044	Stokkum	Boerderij	Aling	Adeling
BO045	Stokkum	Boerderij	Luppink	Lupping
BO046	Stokkum	Boerderij	Leunk	Luding
BO047	Stokkum	Boerderij	Leeftink	Leefting
BO048	Stokkum	Boerderij	Lieferink	Leffording
BO049	Stokkum	Boerderij	Vruwink	Fruwinck
BO050	Stokkum	Boerderij		Mensing
BO051	Stokkum	Boerderij	Wolberink	Wolberting
BO052	Stokkum	Boerderij	Nijhuis	Nyehus
BO053	Stokkum	Boerderij		Hilberting
BO054	Stokkum	Boerderij	De hunger	Hungering
BO055	Stokkum	Boerderij		Luttike Wenning
BO056	Herike	Boerderij		Lamberting
BO057	Herike	Boerderij		Lowyck
BO058	Herike	Boerderij	Daalkam	Dalewyck
BO059	Herike	Boerderij	Wijmerink	Wymering
BO060	Herike	Boerderij	De Bekker	Luttike Werse
BO061	Herike	Boerderij	De Werze	Grote Werse
BO062	Herike	Boerderij	Immink	Ymyng
BO063	Herike	Boerderij		Vrilling
BO064	Herike	Boerderij	Eunk	Oding
BO065	Herike	Boerderij	Nijhuis	Nyehuis
BO066	Herike	Boerderij	De Scholte	Wichming
BO067	Herike	Boerderij	Tijink	Grote Plecht
BO068	Herike	Boerderij	De plecht	Luttike plecht
BO069	Herike	Boerderij		Schuring
BO070	Herike	Boerderij	Wilbers	Wilberting
BO071	Herike	Boerderij	Eertink	Eerting
BO072	Herike	Boerderij		Pol
BO073	Herike	Boerderij		De Welle
BO074	Herike	Boerderij	Vinkert	Egbertingman
BO075	Herike	Boerderij	Wissink	Wissing
BO076	Herike	Boerderij	Hekhuis	Hechues
BO077	Herike	Boerderij	twee Boerderijen	Stuvelhoff
BO078	Herike	Boerderij		Mathena
BO079	Elsen	Boerderij	Rotman	Dat Rode
BO080	Elsen	Boerderij	Wassink	Wassing
BO081	Elsen	Boerderij	Klein Mensink	Mensing
BO082	Elsen	Boerderij	Ribbert	Ribbert
BO083	Elsen	Boerderij	Den Bloemert	Blomendal

catnummer	Gemeente	Type	Naam	Bijnaam
BO084	Elsen	Boerderij	De koopman	Hinreking
BO085	Elsen	Boerderij	Wissink	Wising
BO086	Elsen	Boerderij	Assink	Assing
BO087	Elsen	Boerderij	OonkBoer	Oding
BO088	Elsen	Boerderij	Willink	Wiltghering
BO089	Elsen	Boerderij	Zwaaftink	Swafferink
BO090	Elsen	Boerderij	Den lemker	Alberting
BO091	Elsen	Boerderij	Eeftink	Eveking
BO092	Elsen	Boerderij	Lentfers	Lentghering
BO093	Elsen	Boerderij	Tjoonk	thyoding
BO094	Elsen	Boerderij	Roesink	Rosing
BO095	Elsen	Boerderij	Megelink	Megelding
BO096	Elsen	Boerderij	Klein Niesink	Nysing
BO097	Elsen	Boerderij	Hegeman	Wenning
BO098	Elsen	Boerderij	Aaftink	Aveking
BO099	Elsen	Boerderij	Den Tumker	Tevenbrinck
BO10	Markelo	Boerderij		Luding
BO100	Elsen	Boerderij	Leunk	Loding
BO101	Elsen	Boerderij		Bozing
BO102	Elsen	Boerderij	Zendman	Senderkate
BO103	Elsen	Boerderij	Wolters	Luttike Leting
BO104	Elsen	Boerderij	Letink	Grote Leting
BO105	Diepenheim	Boerderij	Hogelaar	Hogeler
BO106	Diepenheim	Boerderij		De Haer
BO107	Diepenheim	Boerderij		Brookkamp
BO108	Diepenheim	Boerderij		Ther Mat
BO109	Diepenheim	Boerderij	Haghuis	Hachhuisz
BO110	Diepenheim	Boerderij	Morshuis	Morshuis
BO111	Diepenheim	Boerderij	Bekkedam	
BO112	Diepenheim	Boerderij	Kamphuis	Camphusz
BO113	Diepenheim	Boerderij	Varenbrink	Varenbrinck
BO114	Diepenheim	Boerderij	Kagelink	Cagelinck
BO115	Diepenheim	Boerderij	Wiedenbroek	Ensinck
BO116	Diepenheim	Boerderij	Gesink	Gesinck
BO117	Diepenheim	Boerderij	Niehof	Nihoff
BO118	Diepenheim	Boerderij		De Bornt
BO119	Diepenheim	Boerderij	Het Venne	Dat Fenne
BO120	Diepenheim	Boerderij	Donkelman	Dunckler
BO121	Diepenheim	Boerderij	Wezelman	De Wesel
BO122	Diepenheim	Boerderij	Swerink	Swerinck
BO123	Diepenheim	Boerderij		Hemmelman
BO124	Diepenheim	Boerderij	De helle	
BO125	Diepenheim	Boerderij	De Schelver	Schelve
BO126	Diepenheim	Boerderij		Elverinck
BO127	Diepenheim	Boerderij	Wilgeman	Wilgenman
BO128	Diepenheim	Boerderij	Wanink	Waninck
BO129	Diepenheim	Boerderij	Roethorst	De Rethorst
BO130	Diepenheim	Boerderij	Temminck	
BO131	Diepenheim	Boerderij	Berendsen	Berndt up de Schipbeck
BO132	Diepenheim	Boerderij	Schoman	Coeerrinck
BO133	Diepenheim	Boerderij	Ravenhorst	
BO134	Middendorp	Boerderij	Leusink	Losinck
BO135	Middendorp	Boerderij	Brummelman	LoBromelersinck
BO136	Middendorp	Boerderij	Relker	Relker
BO137	Middendorp	Boerderij	Teutelink	Toitelinck
BO138	Middendorp	Boerderij	De Klookenhuuze	De Kloekhuizen
BO139	Middendorp	Boerderij	Reimelink	Reymelinck
BO140	Middendorp	Boerderij	Boerman	Burmen
BO141	Middendorp	Boerderij	Boterhuis	Baterhuysz
BO142	Middendorp	Boerderij	Blokhorst	Blockhorst
BO143	Markvelde	Boerderij	Bonkert	Bunckinck
BO144	Markvelde	Boerderij	Damme	Damme
BO145	Markvelde	Boerderij	Henink	Henninck
BO146	Markvelde	Boerderij	Bisperink	Bispinck
BO147	Markvelde	Boerderij	Scholten	Schulten
BO148	Markvelde	Boerderij	De boer van de Molen	De mulner tho Marckfelde
BO149	Hengevelde	Boerderij	Bolscher	Mensing
BO150	Hengevelde	Boerderij	Koenderink	Koemrading
BO151	Hengevelde	Boerderij	Hannink	Hanning
BO152	Hengevelde	Boerderij	Heggeler	Hecker
BO153	Hengevelde	Boerderij	De fluttert	Fluttert
BO154	Hengevelde	Boerderij	Het oonk	Uding
BO155	Hengevelde	Boerderij	Wegereef	Weghereeff
BO156	Hengevelde	Boerderij	Groot-Hedde	Heddene
BO157	Goor	Boerderij		De Horst
BO158	Goor	Boerderij		Averacker
BO159	Kerspel Goor	Boerderij	Sprokkereef	Sprakelreveskate
BO160	Kerspel Goor	Boerderij		Bronnincreef
BO161	Kerspel Goor	Boerderij	Dambrink	Damyngbrinck
BO162	Kerspel Goor	Boerderij		De Dam
BO163	Kerspel Goor	Boerderij	Senkeldam	Senkeldam
BO164	Kerspel Goor	Boerderij	Geuzendam	Guerselingdam
BO165	Kerspel Goor	Boerderij	Klein Bruggink	Bruensbrugge
BO166	Kerspel Goor	Boerderij		Ghyming
BO167	Kerspel Goor	Boerderij		Grote Merhem
BO168	Kerspel Goor	Boerderij		Luttike Merhem
BO169	Kerspel Goor	Boerderij	Moerwinkel	Moirwinckel

catnummer	Gemeente	Type	Naam	Bijnaam
BO170	Kerspel Goor	Boerderij	De Helle	De helle
BO171	Kerspel Goor	Boerderij	Boswinkel	Bozewinkel
BO172	Kerspel Goor	Boerderij	Snakeborg	Krakenborch
BO173	Kerspel Goor	Boerderij	Luttinkhengel	Luttike Hengelo
BO174	Kerspel Goor	Boerderij	Reef	Harentreef
BO175	Kerspel Goor	Boerderij	Groothengel	Grote Hengelo
BO176	Kerspel Goor	Boerderij	Doeschot	Duyschote
BO177	Kerspel Goor	Boerderij	Spekenbrink	Spekenbring
BO178	Kerspel Goor	Boerderij	Howhedde	Luttike Heddene
BO179	Beusbergen	Boerderij	Meengs	
BO180	Kerspel Goor	Boerderij		Broyl
BO181	Kerspel Goor	Boerderij		Bromelham
BO182	Kerspel Goor	Boerderij		Nyehus
BO183	Kerspel Goor	Boerderij	Harrewes	Suchorst
BO184	Kerspel Goor	Boerderij	Heiink	Heyginck
BO185	Wiene-Zeldam	Boerderij	Hagreis	Hachreyse
BO186	Wiene-Zeldam	Boerderij	Spekreis	Specreyse
BO187	Wiene-Zeldam	Boerderij	Reeboer	Stokentreeff
BO188	Wiene-Zeldam	Boerderij		Seeldam
BO189	Wiene-Zeldam	Boerderij	Spenk	Spenekeling
BO190	Wiene-Zeldam	Boerderij	Volkerink	Volkering
BO191	Wiene-Zeldam	Boerderij		Assing
BO192	Wiene-Zeldam	Boerderij		Menting
BO193	Wiene-Zeldam	Boerderij	Wanink	Waning
BO194	Wiene-Zeldam	Boerderij	Koebrugge	Kokenbrugge
BO195	Wiene-Zeldam	Boerderij	Possenmaats	Ruweler
BO196	Wiene-Zeldam	Boerderij	Vaarhorst	Vaerhorst
BO197	Wiene-Zeldam	Boerderij	Meijer	De Meyer
BO198	Wiene-Zeldam	Boerderij	Wanink	Werning
BO199	Wiene-Zeldam	Boerderij	Het Gozelink	Ghozening
BO200	Wiene-Zeldam	Boerderij	Leusink	Loetzing
BO201	Wiene-Zeldam	Boerderij	Duis	Ter Dues
BO202	Wiene-Zeldam	Boerderij	Het Gorsveld	Ghaersvelde
BO203	Wiene-Zeldam	Boerderij	Het Hemvelder	Herman Harbart
BO204	Wiene-Zeldam	Boerderij	Heerbaard	Bernt Hartbart
BO205	Wiene-Zeldam	Boerderij	Tankink	Tancking
BO206	Wiene-Zeldam	Boerderij	Hoesstede	Huestede
BO207	Wiene-Zeldam	Boerderij	Lamtink	Lmberting
BO208	Wiene-Zeldam	Boerderij	Ter Braak	De Braeck
BO209	Wiene-Zeldam	Boerderij	Schoneveld	Schoneveldt
BO210	Wiene-Zeldam	Boerderij	Eksterkotte	Eghesteren Kathe
BO211	Wiene-Zeldam	Boerderij	Horst	De Horst
BO212	Wiene-Zeldam	Boerderij	Zuidhof	Syethoff
BO213	Wiene-Zeldam	Boerderij	Oosterhof	Oosterhoff
BO214	Wiene-Zeldam	Boerderij	Tusschede	Tuesschede
BO215	Bentelo	Boerderij	Nijhuis	Nyehuis
BO216	Beusbergen	Boerderij	Greven	
BO217	Bentelo	Boerderij		Boemcamp
BO218	Bentelo	Boerderij	Ottenschot	Ottenschot
BO219	Bentelo	Boerderij	Smeenck	Smeding
BO220	Bentelo	Boerderij	Hilderink	Hillering
BO221	Bentelo	Boerderij	Lentelink	Lenteling
BO222	Bentelo	Boerderij	Hertgerink	Hertghering
BO223	Bentelo	Boerderij	Lubberdink	Lubberting
BO224	Bentelo	Boerderij	Bernink	Bernding
BO225	Bentelo	Boerderij	Lokamp	Lokamp
BO226	Bentelo	Boerderij	Hofmeier	De Hoff
BO227	Bentelo	Boerderij	Groothuis	Grothus
BO228	Bentelo	Boerderij		De Wender
BO229	Delden	Boerderij	Rannink	Randing
BO230	Deldenerbroek	Boerderij	Spolder	Spolder
BO233	Deldenerbroek	Boerderij	Backenhage	Rotghering
BO234	Deldenerbroek	Boerderij	Aaltink	Alting
BO235	Deldenerbroek	Boerderij	Rouweler	Cuweler
BO236	Deldenerbroek	Boerderij	Welberg	Welbroch
BO237	Deldenerbroek	Boerderij	Beunink	Benniker
BO238	Deldenerbroek	Boerderij	Lantink	Lamberting
BO239	Deldenerbroek	Boerderij	De Horst	De Horst
BO240	Deldenerbroek	Boerderij	Het Hage	Haghe
BO241	Deldenerbroek	Boerderij	Hofboer	De Reethoff
BO242	Markelo	Boerderij	Bisschopslonink	
BO243	Deldenerbroek	Boerderij	Hazenkamp	Hasencamp
BO244	Deldenerbroek	Boerderij	Dreteler	Dretleer
BO245	Deldenerbroek	Boerderij	Immink	Yrnyng
BO246	Deldenerbroek	Boerderij	Seppenwoolde	Sepenwolt
BO247	Deldenerbroek	Boerderij	Kraaienveld	Kreyenveldt
BO248	Deldenerbroek	Boerderij	Rikkerink	Rickarding
BO249	Deldenerbroek	Boerderij	Siemerink	Sinering
BO250	Deldenerbroek	Boerderij	Slag	Sargherding
BO251	Deldenerbroek	Boerderij	Rottink	Rootting
BO252	Deldenerbroek	Boerderij	Scherphof	Scharpehoff
BO253	Deldenerbroek	Boerderij	Siethof	Sythoff
BO254	Deldenerbroek	Boerderij	Argelo	Ergelo
BO255	Deldenerbroek	Boerderij	Bepseler	Pepsleer
BO256	Deldenerbroek	Boerderij		Langenhorst
BO257	Deldenerbroek	Boerderij	De Bekker	Beeke
BO258	Deldenerbroek	Boerderij	Hofstede	Hoffstede

catnummer	Gemeente	Type	Naam	Bijnaam
BO259	Deldenerbroek	Boerderij	Bokdam	Bocdam
BO260	Deldenerbroek	Boerderij	Noordmolen	Nortmole
BO261	Deldenerbroek	Boerderij	Brinkkotte	Brichus
BO262	Deldenerbroek	Boerderij	Ottenhof	Ottenhof
BO263	Deldenerbroek	Boerderij	Wengele	Wengelen
BO264	Deldenerbroek	Boerderij	Berghuis	Berchues
BO265	Deldenerbroek	Boerderij	Braker	Wolbertherbraeck
BO266	Deldenerbroek	Boerderij	Wanink	Waning
BO267	Deldenerbroek	Boerderij	Hobbelink	Hubbelding
BO268	Deldenerbroek	Boerderij		Joling
BO269	Deldenerbroek	Boerderij	Leusink	Luezing
BO270	Deldenerbroek	Boerderij	Assink	Assing
BO271	Deldenerbroek	Boerderij	Kolhof	Coldehoff
BO272	Deldenerbroek	Boerderij	Elbert	Elberting
BO273	Deldenerbroek	Boerderij	Wiegerink	Wicherding
BO274	Deldenerbroek	Boerderij	Perik	Peryck
BO275	Deldenerbroek	Boerderij	Hege	Hoghe
BO276	Deldenerbroek	Boerderij		Belling
BO277	Deldenerbroek	Boerderij		Oeding
BO278	Deldenerbroek	Boerderij		Rupering
BO279	Deldenerbroek	Boerderij	Averink	Overing
BO280	Herike	boerderij	Stoevelman	
BO281	Herike	Boerderij	De Swanenborgh	Zwanenburg
BO282	Herike	Boerderij	Rikardinc	Het Plasman
H01	Herike	Havezate	Stoevelaar	
H02	Elsen	Havezate	Effink	
H03	Diepenheim	Havezate	Huis Diepenheim	
H04	Diepenheim	Havezate	Peckedam	
H05	Diepenheim	Havezate	Nijenhuis	
H06	Diepenheim	Havezate	Warmelo	
H07	Goor	Havezate	Scherpenzeel	
H08	Kerspel Goor	Havezate	Heeckeren	
H09	Kerspel Goor	Havezate	Olidam	
H10	Kerspel Goor	Havezate	Weldam	
H11	Kerspel Goor	Havezate	Wegdam	
H12	Deldenerbroek	Havezate	Twickel	
H13	Deldenerbroek	Havezate	Dubbelink	
H14	Dijkerhoek	Havezate	Oldenhof	
H15	Deldenerbroek	Havezate	Het Warmtink	Wermberding
H16	Bentelo	Havezate	Hachmeule	Hachmole
H17	Azelo	Havezate	Graes	
H18	Diepenheim	Havezate	Eerste Huis te Diepenheim	
H19	Diepenheim	Havezate	Westerflir	
H20	Goor	Havezate	Huis Thije	
H21	Kerspel Goor	Havezate	Kevelham	Kevelham
K01	Markelo	Kasteel	Keppels	
K02	Goor	Kasteel	Bisschoppelijk kasteel	
W01	Elsen	Watermolen		
W02	Diepenheim	Watermolen		
W03	Middendorp	Watermolen		
W04	Markvelde	Watermolen		
W05	Hengevelde	Watermolen		
W06	Goor	Watermolen		
W07	Kerspel Goor	Watermolen		
W08	Bentelo	Watermolen		
W09	Bentelo	Watermolen		
W10	Deldenerbroek	Watermolen		

Cat.nr.	Complextype	Naam	Locatie	Toelichting
AH1	boerderij	Erve De Reeze	Diepenheim	
AH2	boerderij	Erve Luizebelt	Diepenheim	
AH3	boerderij	Erve Vlooiensbelt	Diepenheim	
AH4	boerderij	De Lemmerije	Diepenheim	
AH5	herberg	Oude sluis	Diepenheim	oude haven en herberg
AH6	molen	Heeckerense molen?	Goor	mogelijke locatie van molen
AH7	boerderij	Sint Anna	Delden	
AH8	boerderij	Schutterij	Delden	
AH9	boerderij	Mollink	Delden	
AH10	boerderij	Wilmink	Delden	
AH11	boerderij	Meijer	Delden	
AH12	gehucht Het Nieuwland	-	Delden	
AH13	Zuidmolen?	-	Delden	
AH14	molen (verdwenen)	-	Delden	
AH15	omgeving Boerderij Holtman	-	Delden	
AH16	Morsegoor	-	Delden	
AH12	Hof toe Goor	-	Goor	
AH17	poort en brug	-	Goor	
AH18	borgpoort	-	Goor	
AH19	poort en brug	-	Goor	
AH20	poort en brug	-	Goor	
AH21	vestingwerk?	-	Delden	

OMG NR	X COORD	Y COORD	OZK ID	OZK TYPE	S ADVIES	TOPONIEM	PLAATS	DATUM AANVANG	MOTIEF	UITVOERDER
1181	233700	473880	0	onbekend/overig		HERIKE	Herika	15-09-1988	overige grondwerkzaamheden	Onbekend
1191	244650	475850	0	proefsleuven		RAESFELT	Delden	20-03-1995	overige grondwerkzaamheden	Onbekend
1952	230945	473087	3437	proefsleuven	onbekend	Noordachtersch	Markelo	31-03-1999	bouwwerkzaamheden	ADC ArchoProjecten
3099	236086	472057	314	booronderzoek	geen vervolgonderzoek noodzakelijk	-	Goor	01-12-2000	overige grondwerkzaamheden	Vestigia BV
3202	237817	474061	397	booronderzoek	geen vervolgonderzoek noodzakelijk	-	Goor	01-12-2000	overige grondwerkzaamheden	RAAP
3876	232142	477196	1629	begeleiding	Grafheuvel in zuidwesthoek terrein: maatregelen ter consolidering aangeraden.	Ecoduct de Borkveld	Rijssen	21-02-2003	bouwwerkzaamheden	Jacobs & Burnier
4893	230701	472964	0	opgraving	niet van toepassing (definitieve opgraving)	De Esch	Markelo	29-07-2003	overige grondwerkzaamheden	ADC ArchoProjecten
5158	230300	476331	1479	booronderzoek	onbekend	-	Elsen	01-07-1987	overige grondwerkzaamheden	RAAP
5335	230352	476583	1644	onbekend/overig	afvoeren van AMK-lijst	-	Borkeld	01-03-1988	overige grondwerkzaamheden	RAAP
5336	232178	475990	1647	onbekend/overig	handhaven AMK-lijst	-	Elsen	01-03-1988	overige grondwerkzaamheden	RAAP
5337	232084	477043	1648	onbekend/overig	afvoeren van AMK-lijst	-	Elsen	01-03-1988	overige grondwerkzaamheden	RAAP
5338	232262	477175	1649	onbekend/overig	afvoeren van AMK-lijst	-	Elsen	01-03-1988	overige grondwerkzaamheden	RAAP
5339	230666	476470	1650	booronderzoek	handhaven AMK-lijst	-	Elsen	01-03-1988	overige grondwerkzaamheden	RAAP
5343	230777	476269	1651	booronderzoek	handhaven AMK-lijst	-	Elsen	01-03-1988	overige grondwerkzaamheden	RAAP
5345	230975	476129	1653	booronderzoek	handhaven AMK-lijst	-	Elsen	01-03-1988	overige grondwerkzaamheden	RAAP
5347	230705	476048	1654	booronderzoek	handhaven AMK-lijst	-	Elsen	01-03-1988	overige grondwerkzaamheden	RAAP
5350	231900	476679	1660	booronderzoek	handhaven AMK-lijst	-	Elsen	01-03-1988	overige grondwerkzaamheden	RAAP
5852	230701	472964	4993	opgraving	niet van toepassing (definitieve opgraving)	De Esch (DO)	Markelo	11-11-2003	overige grondwerkzaamheden	ADC ArchoProjecten
7040	244999	474841	2923	booronderzoek	vervolgonderzoek in de vorm van begeleiding (in deel van plangebied)	De Braak-West	Delden	19-04-2004	bouwwerkzaamheden	De Steekproef
7141	246175	479121	18998	opgraving	niet van toepassing (definitieve opgraving)	Azeler Esch	Azelo	15-09-2004	infrastructuur	RAAP
7142	247388	477769	18999	opgraving	niet van toepassing (definitieve opgraving)	Buren	Delden	01-10-2004	infrastructuur	RAAP
8104	243458	471257	3519	booronderzoek	vervolgonderzoek noodzakelijk bij ingrepen dieper dan 105 cm	Marsmanstraat	Bertelo	09-2004	bouwwerkzaamheden	De Steekproef
10134	236361	475510	10134	booronderzoek	onbekend	-	Elsenerbroek	23-11-1995	overige grondwerkzaamheden	RAAP
11093	236911	467172	11093	booronderzoek	vervolgonderzoek in de vorm van proefsleuven	De Horde	Diepenheim	01-01-2001	overige grondwerkzaamheden	BAAC
11094	237385	473119	11094	booronderzoek	vervolgonderzoek in de vorm van proefsleuven	-	Goor	21-09-1999	overige grondwerkzaamheden	ARC bv
13951	234797	469169	11700	booronderzoek	geen vervolgonderzoek noodzakelijk	Diepenheim-Noord	Diepenheim	11-05-2005	bouwwerkzaamheden	De Steekproef
14346	237095	473092	12781	booronderzoek	vervolgonderzoek in de vorm van proefsleuven	Molenstraat 71	Goor	21-10-2005	bouwwerkzaamheden	Synthebra BV
14573	231459	472758	12469	booronderzoek	geen vervolgonderzoek noodzakelijk	Beusbergerwatergang	Markelo	04-11-2005	overige grondwerkzaamheden	RAAP
14994	237076	472988	0	bureauonderzoek	-	Molenstraat 84	Goor	06-12-2005	bouwwerkzaamheden	ARC bv
15002	237207	472611	0	bureauonderzoek	-	Kloosterlaan 11/Hengeveldestraat 57	Goor	06-12-2005	bouwwerkzaamheden	ARC bv
15062	237076	472989	12611	booronderzoek	geen vervolgonderzoek noodzakelijk	Molenstraat	Goor	07-12-2005	bouwwerkzaamheden	ARC bv
15064	237212	472611	12612	booronderzoek	geen vervolgonderzoek noodzakelijk	kloosterlaan	Goor	07-12-2005	bouwwerkzaamheden	ARC bv
15076	237030	472704	13860	booronderzoek	vervolgonderzoek in de vorm van proefsleuven	Voorstraat/Hengeveldestraat	Goor	12-01-2006	bouwwerkzaamheden	Vestigia BV
15826	230593	472512	0	bureauonderzoek	onbekend	Grotestraat 10-12	Markelo	09-2005	overige grondwerkzaamheden	ADC ArchoProjecten
16147	231528	474886	13678	booronderzoek	vervolgonderzoek in de vorm van boringen	Groningerveldweg	Markelo	17-02-2006	bouwwerkzaamheden	Becker en Van de Graaf
18271	233493	474967	0	booronderzoek	-	Holtijk/Piadsijk	Onbekend	25-07-2006	bouwwerkzaamheden	ADC ArchoProjecten
18335	234700	471749	0	bureauonderzoek	-	Herikervlietweg	Goor	27-07-2006	bouwwerkzaamheden	SOB Research
18401	237969	472474	18832	booronderzoek	geen vervolgonderzoek noodzakelijk	Gijmink	Goor	11-08-2006	bouwwerkzaamheden	Arcadis
18470	228240	473425	15674	bureauonderzoek	vervolgonderzoek in de vorm van boringen (in deel van plangebied)	Domelaar 2	Markelo	08-08-2006	overige grondwerkzaamheden	De Steekproef
18524	234538	469593	15049	booronderzoek	geen vervolgonderzoek noodzakelijk	-	Diepenheim	15-08-2006	bouwwerkzaamheden	RAAP
18603	232751	467083	15467	begeleiding	onbekend	Westervlier	Diepenheim	04-09-2006	RCE	De Steekproef
18702	245297	475987	0	booronderzoek	geen vervolgonderzoek noodzakelijk	Jan Lucaskamp	Onbekend	11-04-2005	bouwwerkzaamheden	Gronitij
19261	232829	469371	15459	booronderzoek	geen vervolgonderzoek noodzakelijk	Holterman	Markelo	05-10-2006	bouwwerkzaamheden	RAAP
19271	234286	471707	0	booronderzoek	onbekend	Herikervlietweg	Goor	03-10-2006	bouwwerkzaamheden	SOB Research
19528	245406	475954	15510	booronderzoek	vervolgonderzoek in de vorm van opgraving	-	Onbekend	23-10-2006	bouwwerkzaamheden	BAAC
21939	236705	472241	17383	booronderzoek	geen vervolgonderzoek noodzakelijk	Grotestraat 147-153	Goor	11-04-2007	bouwwerkzaamheden	De Steekproef
22740	241523	469725	0	bureauonderzoek	-	Vondersweg	Hengevelde	23-05-2007	bouwwerkzaamheden	ARC bv
22741	241523	469725	0	booronderzoek	-	Vondersweg	Hengevelde	24-05-2007	bouwwerkzaamheden	ARC bv
22890	245466	475754	18020	booronderzoek	geen vervolgonderzoek noodzakelijk	Langestraat 33	Delden	18-06-2007	bouwwerkzaamheden	De Steekproef
23087	239498	474491	0	booronderzoek	-	Spenkelingsweg 4	Ambt Delden	21-06-2007	bouwwerkzaamheden	SOB Research
24262	228546	473433	18428	booronderzoek	vervolgonderzoek in de vorm van boringen (in deel van plangebied)	Domelaar II	Markelo	05-09-2007	overige grondwerkzaamheden	BAAC
24274	231258	473103	19358	bureauonderzoek	vervolgonderzoek in de vorm van boringen	Herikerweg	Markelo	04-09-2007	bouwwerkzaamheden	De Steekproef
24280	229536	475813	0	booronderzoek	-	Borkeld, Natuur Buiten Landinrichting	Borkeld	10-09-2007	overige grondwerkzaamheden	ADC ArchoProjecten
24484	231069	472997	19155	booronderzoek	geen vervolgonderzoek noodzakelijk	Romijnlaan	Markelo	01-10-2007	bouwwerkzaamheden	De Steekproef
25287	231259	473101	19359	booronderzoek	geen vervolgonderzoek noodzakelijk	Herikerweg 2	Markelo	14-11-2007	bouwwerkzaamheden	De Steekproef
25541	228752	473493	19301	booronderzoek	vervolgonderzoek in de vorm van proefputten	Domelaar-II	Markelo	21-11-2007	overige grondwerkzaamheden	BAAC
27938	226388	472803	0	bureauonderzoek	-	Rondaalte/Nijkamp	Holtel	01-04-2008	overige grondwerkzaamheden	RAAP
28162	230691	472145	0	booronderzoek	geen vervolgonderzoek noodzakelijk	Schoolstraat 15	Markelo	17-04-2008	bouwwerkzaamheden	De Steekproef
28311	246338	479040	22428	bureauonderzoek	vervolgonderzoek in de vorm van begeleiding	Azelerbeek	Borne	07-05-2008	overige grondwerkzaamheden	ADC ArchoProjecten
28515	236827	472228	0	bureauonderzoek	-	Possestraat	Goor	28-04-2008	bouwwerkzaamheden	De Steekproef
28521	235222	469223	0	bureauonderzoek	-	-	Diepenheim	28-04-2008	bouwwerkzaamheden	Synthebra BV
29354	251596	472745	0	bureauonderzoek	vervolgonderzoek in de vorm van boringen (in deel van plangebied)	-	Enschede	17-06-2008	overige grondwerkzaamheden	RAAP
29573	231312	476352	22866	booronderzoek	vervolgonderzoek in de vorm van begeleiding	De Borkeld fase 2	Elsen	14-07-2008	overige grondwerkzaamheden	ADC ArchoProjecten
29752	237102	472131	0	booronderzoek	geen vervolgonderzoek noodzakelijk	Irisstraat	Goor	10-07-2008	bouwwerkzaamheden	Oranjewoud
31742	237039	472712	0	proefsleuven	geen vervolgonderzoek noodzakelijk	Walhof	Goor	03-11-2008	bouwwerkzaamheden	ADC ArchoProjecten

Bijlage 5

Archeologische waardenkaart

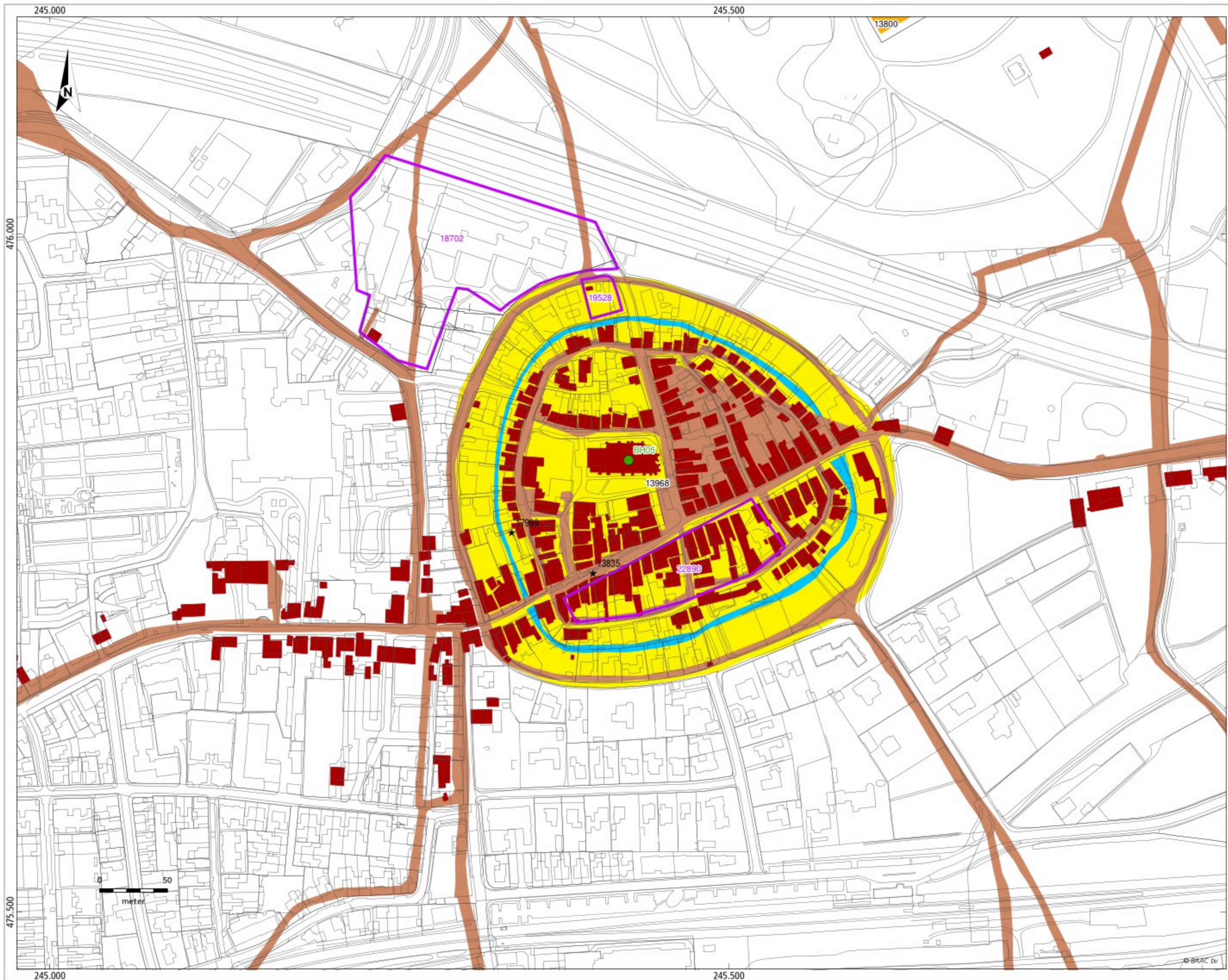
a - detailkaart historische kern Delden

b - detailkaart historische kern Diepenheim

c - detailkaart historische kern Goor

d - detailkaart historische kern Markelo

e - gemeente Hof van Twente

**Archeologische waardenkaart
Delden - historische kern**

Bijlage 5a

Historische elementen

- stratenpatroon (globaal)
- water
- bebouwing in 1832

- historisch element (met nummer)

AMK-terreinen

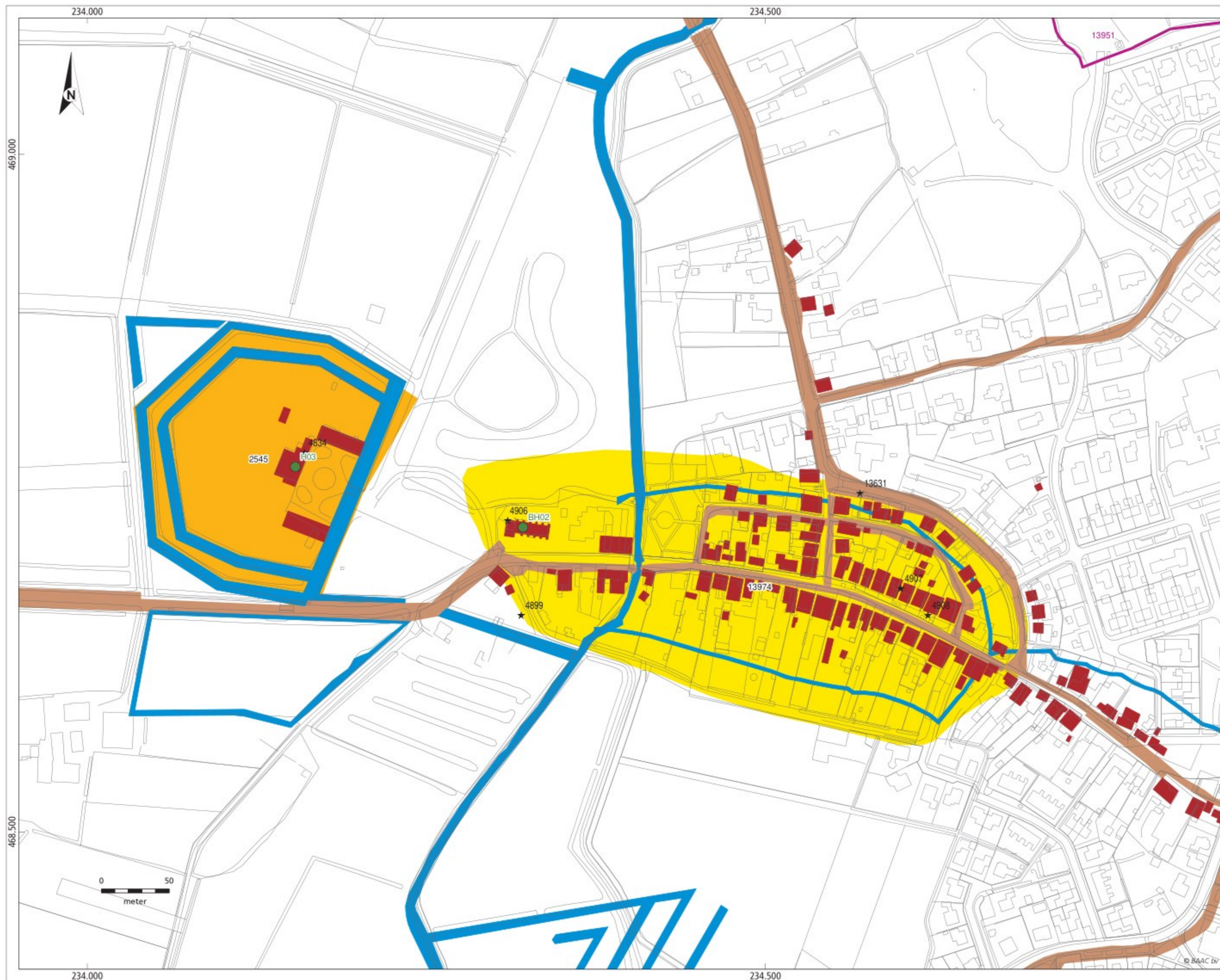
- van waarde (1)

Archeologie

- 1234 archeologische waarneming (met nummer)
- 1234 archeologisch onderzoek (met nummer)

Overig

- topografie (beeldrecht: Topografische Dienst)

Archeologische waardenkaart Diepenheim - historische kern

Bijlage 5b

Historische elementen

- stratenpatroon (globaal)
- water
- bebouwing in 1832

- historisch element (met nummer)

AMK-terreinen

- hoge archeologische waarde
- van waarde (1)

Archeologie

- 1234 archeologische waarneming (met nummer)
- 1234 archeologisch onderzoek (met nummer)

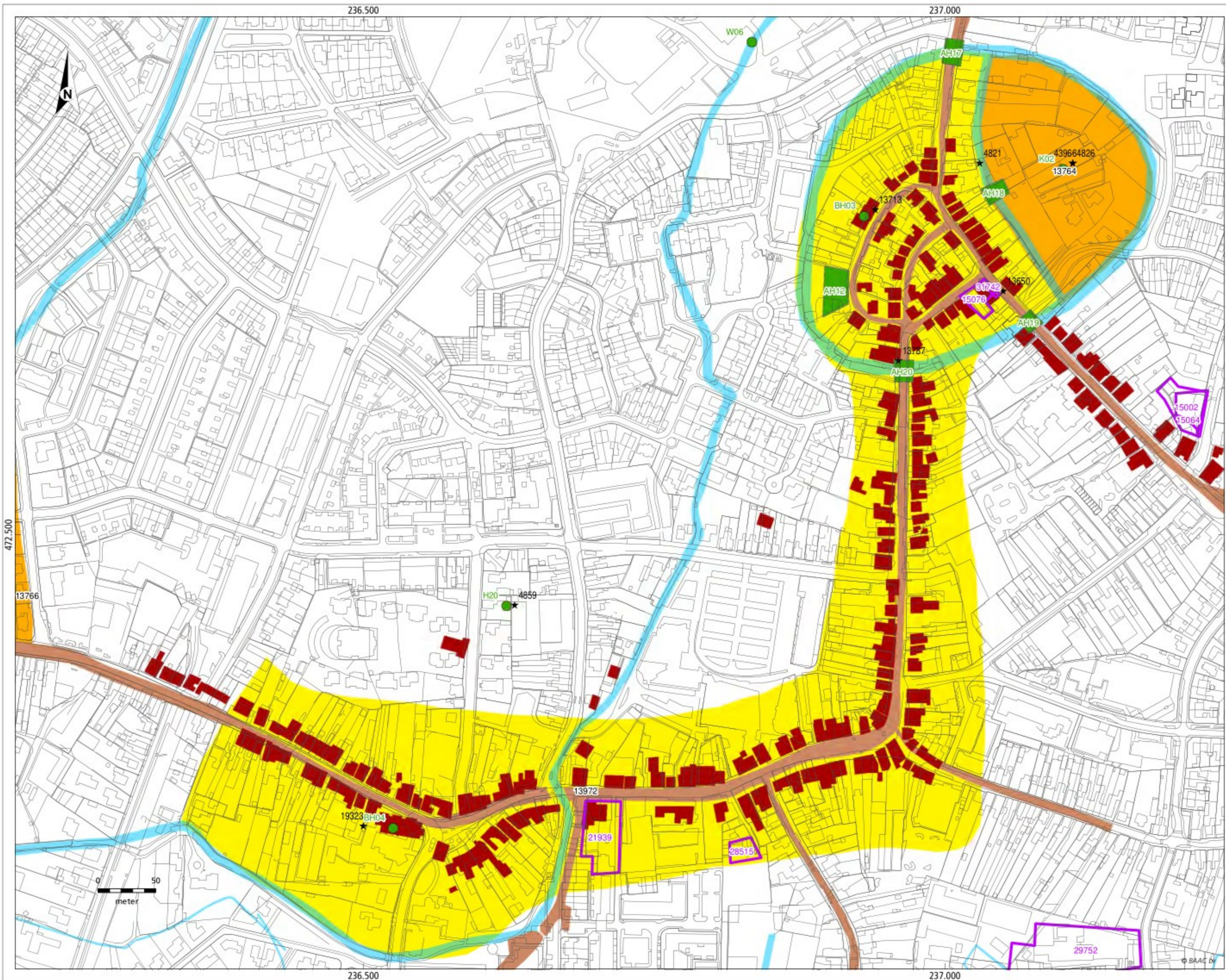
Overig

- topografie (beeldrecht: Topografische Dienst)

Versie 2.0 - 03-02-2010

Project V-08.0417

Opdrachtgever: Gemeente Hof van Twente

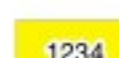
**Archeologische waardenkaart
Goor - historische kern**

Bijlage 5c

Historische elementen

- stratenpatroon (globaal)
- water
- bebouwing in 1832
- historisch element (met nummer)

AMK-terreinen

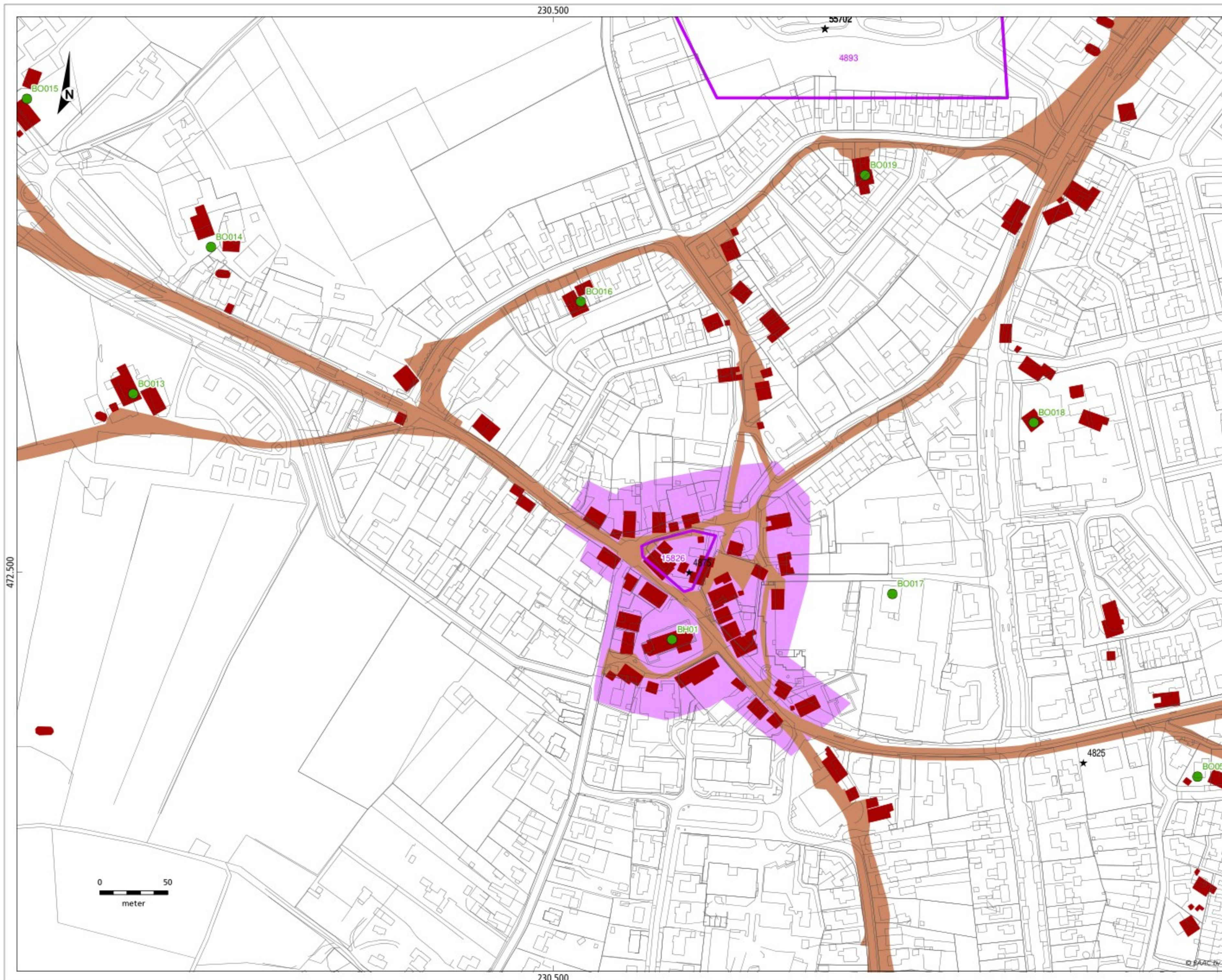
- hoge archeologische waarde
- van waarde (1)

Archeologie

- archeologische waarneming (met nummer)
- archeologisch onderzoek (met nummer)

Overig

- topografie (beeldrecht: Topografische Dienst)

Archeologische waardenkaart Markelo - historische kern

Bijlage 5d

Historische elementen

- stratenpatroon (globaal)
- water
- bebouwing in 1832

- historisch element (met nummer)

Historische kern

- kern van Markelo

Archeologie

- archeologische waarneming (met nummer)
- archeologisch onderzoek (met nummer)

Overig

- topografie (beeldrecht: Topografische Dienst)

Versie 2.0 - 03-02-2010

Project V-08.0417

Opdrachtgever: Gemeente Hof van Twente

Bijlage 6

Archeolandschappelijke eenhedenkaart

Bijlage 7

Archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart

